

Teknoloji ile Güçlenmek: Kadın, Bilgi ve Dijital Dönüşüm

Editör: Doç. Dr. Okan KOÇ

Teknoloji ile Güçlenmek: Kadın, Bilgi ve Dijital Dönüşüm

Editör:

Doç. Dr. Okan KOÇ

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şhitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguryayinlari.com

✉ info@ozguryayinlari.com

Teknoloji ile Güçlenmek: Kadın, Bilgi ve Dijital Dönüşüm

Editör: Doç. Dr. Okan KOÇ

Language: Turkish

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0 Print

and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-5757-53-1

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub917>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>. This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Koç, O. (ed) (2025). *Teknoloji ile Güçlenmek: Kadın, Bilgi ve Dijital Dönüşüm*. Özgür Publications.

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub917>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguryayinlari.com/>

Ön Söz

21.yüzyılın dijital devrimi, sosyal yaşamın her alanında olduğu gibi bilgi üretimi, eğitim, sağlık ve toplumsal cinsiyet dinamiklerini de derinden etkilenmiştir. Bu dönüşüm yalnızca teknolojik bir ilerleme değil; aynı zamanda bilgiye erişim biçimlerini, güç ilişkilerini ve kadınların toplumsal konumlarını yeniden tanımlayan kültürel bir süreci ifade etmektedir.

Dijitalleşme, Avrupa Birliği ülkelerinde olduğu gibi ekonomik kalkınma ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yeni fırsatlar sunmakta; kadınların dijital platformlarda daha görünür hale gelmesini, üretim süreçlerinde aktif rol üstlenmesini mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte dijital uçurum, çevrimiçi şiddet ve algoritmik önyargılar gibi sorunlar, eşitlik hedefinin önünde yeni engeller oluşturmaktadır.

Eğitim alanındaki dijital dönüşüm, bireylerin bilgiye erişim kapasitelerini artırarak özellikle kadınların eğitimde fırsat eşitliği kazanmasında önemli rol oynamaktadır. Bilgi teknolojilerinin öğretmenler ve öğrenciler tarafından aktif biçimde kullanımı, dijital çağın gerektirdiği becerilerin toplumsal tabana yayılmasını sağlamaktadır. Bu süreçte eğitim yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda dijital bilincin ve eleştirel düşünmenin geliştiği bir alan haline gelmiştir.

Sağlık alanında dijital dönüşüm, kadınların sağlık bilgisine erişimini kolaylaştırmış, dijital sağlık okuryazarlığını kadınların kendi yaşamları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarının bir aracı haline getirmiştir. Yapay zekâ destekli uygulamalar, mobil sağlık platformları ve tele-sağlık hizmetleri, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini demokratikleştirmekte ve bireysel farkındalığı güçlendirmektedir. Ancak bu sürecin etkili olabilmesi için dijital sağlık okuryazarlığının yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Dijital kültür ve medya ekosisteminde ise kadın temsillerinin dönüşümü, yeni bir “dijital toplumsal cinsiyet dili”nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. YouTube, sosyal medya ve dijital yayıncılık örneklerinde görüldüğü üzere, kadınlar artık yalnızca içerik tüketicisi değil; kendi hikâyelerini anlatan, bilgi üreten ve toplumsal normları sorgulayan dijital aktörler haline gelmektedir.

Bu kitap, farklı disiplinlerden 15 yazarın katkısıyla, teknolojinin kadın yaşamındaki dönüştürücü gücünü bilgi, sağlık, eğitim ve medya boyutlarıyla ele almaktadır. Her bölüm, kadınların dijital dünyada karşılaştığı fırsatları ve riskleri akademik bir bakış açısıyla irdelemekte; “bilgiyle güçlenme”nin hem bireysel hem toplumsal bir özgürleşme süreci olduğunu göstermektedir.

İçindekiler

Ön Söz

iii

Bölüm 1

Mobil Sağlık Uygulamalarına Erişimde Toplumsal Cinsiyetin Belirleyici Rolü 1

Ayşegül Saylan

Ümmet Artuç

Bölüm 2

Türkiye’de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde Kadın Akademisyenlerin
Yayın Performansına Toplumsal Cinsiyet Eksenli Bir Bakış: TRDizin
Örneği 15

Alper Odabaşoğlu

Pınar Odabaşoğlu

Bölüm 3

Kurumsal Bilgi Yönetiminde Kadın Temsili ve Dijital Dönüşüm Sürecindeki
Rolü 37

Hatice Gümüş

Bölüm 4

Tabletlerden Tabletlere: Kadının Bilgiyle Güçlenme Yolculuğu 51

Umut Güneş

Bölüm 5

Kadın Dostu Kentlerin Ölçümü: Politika, Endeks ve Uygulamalar 87

Selma Yazıcı

Bölüm 6

Turizm Sektöründe Dijital Şiddet Türleri ve Kadınların Maruz Kalma Biçimleri	99
--	----

Özgür Yılmaz

Mehtap Türkan

Bölüm 7

Sosyal Medyanın Sağlık Alanındaki Bilgi Kaynağı Özelliği ve Kadınların Sosyal Medya Kullanımı	115
---	-----

Fatma Uyar

Bölüm 8

Bilgi Toplumunda Kadın: Fırsatlar, Engeller ve Dönüşüm Dinamikleri	125
--	-----

Mehmet Özdemir

Ayşegül Saylan

Bölüm 9

Kadın Sağlığına Yönelik Yapay Zekâ Destekli Uygulamalar	141
---	-----

Naciye Kaya

Bölüm 10

Yapay Zekâ ile Kadın Sağlığında Erken Tanı ve Önleyici Yaklaşımlar	151
--	-----

İsmail Emre Deniz

Bölüm 11

Yapay Zekâ ve Kadın: Fırsatlar mı Riskler mi?	167
---	-----

Emine Mutaftcı

Mobil Sağlık Uygulamalarına Erişimde Toplumsal Cinsiyetin Belirleyici Rolü

Ayşegül Saylan¹

Ümmet Artuç²

Özet

Dijital dönüşüm, sağlık hizmetlerinin sunumu ve bireylerin sağlıkla ilgili bilgiye erişim biçimlerinde köklü değişiklikler yaratmıştır. Özellikle mobil sağlık uygulamaları (m-sağlık), bireylerin kendi sağlıklarını takip etmeleri, sağlık hizmetlerine daha kolay ulaşmaları ve yaşam kalitelerini artırmaları açısından önemli araçlar hâline gelmiştir. Ancak bu dijital dönüşüm sürecinden tüm toplumsal grupların eşit biçimde yararlandığını söylemek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet, bireylerin sağlık teknolojilerine erişimini ve kullanım biçimlerini doğrudan etkileyen temel değişkenlerden biridir.

Kadınlar, sağlık hizmetlerinin hem kullanıcıları hem de çoğu zaman aile içindeki sağlıkla ilgili kararların taşıyıcı aktörleri olmalarına rağmen, dijital sağlık araçlarına erişimde çeşitli yapısal ve kültürel engellerle karşılaşmaktadır. Dijital okuryazarlık seviyeleri, ekonomik bağımlılık, mahremiyet kaygıları ve geleneksel cinsiyet rolleri bu engellerin başında gelmektedir. Bu bağlamda, mobil sağlık uygulamaları gibi teknolojik çözümlerin sunduğu fırsatlar ile toplumsal cinsiyet temelli sınırlayıcı dinamikler arasında önemli bir gerilim oluşmaktadır.

Bu çalışma, kadınların mobil sağlık uygulamalarına erişim ve kullanım biçimlerini toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Literatür taramasına ve ulusal/uluslararası ikincil verilere dayanarak kadınların dijital sağlık alanındaki deneyimlerinin çok boyutlu bir analizini sunmak, böylece hem sağlık hizmetlerinde dijital eşitsizliklerin görünür hâle getirilmesi hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen dijital sağlık politikalarına katkı sunulması hedeflenmektedir.

1 Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, Ayaş Meslek Yüksekokulu, Sosyal Güvenlik Bölümü, asaylan@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0003-3186-6336

2 Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, Kızılcahamam Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Podoloji Bölümü, artuc@ankara.edu.tr ORCID: 0009-0007-6436-5649

1. DİJİTALLEŞME VE TOPLUMSAL CİNSİYET: KURAMSAL PERSPEKTİFLER

1.1. Toplumsal Cinsiyet ve Dijital Eşitsizlik

Toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik cinsiyetlerinden bağımsız olarak toplum tarafından kendilerine yüklenen roller, sorumluluklar ve beklentilerle şekillenen sosyal bir yapı olarak tanımlanabilmektedir. Bu kavram, kadın ve erkekler arasındaki farkların biyolojik değil, kültürel ve toplumsal süreçlerle inşa edildiğini vurgulamaktadır. Toplumsal normlar ve kültürel değerler, bireylerin cinsiyetlerine dayalı davranış biçimlerini belirler ve bu roller sosyal mekanizmalar aracılığıyla öğretilerek pekiştirilmektedir (Vatandaş, 2007).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2021) de toplumsal cinsiyetin biyolojik cinsiyetten farklı olarak sosyal olarak inşa edildiğini belirtmekte ve bunun diğer sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle kesişerek bireylerin sağlık, eğitim ve ekonomik fırsatlara erişimini etkilediğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede toplumsal cinsiyet, dijital teknolojilere erişim ve kullanımda ortaya çıkan eşitsizlikleri anlamak için kritik bir kavramdır. Özellikle düşük gelirli, kırsal veya dezavantajlı gruplarda yaşayan kadınlar, dijital araçlara ve bilgiye erkeklere kıyasla daha sınırlı erişim sağlamak ve bu durum toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını ve erişim alanlarını belirleyen sosyo-kültürel bir yapıdır. Kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardan çok, bu farklılıkların sosyal anlamlandırılması toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu eşitsizlik, sağlık hizmetlerine erişimden bilgiye ulaşmaya, teknoloji kullanımından karar alma süreçlerine kadar birçok alanda kendini göstermektedir.

Dijital eşitsizlik (digital divide) kavramı, bireylerin dijital teknolojilere erişim ve bu teknolojileri etkin kullanma becerileri bakımından farklılık göstermesini ifade etmektedir. Kadınlar, özellikle düşük gelirli, kırsal kesimde yaşayan ya da yaşça büyük gruplar içinde, dijital teknolojilere erkeklere kıyasla daha sınırlı erişebilmekte ve bu araçları daha az etkin kullanabilmektedir. Bu eşitsizlik, yalnızca teknik altyapı eksikliğinden değil; aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı görünmeyen engellerden de kaynaklanmaktadır (van Dijk, 2006; Hilbert, 2015).

Bu bağlamda, kadınların dijital araçlara ve bilgiye erişiminin artırılması, toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve dijital kapsayıcılığın sağlanması açısından kritik bir gerekliliktir. Özellikle eğitim, sağlık ve ekonomik katılım

alanlarında kadınların güçlenmesini destekleyen politikalar, dijitalleşmenin sunduğu fırsatları daha eşit bir şekilde dağıtmak için önem taşımaktadır.

1.2. Mobil Sağlık (m-Health) Kavramı

Mobil sağlık (m-Health), mobil ve kablosuz teknolojilerin sağlık hedeflerine ulaşmayı desteklemek amacıyla kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Akıllı telefonlar, tabletler ve giyilebilir cihazlar aracılığıyla bireylerin sağlık takibi yapmalarına, bilgiye erişmelerine ve sağlık hizmeti almalarına imkân tanıyan bu dijital çözümler, kadınların sağlık alanında daha aktif bir konumda bulunmasına katkı sağlamaktadır. Uygulama tabanlı hizmetler; menstruasyon ve doğurganlık takibi, gebelik süreci yönetimi, ruh sağlığı desteği, fiziksel aktivite izleme ve ilaç hatırlatıcıları gibi geniş bir yelpazede kadınlara yönelik çözümler sunmaktadır (WHO, 2011).

Mobil sağlık uygulamaları, özellikle kadınlar için kendi bedenleri ve sağlıkları üzerinde daha fazla kontrol sahibi olma imkânı yaratsa da bu potansiyelden yararlanma düzeyi bireyin cinsiyetine, yaşadığı coğrafyaya, eğitim ve gelir düzeyine göre büyük farklılıklar göstermektedir.

Türkiye’de mobil sağlık uygulamalarının yaygınlaşması, sağlık hizmetlerine erişimde mekânsal ve zaman sınırlamalarını ortadan kaldırma potansiyeli taşımaktadır. Ancak bu potansiyel, dijital eşitsizlik faktörleri nedeniyle tüm kadın kullanıcılar için eşit düzeyde gerçekleşmemektedir. TÜİK’in 2024 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması’na göre, 16-74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanım oranı %88,8 iken bu oran erkeklerde %92,2, kadınlarda ise %85,4 olarak hesaplanmıştır. Bu fark, kadınların dijital araçlara erişiminde hâlâ belirgin bir eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Ayrıca, e-Devlet hizmetlerini kullanım oranında erkekler %80,7, kadınlar %66,7 düzeyindedir (TÜİK, 2024) Bu durum ise, dijital altyapıya ve çevrimiçi işlemlere katılımda cinsiyete dayalı engellerin varlığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak, mobil sağlık uygulamalarının kadınlar tarafından etkin biçimde kullanılabilmesi için dijital kapsayıcılık stratejileri, kadınlara yönelik dijital beceri eğitimleri, uygulama tasarımlarında cinsiyet duyarlılığı ve altyapı destekleri eş zamanlı olarak ele alınmalıdır.

1.3. Feminist Teknoloji Yaklaşımı

Feminist teknoloji kuramı, teknolojinin tarafsız ve cinsiyetsiz bir alan olmadığı; aksine toplumsal cinsiyet ilişkilerinden etkilenen, çoğu zaman da erkek egemen bakış açısıyla tasarlanıp kullanıldığı görüşünü savunmaktadır (Wajcman, 2004; Akan & Gürhan, 2020). Bu yaklaşım, kadınların

teknolojiye erişiminin yalnızca fiziksel erişimle sınırlı olmadığını; kullanım biçimleri, ihtiyaçların gözetilmesi ve tasarım süreçlerine katılım gibi çok boyutlu faktörleri içerdiğini vurgulamaktadır.

Mobil sağlık uygulamaları (m-Health) örneğinde olduğu gibi, teknik olarak erişilebilir görünen araçların toplumsal cinsiyet duyarlılığı taşınamaması, kadınların bu teknolojilerden tam anlamıyla yararlanmalarının önünde engel oluşturabilmektedir (Wajcman, 2010; Akan & Gürhan, 2020). Görünüşte tarafsız tasarımlar dahi, kadın kullanıcıların deneyimlerini dışlayıcı bir biçimde şekillenebilmektedir. Özellikle sağlık verilerinin gizliliği ve güvenliğine ilişkin kaygılar, kadınların mobil sağlık uygulamalarını kullanma konusunda çekinceler geliştirmelerine yol açabilmektedir (Lupton, 2015).

Dolayısıyla feminist teknoloji yaklaşımı, teknolojilerin geliştirilme ve uygulanma süreçlerinde toplumsal cinsiyet duyarlılığının gözetilmesini; kadınların ihtiyaçlarının ve deneyimlerinin dikkate alınmasını gerekli görmektedir.

2. MOBİL SAĞLIK UYGULAMALARINDA KULLANICI PROFİLLERİ ve KADIN ODAKLI UYGULAMALAR

2.1. Mobil Sağlık Uygulamalarının Genel Kullanım Eğilimleri

Mobil sağlık (m-Health) uygulamaları, bireylerin sağlık verilerini takip etmelerini, yaşam tarzı önerileri almalarını ve uzaktan sağlık danışmanlığı hizmetlerinden yararlanmalarını sağlayarak sağlık hizmetlerinin birey merkezli hâle gelmesine imkân tanımaktadır (WHO, 2011; Lupton, 2015, Koç, 2024). Bu dijital araçlar, kullanıcıların kendi sağlık süreçlerini daha aktif bir şekilde yönetmelerine yardımcı olarak sağlık okuryazarlığını ve bireysel sorumluluğu artırmaktadır. Kadınlar için özellikle menstruasyon takibi, gebelik yönetimi, zihinsel sağlık ve fiziksel aktivite gibi alanlarda geliştirilen uygulamalar, sağlık yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır (Precedence Research, 2023).

2023 itibarıyla dünya genelinde mobil sağlık uygulaması kullanıcı sayısının 1 milyarı aştığı ve bu kullanıcıların büyük bir kısmının kadınlardan oluştuğu bildirilmektedir (Statista, 2023; Grand View Research, 2024). Kadınların mobil sağlık uygulamalarını kullanma eğilimleri, sağlıklarını yönetme, yaşam kalitesini iyileştirme ve bilgiye erişim konularındaki farkındalıklarının artmasıyla paralellik göstermektedir. Bu durum, mobil sağlık teknolojilerinin kadınların sağlık yönetimi ve yaşam tarzı kararlarında giderek daha merkezi bir araç hâline geldiğini göstermektedir (Lupton, 2015).

2.2. Kadın Kullanıcıların Eğilimleri

Kadınların mobil sağlık uygulamalarına yönelmesinde birkaç temel motivasyon öne çıkmaktadır. Öncelikle, kadınlar kendi bedenleri hakkında daha fazla kontrol ve bilgi sahibi olma isteğiyle adet döngüsü takibi, doğurganlık yönetimi ve gebelik süreci izleme uygulamalarını yoğun biçimde kullanmaktadır. Örneğin, Flo uygulaması adet döngüsü, doğurganlık ve gebelik takibi sunmakta olup dünya genelinde 100 milyondan fazla kadın kullanıcıya ulaşmıştır ve kadınların üreme sağlığı farkındalığını artırmaktadır (Gambier-Ross, McLernon & Morgan, 2018). Benzer şekilde Clue uygulaması, kadınların adet döngülerini, semptomlarını ve ruh hallerini takip etmelerini sağlayan bilimsel temelli bir dijital sağlık aracıdır. Kullanıcı verileri anonimleştirilerek araştırma amaçlarıyla paylaşmakta ve bu veriler, kadın sağlığı alanındaki bilimsel çalışmalarda dijital sağlık okuryazarlığını güçlendirmek için kullanılmaktadır (Li et al., 2019). Bu tür uygulamalar kadınların üreme sağlığına ilişkin farkındalıklarını artırırken, sağlıkla ilgili karar alma süreçlerinde daha etkin rol üstlenmelerine katkı sağlamaktadır.

İkinci olarak mahremiyet ve veri güvenliği kadın kullanıcıların tercihlerini belirleyen kritik unsurlar arasında yer almaktadır. Özellikle hassas sağlık bilgilerinin gizliliğini sağlayan uygulamalar, kadınlar tarafından daha güvenilir bulunmakta ve daha sık kullanılmaktadır (Carroll et al., 2017).

Zihinsel sağlık alanında, Headspace ve Calm gibi meditasyon ve psikolojik destek uygulamaları, kadın kullanıcılar arasında erkeklere kıyasla daha yoğun bir biçimde kullanılmakta ve stres ile kaygı düzeylerini azaltmada önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle Calm uygulaması, üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada, düzenli kullanımın stres, farkındalık ve öz şefkat düzeylerinde anlamlı iyileşmeler sağladığı gösterilmiştir (Huberty et al., 2019).

Bunun yanında, ebeveynlik ve çocuk sağlığı da kadınların mobil sağlık uygulamalarına yönelmesinde önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Anneler, çocuk gelişimi, aşı takibi ve beslenme gibi alanlarda uygulamalardan yoğun biçimde yararlanmaktadır. (Carroll et al., 2017; Gambier-Ross et al., 2018). Gebelik ve çocuk sağlığına odaklanan BabyCenter uygulaması, yine anneler tarafından yoğun şekilde kullanılmakta ve annelere rehberlik sunmaktadır (Guerra-Reyes et al., 2016). Ayrıca, diyet ve fiziksel aktivite odaklı mobil uygulamalar, kadın kullanıcıların sağlıklı yaşam ve diyet takibi yapmalarına imkân tanımaktadır (Wang et al., 2016).

Bu örnekler, kadınların sağlıkla ilgili bilgi arayışlarında dijital teknolojilere olan güvenini ve bağlılığını göstermekte ancak bu araçlara erişimde hâlen

toplumsal ve ekonomik farklılıkların etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, mobil sağlık uygulamalarının etkin kullanımının sağlanabilmesi için dijital kapsayıcılık ve erişim eşitliğinin desteklenmesi gerekmektedir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYETİN ERİŞİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mobil sağlık uygulamaları, dijitalleşmenin sunduğu araçlarla bireylerin sağlıklarını yönlendirilmelerine imkân verse de bu fırsat herkese eşit şekilde erişilebilir olmamaktadır. Kadınlar, toplumsal cinsiyetin dayattığı yapısal sınırlamalar nedeniyle teknolojiye erişim, kullanım ve fayda sağlama süreçlerinde çok boyutlu engellerle karşılaşmaktadır.

3.1. Dijital Okuryazarlık ve Eğitim Eşitsizliği

Kadınların mobil sağlık uygulamalarını etkin kullanabilmesi yalnızca cihaz sahibi olmakla sınırlı değildir; dijital okuryazarlık becerileri de bu konuda belirleyici olmaktadır. Eğitim düzeyi düşük veya kırsal kesimde yaşayan kadınlar, uygulamaları anlama, güvenilir bilgiye ulaşma ve eleştirel değerlendirme konularında daha fazla güçlük yaşamaktadır (Ünlü & İlhan, 2022).

Türkiye’de toplumsal cinsiyet farkı yalnızca internet kullanımında değil, dijital hizmetlerden yararlanma alanlarında da görülmektedir: TÜİK 2024 verilerine göre 16–74 yaş grubunda internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme oranı erkeklerde %52 iken kadınlarda %44’tür. Bu fark, mobil sağlık uygulamalarının benimsenmesinde dijital beceri ve deneyim eksikliklerinin etkili olabileceğini göstermektedir (TÜİK, 2024).

3.2. Ekonomik Bağımlılık ve Teknolojik Donanım Erişim

Akıllı telefon, internet erişimi ve veri paketleri gibi teknolojik gereksinimler doğrudan ekonomik kaynaklarla ilişkilidir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ve gelir durumu, bireysel cihaz sahibi olma olasılığını etkileyerek mobil sağlık uygulamalarına erişimi sınırlandırabilmektedir. Ayrıca evde paylaşılan cihazlar üzerinden erişim, mahremiyet ve düzenli kullanım sorunları doğurmaktadır. Bu koşullar, femtech uygulamalarının “anamlı kullanım” düzeyine ulaşmasını engelleyebilmektedir (Türk Telekom, 2022; Taşçı, 2018).

“Femtech” terimi, 2016 yılında Clue adlı adet sağlığı uygulamasının kurucu ortağı Ida Tin tarafından kadın sağlığına yönelik dijital çözümleri tanımlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Femtech uygulamaları, kullanıcıların sağlık verilerini toplamak ve analiz etmek suretiyle bireylerin sağlık

durumlarını daha iyi anlamalarına ve sağlık profesyonelleriyle daha etkili iletişim kurmalarına katkı sağlamaktadır (Euronews, 2024).

Femtech pazarının büyüklüğünün 2025 yılında 9,12 milyar ABD doları olması ve 2032 yılına kadar 28,89 milyar dolara ulaşması beklenmektedir. Bu durum, sektörün yıllık bileşik büyüme oranının (CAGR) %17,9 olacağına işaret etmektedir. Ayrıca, Kuzey Amerika'nın 2024 yılı itibarıyla %53,64'lük pazar payı ile küresel Femtech sektöründe lider konumda olacağı öngörülmektedir. Söz konusu veriler, finansal analiz ve piyasa araştırma raporlarına dayanmaktadır (Fortune Business Insights, 2025).

3.3. Mahremiyet, Güvenlik ve Kültürel Engeller

Kadın sağlığına odaklanan uygulamalar, doğurganlık, adet döngüsü veya hormon takibi gibi hassas verileri işlediğinden veri güvenliği ve mahremiyet kadın kullanıcılar için kritik bir konudur. Araştırmalar, kırsal ve kentsel bölgelerdeki kadınların dijital uygulamalarda mahremiyet kaygısı taşıdığını ve güvenlik politikalarının yetersizliğinin kullanım kararlarını etkilediğini göstermektedir (Yıldırım vd., 2020). Ayrıca kültürel normlar, aile içi denetim mekanizmaları veya onay gereksinimleri de dijital erişimi sınırlandırabilmektedir.

3.4. Kadının Zaman Kullanımı ve Dijital Hizmetlerden Yararlanma

Kadınların dijital sağlık uygulamalarını kullanma alışkanlıkları, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisiyle şekillenmektedir. Kadınlar, ev içi bakım ve duygusal yük gibi sorumluluklar nedeniyle erkeklere kıyasla daha kısıtlı kişisel zamana sahiptir. Bu durum, mobil sağlık uygulamalarını düzenli ve etkin biçimde kullanmalarını zorlaştırmaktadır.

Yapılan araştırmalar, kadınların sağlıkla ilgili dijital içerik aramalarının sıklıkla çocuklarının, eşlerinin ya da ebeveynlerinin sağlık ihtiyaçları doğrultusunda olduğunu göstermektedir. Örneğin, Fox ve Duggan (2013) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, kadınların sağlıkla ilgili çevrimiçi içerik aramalarının büyük bir kısmının aile üyelerinin sağlık ihtiyaçları doğrultusunda olduğu belirtilmiştir. Bu durum, kadınların dijital sağlık hizmetlerine erişim ve kullanımında toplumsal cinsiyet temelli engellerin varlığını ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

4.1. Sonuç

Mobil sağlık uygulamaları, bireylerin sağlık bilgilerine hızlı erişimini ve sağlık davranışlarını dijital ortamda izleyebilmesini sağlayarak sağlık hizmetlerinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Kadınlar, bu dönüşüm sürecinde en aktif kullanıcı gruplarından biri olarak öne çıksa da bu durumun ardında yatan dinamikler hem fırsatları hem de yapısal sorunları içermektedir (Lupton, 2015; Carroll et al., 2017).

Mobil sağlık uygulamaları, kadınların kendi sağlıkları üzerindeki kontrolünü artırma potansiyeline sahiptir. Özellikle doğurganlık, gebelik, menstruasyon takibi, ruh sağlığı ve beden farkındalığı gibi alanlarda bireysel farkındalığın ve dijital öz bakım pratiklerinin gelişmesini desteklemektedir (Li et al., 2019; Huberty et al., 2019). Bu uygulamalar sayesinde kadınlar, daha önce tabu kabul edilen ya da yüz yüze sağlık hizmetlerinden erişilmesi zor olan bilgi ve destek kaynaklarına ulaşabilmektedirler.

Bu bağlamda dijital sağlık araçları, kadınların sağlıkla ilgili karar alma süreçlerine daha etkin katılım göstermelerini sağlayarak bireysel güçlenmeye katkıda bulunmaktadır. Ancak bu güçlenmenin tüm kadınlar için eşit koşullarda gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Türkiye’de yapılan araştırmalar, kadınların dijital sağlık uygulamalarını kullanmada zaman yönetimi, ev içi sorumluluklar ve bakım yükü gibi engellerle karşılaştığını göstermektedir (Yıldırım vd., 2020; Öztürk & Demir, 2022).

Dijital teknolojilerin sağladığı olanaklar, mevcut toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak yerine, çoğu zaman bu eşitsizliklerin yeni biçimlerde yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Dijital okuryazarlık, ekonomik kaynaklara erişim, kültürel normlar ve aile içi cinsiyet rolleri, kadınların bu teknolojilerden yararlanma düzeyini doğrudan belirlemektedir (Hilbert, 2015; van Dijk, 2006).

Örneğin, aynı uygulamaya erişimi olan iki kadının kullanım kapasitesi; yaşadıkları bölge, gelir düzeyi, eğitim durumu ve aile yapısı gibi etkenlere göre ciddi farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, dijital sağlık araçlarının yalnızca belirli bir kadın grubunu (örneğin şehirli, eğitilmiş, genç ve ekonomik olarak bağımsız kadınları) güçlendirirken, diğerlerini sistem dışında bırakma riskini beraberinde getirmektedir (TÜİK, 2024; Statista, 2023).

Birçok mobil sağlık uygulaması, görünürde “herkes için” tasarlanmış olsa da varsayılan kullanıcı profili çoğu zaman erkek merkezli ya da cinsiyet nötr olarak düşünülmektedir. Bu durum, kadınların ihtiyaçlarının yeterince temsil

edilmediği, tasarım ve içerik düzeyinde cinsiyet körü bir teknoloji üretiminin varlığına işaret etmektedir (Wajcman, 2010; Lupton, 2015).

Ayrıca kadınlara yönelik geliştirilen uygulamalarda bile zaman zaman cinsiyetçi stereotiplerin (örneğin kadınların yalnızca güzellik, kilo kontrolü veya hamilelik gibi alanlara indirgenmesi) yeniden üretildiği görülmektedir (Akan & Gürhan, 2020). Bu noktada, teknolojinin yalnızca araçsal değil, ideolojik bir yönü olduğu ve kadınların dijital sağlık araçlarına erişiminin yalnızca teknik değil politik bir mesele olduğu unutulmamalıdır.

4.2. Politika Önerileri

Mobil sağlık uygulamaları, kadınların farklı ihtiyaçlarına duyarlı olacak şekilde tasarlanmalıdır. Ürün tasarımında kadınların yalnızca “anne” veya “bakım veren” kimliğiyle değil, bireysel ve çok yönlü gereksinimleri göz önünde bulundurulmalıdır. Kullanıcı geri bildirimlerinin sistematik değerlendirilmesi uygulamaların kapsayıcılığını artıracaktır (Gambier-Ross et al., 2018; Akan & Gürhan, 2020).

Kadınlara yönelik dijital okuryazarlık programları, özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde yaygınlaştırılmalı; eğitimler yalnızca teknik bilgi ile sınırlı kalmayıp eleştirel medya okuryazarlığı ve veri gizliliği konularını da içermelidir (Hilbert, 2015).

Mobil sağlık uygulamalarında yerel kültürel değerler, toplumsal yapı ve mahremiyet anlayışı dikkate alınmalıdır. Hassas sağlık konularında, içeriklerin yerel normlara uygunluğu, kadınların erişimini ve uygulama bağlılığını artırabilir (Demir & Uslu, 2022; Uluk, 2025).

Kadın kullanıcıların sağlık verileri yüksek düzeyde gizlilikle korunmalı; şeffaf veri politikaları uygulanmalı ve kullanıcılar süreç hakkında bilgilendirilmelidir. Güven eksikliği, kadınların uygulamalara olan yaklaşımını azaltmaktadır. Türkiye’de yürürlükte olan *Kişisel Sağlık Verileri Hakkında Yönetmelik* (Resmî Gazete, 2019) kişisel sağlık verilerinin işlenmesi, güvenliği ve mahremiyetini sağlamak için usul ve esaslar belirlemekte, özellikle elektronik kayıt sistemleri ve veri aktarımı süreçlerinde sağlık hizmeti sunucularına sorumluluk yüklemektedir (Sağlık Bakanlığı, 2019).

Mobil sağlık uygulamaları, kadınların farklı ihtiyaçlarına duyarlı olacak biçimde geliştirilmeli ve kadın kullanıcıların geri bildirimleri sistematik olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini ve memnuniyetini artırabilir; özellikle menstruasyon sağlığı uygulamalarının işlevselliği, kapsayıcılığı ve sağlık eğitimi bilgileri açısından değerlendirilmesi,

kadınların ihtiyaçlarına daha uygun uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilir (Bucher ve ark., 2025).

Sağlık Bakanlığı ve ilgili kamu kurumları, dijital sağlık stratejilerini belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan, kapsayıcı ve katılımcı politikalar geliştirmelidir. Bu politikaların hazırlanmasında kadın örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve akademik çevrelerin yer alması, dijital sağlık hizmetlerinin kadınların ihtiyaçlarına daha duyarlı hale gelmesini destekleyecektir. Ayrıca, mobil sağlık uygulamalarına erişimdeki bölgesel, sınıfsal ve toplumsal cinsiyet temelli farklılıkların sistematik şekilde haritalandırılması, kamu müdahalelerinin daha adil ve hedefe yönelik olmasına imkân tanır. Türkiye’de dijital sağlık altyapısına dair kamu-akademi projeleri bu yönde ilerlemeler göstermekte olup bu anlayışın kalkınma planlarıyla da eş zamanlı olarak ele alındığı görülmektedir (Solmaz, Doğan Merih & Arga, 2020; Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) kapsamında, özellikle kadınlarla ilgili dijital sağlık verilerinin korunmasına yönelik özel düzenlemeler yapılmalıdır. Kadın bireyler, özellikle ergenlik, jinekolojik ve psikiyatrik tedavilerde, sağlık hizmet sağlayıcılarının dijital kayıt tutma uygulamaları nedeniyle gizlilik endişesi taşımakta; bu durum, kadınların dijital iz bırakmayan veya ruhsatsız sağlık hizmetlerini tercih etmelerine yol açarak sağlık hizmetlerine erişimlerini sınırlamaktadır (Uluk, 2025; Sherwani & Bates, 2021). Sağlık verileri hem tıbbi geçmiş hem de günlük yaşam verilerini kapsayan hassas bilgiler olduğundan, bu verilerin mülkiyeti, izinsiz paylaşımı ve güvenliği kritik önem taşımaktadır. Mobil sağlık uygulamalarının artan kullanımı, kullanıcıların sağlık verilerinin üçüncü taraflarla izinsiz paylaşılması ve uzak sunucularda depolanması gibi riskleri de gündeme getirmektedir (Acquisti et al., 2015; Lokke, 2018). KVKK kapsamındaki özel düzenlemeler, kadınların dijital sağlık uygulamalarına güvenle erişmesini sağlamak ve sağlık hizmetlerinde eşitliği desteklemek açısından kritik öneme sahiptir.

Kaynakça

- Acquisti, A., Brandimarte, L., & Loewenstein, G. (2015). Privacy and human behavior in the age of information. *Science*, 347(6221), 509–514.
- Akan, E., & Gürhan, N. (2020). Feminizmin “e-hali”: Dijital feminizm üzerine bir araştırma. *Hafıza*, 2(2), 4–22.
- Carroll, J. K., Moorhead, A., Bond, R., LeBlanc, W. G., Petrella, R. J., & Fiscella, K. (2017). Who uses mobile phone health apps and does use matter? A secondary data analytics approach. *Journal of Medical Internet Research*, 19(4), e125.*
- Demir, Ö., & Uslu, D. (2022). Bireylerin mobil sağlık uygulamalarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 8(3), 394–407.*
- Demir Yıldırım, A., Yılmaz Esencan, T., Güder, A., & Daştan, K. (2023). Ebe-lik alanında kullanılan mobil sağlık uygulamaları. *Karya Journal of Health Science*, 4(2), 174–178.*
- Euronews. (2024, May 2). *Meet Ida Tin, the entrepreneur who coined the term ‘femtech’*. <https://www.euronews.com/next/2024/05/02/meet-ida-tin-the-entrepreneur-who-coined-the-term-femtech-europes-health-tech-pioneers>
- Fortune Business Insights. (2025). *Femtech Market Size, Share, Trends & Value | Growth [2032]*. <https://www.fortunebusinessinsights.com/femtech-market-107413>
- Fox, S., & Duggan, M. (2013). *Health Online 2013*. Pew Research Center.
- Gambier-Ross, K., McLernon, D. J., & Morgan, H. M. (2018). A mixed methods exploratory study of women’s relationships with and uses of fertility tracking apps. *Digital Health*, 4, 2055207618785077.
- Grand View Research. (2024). *Women’s Health App Market Size | Industry Report, 2030*.
- Guerra-Reyes, L., Christie, V. M., Prabhakar, A., Harris, A. L., & Sick, K. A. (2016). Postpartum health information seeking using mobile phones: Experiences of low-income mothers. *Maternal and Child Health Journal*, 20(Suppl 1), 13–21.
- Hilbert, M. (2015). Digital divides. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2nd ed., Vol. 6, pp. 1–7). Elsevier.
- Huberty, J., Green, J., Glissmann, C., Larkey, L., Puzia, M., & Lee, C. (2019). Efficacy of the mindfulness meditation mobile app “Calm” to reduce stress among college students: Randomized controlled trial. *JMIR Mhealth Uhealth*, 7(6), e14273.

- Koç, O. (2025). Teknolojik ilerleme ve sağlık sektöründe uygulamaları. İçinde Sağlık sektöründe dönüşüm: İnovasyon ve hizmet kalitesi (ss. 43–65). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Li, K., Urteaga, I., Wiggins, C. H., Druet, A., Shea, A., Vitzthum, V. J., & Elhadad, N. (2019). Characterizing physiological and symptomatic variation in menstrual cycles using self-tracked mobile health data. *Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1–12.
- Lokke, E. (2018). *Mahremiyet: Dijital toplumda özel hayat* (D. Başak, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Lupton, D. (2015). Quantified sex: A critical analysis of sexual and reproductive self-tracking using apps. *Culture, Health & Sexuality*, 17(4), 440–453.
- Sağlık Bakanlığı. (2019). *Kişisel sağlık verileri hakkında yönetmelik*. Resmî Gazete, Sayı: 30808.
- Sherwani, S. I., & Bates, B. R. (2021). Role of wearable technology and fitness apps in obesity and diabetes: Privacy, ownership, and portability of data. In D. Sen & R. Ahmed (Eds.), *Privacy concerns surrounding personal information sharing on health and fitness mobile apps* (pp. 31–59). IGI Global.
- Solmaz, G., Doğan Merih, Y., & Arga, K. Y. (2020). Sağlıkın dijital dönüşümünde kamu projeleri ve akademi ile ortaklığın önemi. In F. A. S. (Ed.), *Kardiyolojide Dijital Dönüşüm: Bugün ve Yarın* (1. baskı, s. 32–38). Türkiye Klinikleri.
- Statista. (2023). *Number of mobile health app users worldwide from 2017 to 2023*.
- Taşçı, S. (2018). *Kadın sağlığına yönelik e-sağlık uygulamalarının değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi).
- TÜİK. (2024). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2024*. Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türk Telekom. (2022, Mayıs 27). *Türk Telekom'dan Tireli kadınlara dijital okuryazarlık ve dijital pazarlama eğitimleri*.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023)*. <https://www.sbb.gov.tr>
- Uluk, M. (2025). Mobil sağlık uygulamaları mahremiyetimizi nasıl tehdit ediyor? *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 14, 160–190.
- Ünlü, B., & İlhan, V. (2022). Dijital okuryazarlık ve mahremiyet: Kayseri kırsalında bir araştırma. *5th Cultural Informatics, Communication & Media Studies Conference* (pp. 42).
- van Dijk, J. (2006). Digital divide research, achievements and shortcomings. *Poetics*, 34(4–5), 221–235.
- Vatandaş, C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *İstanbul Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 35(29), 29–56.
- Wajcman, J. (2004). *TechnoFeminism*. Cambridge: Polity Press.

- Wajcman, J. (2010). Feminist theories of technology. *Cambridge Journal of Economics*, 34(1), 143–152.
- Wang, Q., Egelanddsdal, B., Amdam, G. V., Almli, V. L., & Oostindjer, M. (2016). Diet and physical activity apps: Perceived effectiveness by app users. *JMIR Mhealth Uhealth*, 4(2), e33.
- World Health Organization. (2011). *mHealth: New horizons for health through mobile technologies: Second global survey on eHealth*.
- World Health Organization. (2021). *Gender and health*.

Türkiye’de Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde Kadın Akademisyenlerin Yayın Performansına Toplumsal Cinsiyet Eksenli Bir Bakış: TRDizin Örneği

Alper Odabaşoğlu¹

Pınar Odabaşoğlu²

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’deki Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin bilimsel üretkenliklerini toplumsal cinsiyet temelli bir bakış açısıyla incelenmektedir. Araştırma kapsamında, akademik dergileri sistematik biçimde tarayan ve açık erişim sağlayan en kapsamlı ulusal dizinlerden biri olan TRDizin tercih edilmiştir. Bu tercih, TRDizin’in Türkiye’de üretilen akademik bilgiye erişimi kolaylaştırması, dergilerin görünürlüğünü artırması ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ile Üniversitelerarası Kurul (ÜAK) tarafından atama ve yükseltme süreçlerinde resmi olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmada yer alan kadın akademisyenlerin belirlenmesinde Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı’nın 2024 yılına ait Yükseköğretim Program Atlası (YÖK Atlas) verileri temel alınmıştır. Bu verilere göre Türkiye genelindeki BBY bölümlerinde 62’si kadın ve 75’i ise erkek toplam 137 akademisyen görev yapmaktadır

Araştırma kapsamında, akademisyenlerin cinsiyetlerine göre dağılımları, unvanlara göre sınıflandırılmaları, TRDizin verileri üzerinden yayın performansları, yayın türlerinin kadın ve erkek akademisyenler arasında dağılımı, yazar rolleri, atıf göstergeleri ve kendine atıf oranları analiz edilmiştir. Ayrıca, akademik kadronun cinsiyet bazlı H-indeks değerleri, yayınların yer aldığı dergiler ve bu dergilerin yüzdelik payları ile akademisyenlerin yürüttüğü

1 Öğr. Gör. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, alperodabasoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6545-4861>

2 Sosyolog, pinarodabasoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-4403-850X>

projeler değerlendirilerek alandaki bilimsel üretkenliğin toplumsal cinsiyet bağlamında farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda BBY alanında toplumsal cinsiyet temelli yayın performansına dair literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, üniversitelerde toplumsal cinsiyete duyarlı politika geliştirilmesine yönelik öneriler sunulurken, kadın akademisyenlerin bilimsel görünürlüğünün ve katkılarının artırılmasına yönelik stratejilere ışık tutulması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma hem mevcut durumun değerlendirilmesine hem de ileride yapılacak karşılaştırmalı araştırmalara zemin hazırlayacak niteliktedir.

1. Giriş

Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) bölümleri hem kuramsal bilgi üretimi hem de dijitalleşen bilgi toplumunun ihtiyaçlarına yanıt verme açısından önemli bir akademik disiplindir. Bu çalışmada, Türkiye’deki BBY bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin toplumsal cinsiyet dağılımına göre yayın performansları incelenmektedir. Amaç, bu alanın akademik üretim yapısında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ne ölçüde yansıtıldığını ortaya koymaktır.

Toplumsal cinsiyet araştırmalarında “cinsiyet” (sex) ve “toplumsal cinsiyet” (gender) kavramları birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Cinsiyet kavramı, kadın ve erkek bireylerin biyolojik özelliklerine yani kromozomal yapı, hormonal düzen ve üreme sistemi gibi doğuştan gelen fizyolojik farklılıklara işaret ederken; toplumsal cinsiyet, bireylerin toplum ve kültür aracılığıyla öğrendiği, yeniden ürettiği ve çoğu zaman da beklentiler çerçevesinde sergilediği sosyal roller ve davranış kalıplarını tanımlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, biyolojik değil kültürel bir inşa olarak değerlendirilmektedir (Dökmen, 2010, s. 12; Hamberg, 2008, s. 237). Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca bireylerin kimliklerine değil aynı zamanda mesleki yapıları, kurumsal pratikleri ve akademik üretim biçimleri üzerindeki etkilerine de ışık tutmaktadır.

2547 sayılı Yükseköğretim Kanunun 4/c bendine göre ülkemizde yükseköğretimin en önemli amaçlarından biri “yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla işbirliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktır” (Resmi Gazete,1981). Bilimsel bilgi üretimi, yükseköğretim kurumlarının temel işlevlerinden biri olarak kabul edilmekte ve akademik performans ölçümlerinde önemli bir kriter olarak değerlendirilmektedir (Sondari, 2018, s. 1172). Akademik yayınlar, sadece bireysel başarıyı değil, aynı zamanda kurumların ulusal ve uluslararası düzeydeki görünürlüğünü de belirleyen

temel göstergeler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, akademik üretkenlik; cinsiyet, yaş, unvan, kurumsal kaynaklara erişim ve akademik alan gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet, akademik performansın değerlendirilmesinde önemli bir analitik kategori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınların akademiye katılım oranı zamanla artış göstermiş olsa da araştırma üretimi, yayın sayıları ve akademik yükselme süreçlerinde cinsiyet temelli eşitsizliklerin sürdüğü görülmektedir. Nitelikli araştırmaların küresel ölçekte artmasına rağmen, kadın akademisyenlerin bilimsel yayınlardaki görünürlüğü ve temsil oranları hâlâ erkek meslektaşlarının gerisinde kalabilmektedir (Huang vd., 2020, s. 4609). Bu durum, yapısal eşitsizlikler, toplumsal rollerin akademik yaşam üzerindeki etkileri ve kadın akademisyenlerin bilimsel üretime ayırabildikleri zaman ve kaynakların sınırlılığı gibi çeşitli nedenlerle açıklanabilir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’deki BBY bölümlerinde görev yapan kadın akademisyenlerin yayın performansını toplumsal cinsiyet perspektifinden incelemektir. Söz konusu alan hem sosyal bilimler hem de bilgi teknolojileri ile kesişen disiplinlerarası yapısıyla dikkat çekmekte ve kadın akademisyenlerin yoğun olarak temsil edildiği bölümlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu temsiliyetin yayın performansına ne ölçüde yansıdığı, ulusal ve uluslararası dizinlerde ne kadar görünür oldukları ve yayın türlerinde nasıl bir dağılım sergiledikleri yeterince araştırılmış değildir.

Çalışmada, 2024 yılı Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Atlas verileri kullanılarak Türkiye genelindeki BBY bölümlerinde görev yapan kadın akademisyenler belirlenmiş, bu akademisyenlerin Türkiye Atıf Dizininde (TR Dizin) yer alan yayınları incelenmiştir. Araştırma, kadın akademisyenlerin bilimsel üretkenlik düzeylerini sayısal verilerle ortaya koymayı ve cinsiyete dayalı yapısal farkları analiz etmeyi hedeflemektedir. Elde edilecek bulguların, BBY alanında toplumsal cinsiyete duyarlı akademik politikaların geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’deki BBY bölümlerinde görev yapan kadın akademisyenlerin yayın performansını toplumsal cinsiyet eksenli bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Araştırmada, kadın akademisyenlerin TRDizin kapsamında yayımladıkları makaleler nicel yönleriyle incelenmiştir. Ayrıca kadın ve erkek akademisyenlerin yayın performansları karşılaştırmalı olarak ele alınarak, BBY alanında akademik üretim süreçlerinde toplumsal cinsiyet temelli farklılıkların olup olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın önemi, birkaç temel noktada toplanmaktadır. Öncelikle, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu, yalnızca sosyal bir mesele değil, aynı zamanda akademik verimlilik, çeşitlilik ve kapsayıcılık açısından da kritik bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Kadın akademisyenlerin bilimsel yayıncılıktaki yeri, onların görünürlüğü, akademik ilerlemesini ve alana katkısını doğrudan etkilemektedir. BBY disiplini, tarihsel olarak kadınların yoğunlukta yer aldığı bir alan olarak görülse de yayın üretkenliği açısından kadınların hangi ölçüde aktif ve görünür olduğu sorusu hâlâ kapsamlı biçimde yanıtlanmamıştır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca sayısal veriler sunmakla kalmayıp, aynı zamanda cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin akademik düzeyde nasıl tezahür ettiğine ilişkin bir tartışma zemini de sunmaktadır.

1.2. Araştırma Soruları

Kadın akademisyenlerin TRDizin’de yayımlanan yayınlarının sayısı, türü ve yıllara göre dağılımı nasıldır?

Kadın akademisyenlerin yayınlarında yazar konumu (sorumlu yazar, ortak yazar vb.) açısından nasıl bir dağılım söz konusudur?

Kadın akademisyenlerin yayın üretkenliği ile akademik unvanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Kadın ve erkek akademisyenlerin yayın sayıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, BBY bölümlerinde görev yapan kadın akademisyenlerin yayın performanslarını toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmeyi amaçlayan, betimsel (descriptive) bir araştırma modeli ile yapılandırılmıştır. Betimsel araştırmalar, mevcut durumu olduğu gibi ortaya koymayı ve bu durum hakkında nesnel bilgiler sunmayı amaçlar. Bu doğrultuda, elde edilen veriler belirli bir düzen içerisinde sıraya konulduktan sonra yorumlanır ve sonuca ulaşılır (Altunışık, vd., 2007). Araştırma, nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yürütülmüş ve toplumsal cinsiyet temelli yayın üretkenliğinin görünür hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Araştırma modeli, aynı zamanda ilişkisel tarama özelliği de taşımaktadır. Kadın akademisyenlerin yayın üretkenliği ile cinsiyet, kurumsal dağılım, unvan düzeyi gibi değişkenler arasındaki olası ilişkiler de analiz edilmiş; bu bağlamda toplumsal cinsiyet ile akademik üretkenlik arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik istatistiksel analizler uygulanmıştır. Ayrıca, kadın

akademisyenlerin BBY alanındaki görünürlüklerinin, erkek akademisyenlerle karşılaştırmalı olarak ne ölçüde farklılaştığı da araştırmanın temel odak noktalarından biri olmuştur.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Temmuz 2025 itibarıyla Türkiye’deki üniversitelerin BBY bölümlerinde görev yapan toplam 137 akademisyen oluşturmaktadır. Bu veriler, Yükseköğretim Program Atlası tabanı üzerinden derlenmiştir (YÖK, 2025). Akademik unvanı bulunan tüm BBY akademisyenleri bu çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Söz konusu akademisyenlerin 62’si kadın, 75’i erkektir. Örneklem seçimi yapılmaksızın, tüm evrene ulaşılması amaçlandığından dolayı tam sayım yöntemi tercih edilmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet temelinde yayın performanslarının karşılaştırılması açısından güçlü bir veri seti sunmaktadır.

2.3. Veri Toplama ve Analizi

Bu çalışmada temel veri kaynağı olarak, Türkiye’de yayımlanan akademik dergileri sistematik biçimde tarayan ve açık erişim sağlayan en kapsamlı ulusal dizinlerden biri olan TRDizin tercih edilmiştir. TÜBİTAK ULAKBİM tarafından yürütülen bu dizin, Fen ve Sosyal Bilimler alanlarında yayımlanan, Türkiye adresli hakemli dergileri kapsamına almaktadır (TRDizin, 2022). Özellikle sosyal bilimler alanındaki birçok hakemli dergiyi kapsayan bu platform, Türkiye’deki akademik yayıncılık pratiğini anlamak ve değerlendirmek açısından önemli bir veri sunmaktadır. TRDizin’in tercih edilmesinin temel nedeni, araştırmanın odaklandığı BBY disiplininde yer alan akademisyenlerin yayın faaliyetlerinin büyük ölçüde bu dizin kapsamında yer alan dergiler aracılığıyla yürütülmesidir. Ayrıca TRDizin, Türkiye’de akademik teşvik, doçentlik başvuruları ve atama-yükselme kriterlerinde doğrudan referans alınan bir dizin olması bakımından da stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda TRDizin, BBY alanındaki kadın akademisyenlerin yayın üretkenliğini izlemek, yıllara ve yayın türlerine göre karşılaştırmalar yapmak ve toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapısal eşitsizlikleri görünür kılmak için güvenilir ve erişilebilir bir veri kaynağı sunmaktadır.

Araştırma sürecinde yazar tanımlama ve yayın eşleştirme işlemleri sırasında çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlar arasında soyadı değişiklikleri, benzer isimli yazarların varlığı, bazı yayınların birden fazla yazara atfedilmesi, aynı yazara ait birden fazla ORCID numarasının bulunması, TR Dizin’in arama kriterlerinin sınırlılığı ve yayınlardaki metin dili hataları yer almaktadır. Bu sorunları aşmak amacıyla özellikle kadın akademisyenler ile benzer isimli erkek yazarların YÖKSİS kayıtları ve bağlı oldukları kurumların

akademik web sayfaları incelenmiştir. Ayrıca, bazı durumlarda makale bazında manuel tarama yapılarak yazarların yayınları doğrulanmış ve yazar profiline eklenmiştir. Tüm bu işlemlerin ardından, birden fazla profile sahip olan yazarlar birleştirilmiş; böylece her akademisyen için güncel ve doğru h-indeksi ile toplam yayın sayısı hesaplanmıştır.

Akademisyenlere ait yayınların değerlendirilmesinde; makale türü (araştırma makalesi, derleme vb.), yazar sırası (sorumlu yazar, ortak yazar vb.), yayın dili ve atıf bilgileri gibi değişkenler toplanmıştır. Yayınların akademisyenin disiplin içi üretkenliği ve görünürlüğüne katkı sağlayıp sağlamadığı da göz önünde bulundurulmuştur. Ortak yazarlı makalelerde, ilk yazar olup olmama durumu özellikle analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler nicel analiz yöntemleriyle değerlendirilmiştir. SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programı aracılığıyla gerçekleştirilen analizlerde, cinsiyete göre yayın türlerinin dağılımı Mann-Whitney U testi ile karşılaştırılmıştır. Kadın ve erkek akademisyenler arasındaki h-indeks farklılıklarını belirlemek amacıyla ise ki-kare testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, tablolar yoluyla sunulmuş ve toplumsal cinsiyet perspektifi doğrultusunda analiz edilmiştir. Akademik görünürlük değerlendirmesi yapılırken hem yayın sayısı hem de yayın türüne ilişkin niceliksel katkılar dikkate alınmıştır.

3. Kuramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Bu çalışma, akademik üretkenlik ve yayın stratejilerinde toplumsal cinsiyetin belirleyici rolünü inceleyen kuramsal yaklaşımlar temelinde yapılandırılmıştır. Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınlık ve erkeklik rollerinin tarihsel süreçte toplumlar tarafından şekillendirilen ve kültürel normlara göre değişkenlik gösteren bir toplumsal inşa sürecidir (Butler, 1990). Bu çerçevede, akademi gibi erkek egemen yapılar içinde kadınların üretim biçimlerinin, görünürlüklerinin ve kurumsal yükselişlerinin farklı şekillerde yapılandığı ileri sürülmektedir. Kadınların akademideki temsilinin artmasına rağmen, üretkenlik ve etki açısından cinsiyet farklarının sürdüğünü ortaya belirtilmiştir (Ainslie, 2023).

Akademik yayınlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini inceleyen literatür, özellikle bilimsel üretkenlik, yayın çeşitliliği ve görünürlük açısından erkek egemen yapıları ortaya koymaktadır. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar, kadın akademisyenlerin akademik kariyerlerinde sıklıkla ayrımcılığa maruz kaldığını ve hane içi bakım emeğinin erkeklere kıyasla daha ağır bir yük oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Ankara’daki bir üniversitede gerçekleştirilen ampirik çalışmada (n=160), kadın akademisyenlerin

%69'unun akademik yaşamında en az bir tür ayrımcılıkla karşılaştığını ifade ettiği, %66'sının ise kadın olmanın akademide dezavantaj yarattığını düşündüğü raporlanmıştır (Aktuna vd., 2023).

Türkiye'de kadın akademisyenlerin akademik üretkenlik, görünürlük ve kariyer gelişimi üzerine Avcı'nın (2021) yaptığı çalışmada kadın akademisyenlerin ev-iş dengesi, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin akademik verimliliğe etkisi derinlemesine tartışılmıştır. Katılımcı kadın akademisyenler evli ve çocuklu olduklarında akademik iş yüklerinin önemli ölçüde arttığını ve toplumsal cinsiyetin bu süreçte belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bu bulgu, kadınların bakım/emek yükü nedeniyle daha sınırlı yayın fırsatına sahip olabileceği tespitini desteklemektedir.

Özel vd. (2014), Türkiye'de sosyal bilimler alanında toplumsal cinsiyetin yayın üretkenliği ve bilimsel işbirliği örüntüleri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, ulusal düzeyde gerçekleştirilen 7.835 yayın ile bu yayınlarda yer alan 6.738 bilim insanına ait bibliyografik verileri analiz etmişlerdir. Bu çalışma, kadın ve erkek bilim insanları arasında hem ortak yazarlık bağlarında hem de yayın üretkenliğinde kayda değer eşitsizlikler olduğunu göstermektedir. Bu durum, akademik değerlendirme sistemlerinin toplumsal cinsiyeti dikkate alan bir yaklaşımla yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

El-Ouahi ve Larivière (2023) tarafından yürütülen Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesini kapsayan kapsamlı bir çalışmada, erkek araştırmacıların kadınlara kıyasla %11 ila %51 oranında daha fazla yayın yaptığı ve genellikle sorumlu yazar konumuna daha sık ulaştıkları ortaya konmuştur. Türkiye de bu eğilimin görüldüğü ülkeler arasında yer almaktadır.

Özer (2024), kadın akademisyenlerin hem yayın sayısı hem alıntı oranı hem de h-indeks değerlerinin erkek meslektaşlarına kıyasla anlamlı düzeyde daha düşük olduğu, lider pozisyonlarda temsil edilemedikleri bir vaka çalışmasıyla gözlenmiştir. Bu veriler, kadın akademisyenlerin görünürlük ve kariyer ilerlemesinde yapısal dezavantajlarla karşılaşabildiğini gösteren önemli bir örnektir.

Elsevier'in (2017), "*Gender in the Global Research Landscape*" raporunda 20 yıl boyunca 12 ülke ve bölge ile 27 konu alanını kapsayan bibliyometrik analizlerle, küresel araştırma ortamındaki toplumsal cinsiyet temelli farklılıkları incelenmiştir. Çalışma, Scopus veritabanından elde edilen yayın, atıf ve yazar profilleri üzerinden kadın ve erkek araştırmacılar arasındaki üretkenlik, etki ve işbirliği kalıplarını karşılaştırmalı olarak analiz etmekte ve çözüm önerileri sunmaktadır.

4. Bulgular

BBY bölümleri, bilgi toplumunun gelişen ihtiyaçlarına yanıt veren disiplinlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu bölümlerin akademik kadroları hem bilgi üretimi hem de eğitim-öğretim süreçlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada Türkiye’deki BBY lisans programlarında görev yapan akademik personelin toplumsal cinsiyet temelli dağılımını incelemektedir. Akademide cinsiyet eşitliği, yalnızca etik bir sorumluluk değil, aynı zamanda akademik üretkenlik ve çeşitlilik açısından da önem arz eden bir konudur.

Bu bölümde, Türkiye’deki BBY bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin toplumsal cinsiyet ekseninde yayın performanslarını inceleyen araştırmanın bulguları sunulmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, kadın akademisyenlerin TRDizin kapsamındaki yayın üretkenliğini erkek meslektaşlarıyla karşılaştırmalı biçimde ele almakta ve toplumsal cinsiyet temelli akademik görünürlük farklılıklarını istatistiksel olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, BBY alanında görev yapan kadın akademisyenlerin akademik unvan düzeylerine, kurumlara göre dağılımlarına ve yayın üretim pratiklerine dair bulgular da alt başlıklar halinde sunulmaktadır. Elde edilen veriler, yalnızca nicel dağılımları değil aynı zamanda görünürlük örüntülerini ve üretkenlik dinamiklerini anlamaya dönük çok boyutlu bir analiz imkânı sunmaktadır.

4.1. BBY Bölümlerinde Akademik Kadronun Cinsiyete Göre Dağılımı

Günümüzde BBY bölümleri, bilgiye erişim, yönetim ve paylaşım süreçlerinde kritik roller üstlenerek bilgi çağının en stratejik disiplinlerinden biri haline gelmiştir. Bu bölümlerde görev yapan akademik personelin profili, alanın gelişim dinamiklerini anlamak açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet dengesi yalnızca niceliksel bir veri olarak değil, aynı zamanda yüksek öğretimde eşitlik, çeşitlilik ve temsil açısından da temel bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Tablo 1’de, üniversiteler bazında BBY bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin cinsiyet dağılımı sunulmakta ve böylelikle akademik kadroların mevcut durumuna dair daha bütüncül bir bakış elde edilmektedir.

Tablo 1 BBY Bölümlerinde Akademik Kadronun Cinsiyete Göre Dağılımı

BBY Bölümleri	Erkek	%	Kadın	%	Toplam
Ankara Üniversitesi BBY	6	42,86	8	57,14	14
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi BBY	4	50	4	50,00	8
Atatürk Üniversitesi BBY	5	62,50	3	37,50	8
Bartın Üniversitesi BBY	2	33,33	4	66,67	6
Çankırı Karatekin Üniversitesi BBY	5	62,50	3	37,50	8
Hacettepe Üniversitesi BBY	7	38,89	11	61,11	18
İstanbul Medeniyet Üniversitesi BBY	5	45,45	6	54,55	11
İstanbul Üniversitesi BBY	14	77,78	4	22,22	18
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi BBY	0	0	4	100	4
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi BBY	8	72,73	3	27,27	11
Kastamonu Üniversitesi BBY	5	71,43	2	28,57	7
Kırıkkale Üniversitesi BBY	2	66,67	1	33,33	3
Marmara Üniversitesi BBY	6	42,86	8	57,14	14
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi BBY	6	85,71	1	14,29	7
TOPLAM	75	54,74	62	45,26	137

Toplam 14 üniversiteden elde edilen verilere göre, BBY bölümlerinde görev yapan 137 akademisyenin %54,74'ü (n=75) erkek, %45,26'sı (n=62) ise kadındır. Bu durum, genel olarak cinsiyet dağılımında görece dengeli bir tablo sunmaktadır. Ancak üniversite düzeyinde yapılan analizler, bazı bölümlerde belirgin farklılıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde görev yapan akademisyenlerin tamamı kadınlardan oluşurken (%100), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nde bu oran erkek akademisyenler lehine %85,71'dir. İstanbul Üniversitesi'nde ise erkek akademisyen oranı %77,78 olarak tespit edilmiştir. Bu veriler, bazı BBY bölümlerinde cinsiyet temsiliyeti açısından dikkat çekici dengesizliklerin mevcut olduğunu göstermektedir.

4.2. BBY Bölümlerinde Akademik kadronun Unvanlarına Göre Dağılımı

BBY bölümlerinde görev yapan akademisyenlerin cinsiyete ve akademik unvana göre dağılımı Tablo 2'de gösterilmiştir. Elde edilen bulgular, kadınların akademik kariyerin erken aşaması olan araştırma görevlisi düzeyinde erkeklerden daha yüksek oranda temsil edildiğini ancak üst düzey akademik pozisyonlara geçişte bu oranın anlamlı biçimde düştüğünü göstermektedir. Bu durum, kadın akademisyenlerin kariyer ilerlemesinde karşılaştıkları yapısal dengesizliğin varlığına işaret etmektedir.

Tablo 2 BBY Bölümlerinde Akademik kadronun Unvanlarına Göre Dağılımı

Unvanlar	Kadın	%	Erkek	%	Toplam	%
Profesör	12	34,29	23	65,71	35	25,5
Doçent	11	42,31	15	57,69	26	19,0
Doktor Öğretim Üyesi	23	51,11	22	48,89	45	32,8
Öğretim Görevlisi	2	28,57	5	71,43	7	5,1
Araştırma Görevlisi	14	58,33	10	41,67	24	17,5
GENEL TOPLAM	62	45,26	75	54,74	137	100

Özellikle profesörlük kadrolarında erkek akademisyenlerin belirgin bir çoğunlukta yer aldığı görülmektedir (%65,71 ve %57,69). Bu durum, akademik hiyerarşide üst basamaklara doğru çıkıldıkça kadın temsiline azaldığına işaret eden yapısal bir örüntü oluşturmaktadır. Öte yandan, Doktor Öğretim Üyesi kadrolarında cinsiyet dağılımı oldukça dengelidir; kadınlar %51,11, erkekler ise %48,89 oranında temsil edilmektedir. Bu seviyede kadın akademisyenlerin sayısal olarak hafif bir üstünlük sağladığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, Doktor Öğretim Üyesi kadrosunda görev yapan beş akademisyenin (üçü kadın, ikisi erkek) Doçent unvanı almış olmalarına rağmen, hâlen bu kadroda istihdam ediliyor olmaları da ayrı bir dikkat çekici bulgudur.

4.3. Türkiye’de BBY Alanında Akademik Yayın Performans Değerlendirmesi: TRDizin

TÜBİTAK ULAKBİM tarafından yürütülen TRDizin, Türkiye merkezli hakemli dergilerde yayımlanan akademik çalışmaları endeksleyerek, bilimsel üretimin görünürlüğünü ve erişilebilirliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, BBY alanındaki akademik yayın performansını TRDizin verileri üzerinden analiz edilmesi, hem alanın kurumsal gelişimini ortaya koymakta hem de akademik eğilimlerin ve araştırma odaklarının değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Bu bölümde, TRDizin’de yer alan BBY alanındaki yayınlar; yayın türleri, yazar profilleri, yazarın bağlı olduğu kurumları, yayınların yer aldığı dergiler ve yazarların h-indeks değerlerine göre incelenerek Türkiye’deki akademik üretkenlik toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınacaktır.

4.3.1. Yayın türlerinin cinsiyet bazlı dağılımı: Kadın ve erkek akademisyenler karşılaştırması

Kadın ve erkek akademisyenlerin farklı yayın türlerindeki üretkenlik düzeyleri arasındaki farkı belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır (Tablo 3). Analiz sonuçlarına göre, editoryal yazılar dışında

tüm yayın türlerinde cinsiyet grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p > .05$). Bu durum, araştırma kapsamındaki kadın ve erkek akademisyenlerin bu yayın türlerindeki katkılarının benzer düzeylerde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3 Yayın Türlerinin Cinsiyet Bazlı Dağılımı: Kadın ve Erkek Akademisyenler Karşılaştırması

Yayın Türü	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın (%)	Erkek (%)	p değeri (Asymp. Sig. (2-tailed))
Araştırma Makalesi	253	497	750	33.7%	66.3%	,186
Kitap Tanıtımı	33	41	74	44.6%	55.4%	,761
Derleme	22	45	67	32.8%	67.2%	,327
Diğer	36	38	74	48.6%	51.4%	,996
Proje	6	14	20	31.6%	68.4%	,367
Editöre Mektup	13	8	21	61.9%	38.1%	,532
Editorial	8	2	10	80.0%	20.0%	,36*
Çeviri	2	7	9	22.2%	77.8%	,496
Olgu Sunumu	1	1	2	50.0%	50.0%	,917
Tebrik Yazısı	0	1	1	0.0%	100.0%	,349
Toplam	374	653	1027	36.4%	63.6%	

4.3.2. Akademisyenlerin yayın performansına ilişkin yazar rolleri, atıf göstergeleri ve kendine atıf oranları

Elde edilen bulgular, kadın ve erkek akademisyenler arasında yayın sayısı, atıf sayısı ve yazarlık pozisyonları bakımından anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 4). Erkek akademisyenlerin hem yayın sayısı hem de sorumlu yazar pozisyonundaki temsilleri bakımından kadın akademisyenlere göre sayısal üstünlük sağladığı görülmektedir. Ayrıca Erkek akademisyenlerin niceliksel olarak yüzde 74 oranında daha fazla yayın üretmeleri ve niteliksel açıdan ortalama atıf sayılarının yüzde 18,4 oranında daha yüksek olması, kadın akademisyenlere kıyasla belirgin bir avantajlı konumda bulunduklarını göstermektedir. Yayın performansındaki bu farklılık, 653 erkek yayınına karşılık 374 kadın yayını ile ortaya çıkarken, erkeklerin sorumlu yazar olarak 430'a karşılık 251 ve ortak yazar olarak 326'ya karşılık 187 düzeyindeki baskınlığı, akademik ağlar ve liderlik pozisyonlarındaki cinsiyet temelli eşitsizliklerin kurumsal niteliğini vurgulamaktadır.

Tablo 4 Akademisyen Yayın Performansının Yazar Roller ve Atıf Göstergeleri Açısından Analizi

	Yayın sayısı	Sorumlu yazar	Ortak yazar	Atıf	Atıf ortalaması	Kendine atıf
Kadın	374	251	187	1322	129,2	22
Erkek	653	430	326	2571	152,99	131
Toplam	1027	681	513	3893	282,19	153

Erkek akademisyenlerin aldığı toplam atıf sayısı (n=2571) ve ortalama atıf puanı (152,99), kadın akademisyenlere (n=1322; ortalama: 129,2) kıyasla daha yüksektir. Bu durum, erkek akademisyenlerin yalnızca üretim açısından değil, aynı zamanda bilimsel etkinin bir göstergesi olan atıf alma açısından da daha avantajlı konumda olduğunu göstermektedir. Öte yandan, erkek akademisyenlerin kendine atıf sayılarının da belirgin şekilde yüksek olması (131’e karşılık 22), bu farkın yalnızca dış atıflarla değil, öz atıflarla da desteklendiğine işaret etmektedir. Özellikle, akademik alanda kişisel birikim ve ağ oluşturma stratejilerinde cinsiyet bazlı farklılıkların varlığını işaret etmektedir.

4.3.3. Akademik Kadro ve Cinsiyet Bazlı Ortalama H-İndeks Değerleri

Unvan, cinsiyet ve h-indeks verilerinin özetine göre; araştırma görevlileri hariç tüm unvan kategorilerinde erkek akademisyenlerin ortalama h-indeks değerlerinin, kadın meslektaşlarına kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5). Ayrıca, yapılan Ki-kare testi sonuçları kadın ve erkek akademisyenler arasında H-indeks düzeyleri bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir.

Tablo 5 Unvan ve Cinsiyete Göre Akademisyenlerin H-İndeks Değerleri

Unvan	Cinsiyet	Kişi Sayısı	Ortalama H-indeks
Profesör	Kadın	12	2,4
	Erkek	23	3,4
Doçent	Kadın	11	1,5
	Erkek	15	2,1
Doktor Öğretim Üyesi	Kadın	23	1,4
	Erkek	22	1,3
Öğretim Görevlisi	Kadın	2	0,0
	Erkek	5	0,4
Araştırma Görevlisi	Kadın	14	0,1
	Erkek	10	0,4

Bu veriler, kadın akademisyenlerin üst düzey araştırma performansı gösterebildikleri örneklerin az olduğunu ve akademik etki açısından cinsiyet temelli bir farklılığın varlığını ortaya koymaktadır. Beklenen (n) değerlerle gözlenen (E) değerler karşılaştırıldığında da kadın akademisyenlerin düşük h-indeks düzeylerinde beklenenin üzerinde, yüksek düzeylerde ise beklenenin oldukça altında kaldığı görülmektedir (Tablo 6). Bu durum; yapısal eşitsizlikler, akademik yük dağılımı, ailevi sorumluluklar ve yayın-atıf sistemindeki örtük önyargılar gibi birçok faktörle açıklanabilir. Sonuç olarak, kadınların akademik görünürlük ve etki açısından dezavantajlı konumda olduğu, bu farklılıkların yapısal nedenlerle desteklendiği anlaşılmaktadır.

Tablo 6 Cinsiyete Göre Akademisyenlerin H-İndeks Değerleri

			H-indeks											
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	11	12	Toplam
Cinsiyet	Erkek	Gözlemlenen (n)	21	17	16	8	5	2	1	1	0	1	1	73
		Beklenen (E)	25,6	15,5	14,9	8,0	4,8	1,1	1,1	,5	,5	,5	,5	73,0
	Kadın	Gözlemlenen (n)	27	12	12	7	4	0	1	0	1	0	0	64
		Beklenen (E)	22,4	13,5	13,1	7,0	4,2	,9	,9	,5	,5	,5	,5	64,0
Toplam		Gözlemlenen (n)	48	29	28	15	9	2	2	1	1	1	1	137
		Beklenen (E)	48,0	29,0	28,0	15,0	9,0	2,0	2,0	1,0	1,0	1,0	1,0	137,0

H-indeksi 0 olan akademisyenlerin sayısı kadınlarda (n=27) erkeklerde (n=21) göre daha yüksektir. Bu durum, kadın akademisyenlerin yayınlarının atıf alma düzeyinin daha düşük olduğunu ve bilimsel görünürlüklerinin erkek meslektaşlarına kıyasla sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu bulgular, akademik dünyada cinsiyet bazlı araştırma üretkenliği farklılıklarına işaret etmektedir. H-indeks düzeyleri 1 ile 4 arasında olan akademisyen sayısı erkeklerde (n=46) kadınlara (n=35) göre daha fazladır. Bu durum erkeklerin orta düzey akademik üretkenlikte kadınlardan daha önde olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek etki düzeyi gerektiren 5 ve üzeri h-indeks değerlerine sahip akademisyenler arasında ise kadınların sayısı son derece düşüktür (n=2), erkeklerde ise bu sayı daha yüksektir (n=6). Özellikle h-indeksi 11 ve 12 olan akademisyenlerin tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Bu durum, yüksek araştırma etkisine sahip akademisyenlerde erkek baskınlığını işaret etmektedir.

4.3.4. BBY Alanındaki Akademisyenlerin Dergilere Göre Yayın Dağılımı

Toplamda 119 farklı dergide yayımlanan 1027 yayından 20'si doğrudan proje niteliği taşıdığı için çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bunun temel nedeni, proje kapsamında üretilen yayınların biçim ve içerik açısından

hakemli dergi makalelerinden farklı özellikler göstermesidir. Çoğu zaman rapor, teknik doküman veya özel amaçlı yayın niteliğinde olan proje çıktıları, düzenli olarak yayımlanan bilimsel dergilerdeki makalelerle aynı kategoride değerlendirilememektedir. Ayrıca, çalışmanın amacı dergilerin alana katkısını ortaya koymak olduğundan, proje çıktılarının analize dahil edilmesi yayın sayılarını yapay olarak artırabilir ve dergilere ilişkin dağılımın doğru biçimde yansıtılmasını engelleyebilir. Bu nedenle yalnızca dergi makaleleri dikkate alınmış, proje çıktıları ise analizin dışında bırakılmıştır.

Sonuç olarak değerlendirmeye alınan yayın sayısı 1007 olarak belirlenmiştir. Bu yayınlar, dergilere göre dağılım bakımından incelenmiş ve alanın gelişimine en fazla katkıda bulunan dergiler ortaya çıkarılmıştır. Özellikle, Tablo 7’de sunulan veriler, yayınların en yoğun şekilde kümelendiği ilk 15 dergiyi göstermekte ve her bir derginin toplam yayın içerisindeki yüzdelik payını yansıtarak dergilerin alandaki göreceli ağırlığını ortaya koymaktadır.

Tablo 7 Akademisyenlerin Yayımlarının Yer Aldığı İlk 15 Dergi ve Yüzdelik Payları

Dergi İsmi	Yayın Sayısı	%
Türk Kütüphaneciliği	385	38,19
Bilgi Dünyası	211	20,93
Bilgi Yönetimi	71	7,04
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi	42	4,17
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi	22	2,18
Eğitim Bilim Toplum	17	1,69
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	16	1,59
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	12	1,19
Milli Eğitim	10	0,99
Erdem	9	0,89
Diğer Dergiler	213	21,14
TOPLAM	1007	100

Analiz sonuçlarına göre, Türk Kütüphaneciliği dergisi %38,19 oranıyla en fazla yayına sahip dergi olurken, onu %20,93 ile Bilgi Dünyası takip etmektedir.

4.3.4.1. Kadın akademisyenlerin yayın tercihleri: En fazla yayın yapılan dergiler

Kadın akademisyenler tarafından üretilen toplam 374 yayından, proje çıktısı niteliğinde olan 6 çalışma analiz dışı tutulmuştur. Geriye kalan 368

yayın, yayımlandıkları dergilere göre incelenmiştir. Bulgular, yayınların önemli bir kısmının belirli dergilerde yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmanın belirgin bir kümelenme eğilimini yansıttığını göstermektedir. Tablo 8, en çok yayının yer aldığı ilk 15 dergiyi özetlemektedir.

Tablo 8 Kadın Akademisyenlerin Yayınlarının Yer Aldığı İlk 15 Dergi ve Yüzdelik Payları

Dergi İsmi	Yayın Sayısı	%
Türk kütüphaneciliği	177	48,1
Bilgi Dünyası	86	23,37
Bilgi Yönetimi	19	5,16
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi	14	3,8
Eğitim Bilim Toplum	10	2,72
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi	10	2,72
ÖNERİ	4	1,09
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	4	1,09
Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi	3	0,82
Milli Eğitim	3	0,82
Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi	3	0,82
Bilişim Teknolojileri Dergisi	2	0,54
Turkish Studies (Elektronik)	2	0,54
Turkish Studies - Social Sciences	2	0,54
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	2	0,54
Diğer Dergiler	27	7,34
TOPLAM	368	100

Tablo 8 incelendiğinde, “*Türk Kütüphaneciliği*” dergisinin açık ara farkla öne çıktığı görülmektedir. Bu dergide yayımlanan 177 makale, toplam yayınların %48,10’unu oluşturarak, kadın akademisyenlerin tercihinde merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. “*Bilgi Dünyası*” ise 86 yayın ve %23,37’lik oranla ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki dergi toplamda tüm yayınların %71,47’sini oluşturarak dikkat çekici bir yoğunlaşmayı ortaya koymaktadır.

4.3.4.2. Erkek akademisyenlerin yayın tercihleri: En fazla yayın yapılan dergiler

Erkek akademisyenler tarafından gerçekleştirilen 653 yayından ise proje çıktısı niteliğinde olan 14 çalışma analiz dışı bırakılmıştır. Toplam 639 yayının dergilere dağılımı incelendiğinde, yayınların büyük kısmının yine

kadın akademisyenlerinkine benzer şekilde belirli dergilerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dergiler arasında “*Türk Kütüphaneciliği*” (233 yayın, %36,46), “*Bilgi Dünyası*” (133 yayın, %20,81) ve “*Bilgi Yönetimi*” (64 yayın, %10,02) ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, diğer yayınların önemli bir bölümü, yayın sayısı görece düşük olan çeşitli dergilerde (toplam 87 yayın, %13,62) yayımlanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9 Erkek Akademisyenlerin Yayınlarının Yer Aldığı İlk 15 Dergi ve Yüzdelik Payları

Dergi İsmi	Yayın Sayısı	%
Türk Kütüphaneciliği	233	36,49
Bilgi Dünyası	133	20,81
Bilgi Yönetimi	64	10,02
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi	30	4,69
Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	14	2,19
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi	14	2,19
Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	11	1,72
Eğitim Bilim Toplum	9	1,41
Erdem	9	1,41
Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi	8	1,25
Milli Eğitim	7	1,10
Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi (Online)	6	0,94
Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (Online)	6	0,94
Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi	6	0,94
History Studies	6	0,94
Diğer Dergiler	87	13,62
TOPLAM	639	100

Öte yandan, 87 yayının (%13,62) daha düşük yayın sayısına sahip çeşitli dergilerde yer alması, çalışmanın yalnızca belirli dergilerde yoğunlaşmadığını, aynı zamanda alanın oldukça geniş bir akademik platforma da yayıldığını göstermektedir. Bu bulgu, erkek akademisyenlerin yayın tercihleri hem disiplinin önde gelen dergilerine yönelirken hem de farklı disiplinler arası platformlarda çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

4.3.4.3. Yayın yapılan dergiler bazında genel değerlendirme

Kadın ve erkek akademisyenlerin yayın dağılımları incelendiğinde, ilk üç derginin öne çıktığı görülmektedir. Türk Kütüphaneciliği, Bilgi Dünyası ve Bilgi Yönetimi dergilerinde kayda değer bir yoğunlaşma bulunmakta ve bu durum, BBY alanında yayın yapan araştırmacıların büyük ölçüde bu dergilere yöneldiğini göstermektedir (Tablo 10). Dolayısıyla, söz konusu dergiler hem kadın hem de erkek akademisyenler için ortak bir yayın platformu işlevi görmekte, alanın bilimsel iletişiminde merkezi bir konum üstlenmektedir.

Tablo 10 Yayın Yapılan Dergiler Bazında Genel Değerlendirme

Kriter	Kadın Akademisyenler	Erkek Akademisyenler
Toplam Yayın Sayısı	368	649
En Çok Tercih Edilen Dergi	Türk Kütüphaneciliği (177- %48,10)	Türk Kütüphaneciliği (233- %36,49)
2.Dergi	Bilgi Dünyası (86- %23,37)	Bilgi Dünyası (133- %20,81)
3. Dergi	Bilgi Yönetimi (19- %5,19)	Bilgi Yönetimi (64- %10,02)
İlk 3 Dergiye Yayın Yoğunluğu	%76,63	%67,32
"Diğer Dergiler" Oranı	%7,34	%13,62

Kadın akademisyenlerin bu üç dergide yayımladıkları makale sayısı toplamda 282'dir ve bu sayı, kadınların toplam 368 yayını içinde %76,63'lük bir orana karşılık gelmektedir. Erkek akademisyenler ise söz konusu üç dergide toplam 430 yayın gerçekleştirmiştir; bu da erkeklerin 649 yayını içinde %66,26'lık bir paya denk gelmektedir. Bu bulgular, kadın akademisyenlerin yayınlarını daha çok belirli ve sınırlı sayıda dergide yoğunlaştırdığını, buna karşın erkek akademisyenlerin daha çeşitli dergilere yönelme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kadın akademisyenlerin yayın tercihlerindeki bu yoğunlaşma, akademik görünürlük açısından stratejik bir yaklaşım olabileceği gibi aynı zamanda yapısal toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Yayın ortamındaki güvenlik arayışı, değerlendirme süreçlerine yönelik kaygılar ve daha az akademik destek mekanizmalarına erişim, kadınların daha çok alan içi ve tanıdık yayın organlarını tercih etmelerine neden olabilir. Öte yandan, erkek akademisyenlerin daha geniş bir yayın yelpazesi tercih etmeleri, onların akademik ağlara daha kolay erişebildiğini, disiplinlerarası çalışmalara daha fazla yöneldiğini ve yayın çeşitliliği bakımından daha özgür bir konumda olduklarını düşündürülebilir. Bu durum, akademiye üretkenlik ve görünürlük farklarının yalnızca

niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel olarak da toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri yansıttığını ortaya koymaktadır.

4.3.4.4. Cinsiyete Göre Proje Katılımı ve Rollerin Dağılımı

Kadın akademisyenlerin araştırma projelerine katılım oranının erkeklerle kıyasla belirgin şekilde düşük olduğu görülmektedir. Hazırlanan toplam 20 projede, kadınlar yalnızca 6 (%30) projede yer almış ve bu projelerin sadece 2’sinde yürütücü olarak görev almışlardır. Erkekler ise 14 (%70) projede görev almış ve yürütücülük pozisyonlarının %75’ini üstlenmiştir (Tablo 11).

Tablo 11 Cinsiyete Göre Proje Katılımı ve Rollerin Dağılımı

	Proje	%	Proje Yürütücüsü	%	Proje Araştırmacısı	%
Kadın	6	30	2	25	4	33,3
Erkek	14	70	6	75	8	66,7
TOPLAM	20	100	8	100	12	100

Bu durum, kadın akademisyenlerin projelerde hem sayıca daha az yer aldığını hem de karar verici konumlara daha az erişebildiğini göstermektedir. Ayrıca, araştırmacı rolleri açısından da benzer bir eşitsizlik söz konusudur; kadın araştırmacı oranı %33.3 ile sınırlı kalmıştır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bu bulgular, akademik kariyer yollarındaki eşitsizliklerin ve görünürlükteki farklılıkların, bireysel yetkinliklerden ziyade, yapısal toplumsal cinsiyet normları ve akademik ekosistemin işleyiş biçimiyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, araştırma verileri yalnızca sayısal bir karşılaştırma sunmakla kalmayıp aynı zamanda akademik alandaki cinsiyet eşitsizliğine dair daha geniş bir tartışmanın önünü açmaktadır.

Araştırma bulguları, akademik performansın zaman içerisinde kadın araştırmacıların aleyhine evrildiğini ortaya koymaktadır. Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü (European Institute for Gender Equality - EIGE) tarafından 2020 yılında yayımlanan “*Gender in Research*” raporu da bu sonucu destekler niteliktedir. Raporda, erken akademik aşamalarda kadın ve erkek araştırmacıların yayın sayıları benzer düzeyde olmasına rağmen, kariyer ilerledikçe bu dengenin erkekler lehine bozulduğu belirtilmektedir (EIGE, 2020).

Çalışmada elde edilen veriler, “araştırma görevlisi” kadrosu dışındaki tüm akademik unvanlarda kadın araştırmacıların h-indeks ortalamalarının erkek

araştırmacılara kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, Ha vd. (2021) tarafından yürütülen çalışmayla da örtüşmektedir. Söz konusu araştırmada, kadın akademisyenlerin h-indeks değerlerinin hem unvan hem de branş düzeyinde erkek meslektaşlarına kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha düşük olduğu ortaya konulmuştur.

Veriler incelendiğinde, h-indeks ve atıf sayısı gibi akademik performans göstergelerinde üniversiteler arasında önemli farklılıklar olduğu görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi araştırmacılarının ortalama h-indeksi ve atıf sayısı diğer üniversitelere göre belirgin şekilde yüksek olup, bu üniversitedeki akademisyenler hem daha fazla yayın yapmış hem de bu yayınlar daha fazla atıf almıştır. Diğer yandan bazı üniversitelerde (İstanbul Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi) ortalamalar daha düşük seviyededir. Ayrıca, atıf sayılarında yüksek varyans ve pozitif çarpıklık, akademisyenler arasında performans farklılıklarının geniş bir aralıkta olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada, akademik performans göstergeleri açısından kadın ve erkek araştırmacılar arasında belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Erkek araştırmacıların toplam yayın sayısı, sorumlu yazar ve ortak yazar olarak katıldıkları çalışmalar ile atıf sayıları kadınlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte, kadın araştırmacıların akademik üretkenlik ve atıf sayılarının giderek artmakta olduğu ve bazı alanlarda erkek meslektaşlarına yaklaştığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli bu farklılıklar, akademiye var olan fırsat eşitsizlikleri, kaynaklara erişim ve destek mekanizmalarının etkisiyle şekillenmektedir. Bu nedenle, kadın araştırmacıların bilimsel üretkenliğinin artırılması için eşitlikçi politikaların ve destek programlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Ayrıca, bu çalışma BBY alanında yapılacak uzun dönemli (longitudinal) araştırmalar için bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Web of Science (WoS) ve Scopus gibi uluslararası indeksler üzerinden elde edilecek verilerle karşılaştırmalı analizler yapılması, BBY alanında Türkiye'nin konumunun küresel ölçekte değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece sadece yerel değil, uluslararası düzeyde BBY alanındaki cinsiyet temelli yapısal eşitsizliklerin görünür kılınması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi mümkün olacaktır.

5.2. Öneriler

Bu bulgular doğrultusunda, akademik alandaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması ve kadın araştırmacıların bilimsel üretkenliğinin desteklenmesi amacıyla çeşitli politika önerileri geliştirilebilir. Öncelikle,

kadın akademisyenlerin kariyer gelişiminde karşılaştıkları yapısal engellerin aşılması için mentorluk ve liderlik programlarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Avrupa Komisyonu (2021) “*Horizon Europe Gender Equality Plans*” rehberinde bu tür programların kadınların akademik liderlik pozisyonlarına erişiminde etkili olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, akademik performans değerlendirmelerinde sadece nicel veriler değil, niteliksel katkılar da dikkate alınmalıdır. Özellikle toplumsal cinsiyet temelli yüklerin hesaba katıldığı cinsiyet duyarlı kriterler geliştirilmelidir (UNESCO, 2007). Kadın araştırmacıların daha fazla proje yürütücüsü olabilmeleri için pozitif ayrımcılık içeren araştırma fonları oluşturulması da önemli bir adımdır.

EIGE’nin 2020 tarihli “*Gender in Research*” raporuna göre, kariyerin ileri aşamalarında kadınların fonlara erişim oranı erkeklere kıyasla önemli ölçüde düşmektedir. Bu nedenle, ulusal destek mekanizmalarının kadın akademisyenlere yönelik özel fon programları geliştirmesi önerilmektedir.

Tüm bu süreçlerin izlenebilir ve sürdürülebilir olabilmesi için kurumların cinsiyet temelli verileri düzenli biçimde toplaması ve şeffaf şekilde raporlaması gerekmektedir. Yine Avrupa komisyonuna bağlı “*European Research Area*” (ERA) tarafından 2022 yılında yayımlanan politika rehberinde, bu tür veriye dayalı izleme sistemlerini kurumsal dönüşümün temel unsuru olarak tanımlamaktadır.

Son olarak, disiplinlerarası bir yapıya sahip olan BBY alanında, cinsiyet eşitliğine odaklanan çalışmaların kuramsal ve uygulamalı araştırmalarla bütünleştirilmesi faydalı olacaktır. Bu doğrultuda, BBY alanındaki akademik dergilerin cinsiyet temalı özel sayılar yayımlaması ve bu alandaki üretimin teşvik edilmesi, akademik cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi açısından önemli bir adım olacaktır. Ayrıca kanıta dayalı politikaların geliştirilmesi, veriye dayalı izleme sistemlerinin geliştirilmesi, disiplinlerarası ve uluslararası karşılaştırmalar yapılması, yapısal engellerin ve fırsat eşitsizliklerinin giderilmesi (iş-yaşam dengesi, önyargılar vb.) ve toplumsal cinsiyet perspektifinin araştırma ekosistemine entegrasyonu (akademik değerlendirme sistemlerinde cinsiyet temelli farklılıkların göz önünde bulundurulması) önerilerden bazılarıdır.

Kaynakça

- Aktuna, G., Erdost, T., ve Özvarış, Ş. B. (2023). Üniversitede akademik kariyer yapma ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *STED / Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. <https://doi.org/10.17942/sted.1065223>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık
- Dökmen, Z. Y. (2010). *Toplumsal cinsiyet: Sosyal psikolojik açıklamalar* (2.bs.). Remzi Kitabevi.
- El-Ouahi, J., ve Larivière, V. (2023). On the lack of women researchers in the middle east and north africa. *Scientometrics*, 128(8), 4321-4348. <https://doi.org/10.1007/s11192-023-04768-5>
- European Commission: Directorate-General for Research and Innovation. (2021). *Horizon Europe guidance on gender equality plans*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/876509>.
- European Commission. Directorate General for Research and Innovation. (2022). *European Research Area policy agenda: Overview of actions for the period 2022 2024*. Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2777/52110>
- Ha, G. L., Lehrer, E. J., Wang, M., Holliday, E., Jagsi, R., & Zaorsky, N. G. (2021). Sex differences in academic productivity across academic ranks and specialties in academic medicine: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Network Open*, 4(6), e2112404. <https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2021.12404>
- Hamberg K. Gender Bias in Medicine. *Women's Health*. 2008;4(3):237-243. doi:10.2217/17455057.4.3.237
- Huang, J., Gates, A. J., Sinatra, R., & Barabási, A.-L. (2020). Historical comparison of gender inequality in scientific careers across countries and disciplines. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(9), 4609-4616. <https://doi.org/10.1073/pnas.1914221117>
- Özel, B., Kretschmer, H., ve Kretschmer, T. (2014). Co-authorship pair distribution patterns by gender. *Scientometrics*, 98(1), 703-723. <https://doi.org/10.1007/S11192-013-1145-Y>
- Özer, G. (2024). Gender disparity in academic radiology in Turkey: Where are we now? *Turkish Journal of Clinics and Laboratory*, 15(2), 256-263. <https://doi.org/10.18663/tjcl.1488817>
- Sondari, M. C. (2018). Using MOA Framework in Predicting Research Productivity of Faculty Members with Mediation Role of Knowledge Creation Process. *The International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(10), 1171-1180. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/V8-I10/5276>

- TRDizin. (2022, Nisan 13). *TR Dizin nedir?* <https://trdizin.gov.tr/ufaq/tr-dizin-nedir/>
- UNESCO (Ed.). (2007). *Science, technology and gender: An international report*. UNESCO. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154045>
- Yıldız, S. (2018). Türkiye’de kadın akademisyen olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 8(1), 29. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.245>
- YÖK. (2025). *Bilgi ve belge yönetimi programı bulunan tüm üniversiteler | yök lisans atlası*. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=11988>
- Resmî Gazete. (1981). *2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu* (Madde 4/c). T.C. Resmî Gazete, Sayı: 17506. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2547&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Kurumsal Bilgi Yönetiminde Kadın Temsili ve Dijital Dönüşüm Sürecindeki Rolü

Hatice Gümüş¹

Özet

Bu çalışma, kurumsal bilgi yönetiminde kadın temsiliinin tarihsel gelişimini ve dijital dönüşüm sürecindeki rolünü incelemektedir. Çalışmada, dijital platformlar, açık bilim ve açık erişim kültürü, algoritmik önyargılar ve kadın liderliğinin karar alma süreçlerine etkileri ele alınmıştır. Bulgular, kadınların bilgi yönetimine aktif katılımının yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmedeğini, aynı zamanda kurumların yenilikçilik kapasitesini artırarak daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yönetim kültürü oluşturduğunu göstermektedir. Politika, kurumsal ve bireysel düzeyde geliştirilecek stratejilerle, kadınların dijital dönüşüm ve bilgi yönetimi süreçlerindeki etkinliği artırılabilir. Bu bağlamda çalışma, hem Türkiye hem de uluslararası düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliği ve bilgi yönetimi politikalarına katkı sunmaktadır.

Giriş

Bilgi yönetimi, tarih boyunca toplumların gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır. Antik çağlarda bilginin tabletler ve papirüsler aracılığıyla kayıt altına alınmasından, Orta Çağ'daki manastır kütüphanelerine ve Aydınlanma Çağı'ndaki ansiklopedist hareketlere kadar, bilgi üretimi ve yönetimi uygarlıkların ilerlemesini şekillendirmiştir (Burke, 2012). 20. yüzyılda ise bilgi yönetimi, yalnızca kütüphaneler ve arşivlerle sınırlı olmaktan çıkmış, 21. yüzyıl ile birlikte işletmelerin, kamu kurumlarının ve üniversitelerin stratejik faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir.

Endüstri 4.0 (Dördüncü Sanayi Devrimi) ile birlikte dijitalleşme ve yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesi, büyük veri ve bulut teknolojileri bilgi yönetimini daha da kritik bir noktaya taşımıştır. Artık yalnızca belgelerin düzenlenmesi değil, büyük veri analitiği, makine öğrenmesi, bulut tabanlı

1 Karabağlar Belediyesi Arşiv ve Kütüphane Müdürü, ORCID: 0009-0009-8367-9592

sistemler ve dijital platformlar aracılığıyla bilginin etkin kullanımı, kurumların rekabet avantajını belirleyen temel unsurlar arasında yerini almıştır. Bu süreçte kadınların bilgi yönetiminde oynadığı rol, hem toplumsal cinsiyet eşitliği hem de kurumsal başarı bağlamında özel bir önem kazanmıştır.

Kadınların bilgi yönetimine katılımı tarihsel olarak sıklıkla destekleyici rollerle sınırlı kalmıştır. ABD’de 20. yüzyıl başında kadın kütüphaneciler, Amerikan Kütüphane Derneği’nde güçlü bir temsil oluşturmuş; ancak yönetim kademelerinde uzun yıllar erkeklerin ağırlığı devam etmiştir (Garrison, 1979). Dünya genelinde de benzer bir tablo gözlenmektedir. İskandinav ülkelerinde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları sayesinde kadınların bilgi hizmetlerinde liderlik rolleri daha erken dönemde güçlenmiştir (Nygren, 2006). Asya’da ise özellikle Japonya ve Güney Kore’de bilgi yönetimi alanında kadınların sayısı yüksek olmasına rağmen, karar alma mekanizmalarına katılım sınırlı kalmıştır (Shin, 2018).

Osmanlı döneminde kadınların bilgi üretiminde doğrudan rol alması sınırlı iken, özellikle vakıf kütüphanelerinde kadınların bağışçı ve destekleyici roller üstlendikleri bilinmektedir (Erünsal, 2015). Cumhuriyet dönemiyle birlikte kadınların eğitim ve akademik alanlarda görünürlüğü artmış, 1930’lardan itibaren kütüphanecilik mesleğinde kadınların oranı hızla yükselmiştir (Yılmaz, 2019). Türkiye’de kütüphanecilik alanında İlk Kadın Profesör Jale Baysal, çalışmaları ve gayretleriyle alanımıza önemli katkılar sağlamıştır.

Yükseköğretim kurumlarında ve kamu kütüphanelerinde kadın çalışan oranı yüksek olsa da, üst düzey yönetici pozisyonlarına kadınların atanma oranı düşük kalmaktadır (Yılmaz, 2019). Buna karşılık, uluslararası araştırmalar kadınların bilgi yönetimi ve dijital dönüşüm süreçlerinde yer almasının kurumların yenilikçilik kapasitesini artırdığını, daha kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yönetim kültürü geliştirdiğini göstermektedir (UN Women, 2024; European Commission, 2020).

Bu çalışmada, kurumsal bilgi yönetiminde kadın temsiline tarihsel ve güncel boyutları ele alınacak; dijital platformlar, veri politikaları, açık bilim ve açık erişim kültürü, algoritmik önyargılar ve kadın liderliğinin karar verme yetkileri incelenecektir. Ulusal ve uluslararası literatürün bulguları ışığında, kadınların bilgi yönetiminde güçlendirilmesine yönelik politika ve uygulama önerileri sunulacaktır.

Kurumsal Bilgi Yönetiminde Kadın Temsili

Kadınların bilgi yönetimi süreçlerindeki temsili, tarihsel, toplumsal ve kurumsal faktörlerden etkilenmektedir. Bilgi merkezlerinde çalışan kadınların oranı uzun süredir yüksek olmasına rağmen, bu durum yönetim kademelerinde aynı oranda yansımamaktadır. Yapılan araştırmalarda, birçok ülkede gözlemlenen “Cam tavan” sendromu kadına bazı konularda yapılan bir cinsiyet ayrımcılığı olarak ifade edilmektedir. Kariyer ilerlemesinde karşılaşılan görünmez engeller ve toplumsal rol beklentileri, kadınların üst düzey pozisyonlara erişimini sınırlamaktadır (Eagly & Carli, 2007). Ancak hiyerarşik bir yapı içerisinde yapay bariyerler olarak tanımlanan cam tavan sadece kadınlar için değil, cinsel azınlıklar, engelliler, yaşlılara da uyarlanabilmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre kadınların istihdam oranının erkeklerin yarısından daha az olduğu görülmektedir. 2020 yılında Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %42,8 olup, bu oran kadınlarda %26,3 iken erkeklerde %59,8 olarak belirtilmiştir. Aynı istatistik sonuçlarına göre Türkiye’de yönetici kadın oranı %19,3 olarak belirtilmiştir (TÜİK, Mart 2022).

Türkiye’de yapılan araştırmalar, üniversite kütüphanelerinde kadınların teknik hizmetler ve kullanıcı hizmetlerinde yoğunlaştığını; buna karşılık yönetici pozisyonlarında erkeklerin ağırlıkta olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2019). Kamu kurumlarında ve özel sektör bilgi yönetimi uygulamalarında da kadınların liderlik rollerinde sınırlı kaldığı görülmektedir. Türkiye’de kadınların kütüphane ve bilgi merkezlerindeki oranı %60’ın üzerinde olmasına rağmen, yönetici kadrolardaki oran %15–20 seviyelerinde kalmaktadır (Yılmaz, 2019; TÜİK, 2022).

Uluslararası düzeyde ise, Lübnan ve Suriye’de gerçekleştirilen bir araştırma, kadın liderlerin bilgi yönetimi uygulamalarında iş birliğini artırdığını, bilgi paylaşımına daha açık olduklarını ve sürdürülebilirlik odaklı stratejilere katkı sunduklarını göstermiştir (Raudeliūnienė, 2022). Avrupa Birliği ülkelerinde yapılan çalışmalar da, kadınların liderlik ettiği bilgi merkezlerinde kullanıcı memnuniyetinin, bilgiye erişim hızının ve kurum içi iletişimin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (European Commission, 2020).

UNESCO verilerine göre ise dünya genelinde kadınların bilgi profesyoneli olarak istihdam oranı yüksek, fakat üst düzey yönetim oranı yalnızca %28 civarındadır (UNESCO, 2020). Bu tablo, “cam tavan” kavramının kurumsal bilgi yönetiminde ne kadar güçlü bir engel olduğunu göstermektedir. Eagly & Carli’nin (2007) belirttiği gibi, kadınlar yalnızca görünmez engellerle değil,

aynı zamanda “labirent” şeklinde tarif edilen karmaşık kariyer bariyerleriyle karşı karşıyadır.

Tablo 1

Kadınların Yönetim Kademelerinde Temsili (Türkiye ve Dünya Karşılaştırması)

Bölge / Ülke	Yönetim Kademelerindeki Kadın Oranı	Kaynak
Türkiye	%17	Yılmaz (2019)
Avrupa Birliği	%34	European Commission (2020)
Dünya Ortalaması	%28	UNESCO (2020)

Not. Veriler farklı araştırmalardan derlenmiştir.

Kaynağını toplumdan alan ve iş ortamında kadının sorunlar yaşamasına neden olan eşitsizlikler bu alanda yapılan bütün çalışmalara rağmen devam etmektedir. İş ve kariyer basamaklarında yaşadığı olumsuzluklara rağmen gün geçtikçe daha fazla iş hayatında yer almaya başlaması olumlu değişimlerin yaşandığını göstermektedir. Kadın temsiliinin artırılması, yalnızca bireysel eşitlik bağlamında değil, aynı zamanda kurumsal verimlilik ve toplumsal kalkınma açısından da önemlidir. Araştırmalar, çeşitlilik içeren yönetim kadrolarının daha yenilikçi kararlar aldığını ve bilgi yönetimi süreçlerinde daha kapsayıcı uygulamalar geliştirdiğini göstermektedir (Shah, 2025).

Toplumsal değişimler bilginin doğru kullanımının en geçerli yol olduğu yeni global dünya düzenini getirmiştir. Bu yeni ortamda yöneticilikte de bilgiye sahip olan ve bunu en doğru şekilde kullanan kadın ve erkek yer alabilmelidir. Kurumsal bilgi yönetiminde kadınların temsiliinin güçlendirilmesi, sadece cinsiyet eşitliğine katkı sağlamaz; aynı zamanda bilgi merkezlerinin etkinliğini, yenilik kapasitesini ve toplumsal yararını artırır. Bu nedenle kadınların yönetim kademelerine erişimini kolaylaştıracak mentor programları, eşitlikçi terfi politikaları ve ulusal stratejiler geliştirilmelidir.

Dijital Platformlar, Veri ve Bilgi Politikaları

Dijital dünya günümüzde hayatımızın her alanını etkileyen ve dönüştüren bir güce dönüşmüştür. Bilgiye erişim, iletişim, eğitim, iş ve eğlence gibi her alanda dijital araçları kullanıyoruz. Dijital platformlar, kurumların bilgi üretme, saklama ve paylaşma biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Artık bilgi yönetimi yalnızca fiziksel belgeler üzerinden değil, aynı zamanda bulut tabanlı sistemler, büyük veri analitiği, yapay zekâ destekli arama

motorları ve sosyal medya platformları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (OECD, 2021). Bu gelişmeler, kurumların dijital politikalarının önemini artırmış; bilgi güvenliği, veri gizliliği ve eşitlikçi erişim konularını ön plana çıkarmıştır.

Dijitalleşmenin yükselişyle birlikte veri güvenliği ve mahremiyet, bilgi yönetiminin en kritik boyutlarından biri haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), bireylerin verilerinin işlenmesinde şeffaflık, rıza ve hesap verebilirlik ilkelerini getirmiştir (Voigt & Von dem Bussche, 2017). Türkiye'de ise Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) benzer bir çerçeve sunmakla birlikte toplumsal cinsiyet boyutuna doğrudan atıf yapmamaktadır.

Toplumsal cinsiyet perspektifi, dijital politikaların en çok ihmal edilen boyutlarından biridir. Dijital dünyadaki fırsatlara erişimde ve bu alanlarda etkin bir şekilde yer almada kadınlar ve erkekler arasında halen önemli bir eşitsizlik bulunmaktadır. UNESCO'nun 2023 yılında yaptığı bir çalışmada, dünya genelinde kadınların akıllı telefon sahip olma oranının erkeklere göre 1.8 kat daha fazla olduğu, erkeklerin %46'sının telefonlarından internete girerken bu oranın kadınlarda %26 olduğu tespit edilmiştir. Kişisel dijital yetkinlikler ve imkanlara ek olarak, eğitim ve iş alanlarında da kadınların erişimde ve dijital araçları kullanmada erkeklerden daha geride olduğu görülmektedir. Bu durum da kadınların sosyal ve ekonomik hayatta da dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır.

UN Women (2024) raporuna göre, yapay zekâ tabanlı işe alım sistemleri, sağlık algoritmaları ve eğitim yazılımlarında kullanılan veriler tarihsel olarak erkek odaklı olduğu için kadınların temsiliini zayıflatmakta ve önyargıları yeniden üretmektedir. Bu durum, dijital platformlarda kadınların hem kullanıcı hem de yönetici olarak eşit koşullarda yer almasını engellemektedir.

Türkiye'de kamu kurumlarının dijital dönüşüm projelerinde (ör. e-Devlet uygulamaları, YÖK Ulusal Açık Erişim Sistemi, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi stratejileri) veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması ön planda tutulsa da, toplumsal cinsiyet eşitliği yeterince dikkate alınmamaktadır (Demir, 2020). Kadınların dijital becerilerinin geliştirilmesine yönelik özel programların eksikliği, bilgi teknolojilerine katılımlarını sınırlamaktadır. Dahası, kadınların çevrimiçi ortamlarda maruz kaldıkları ayrımcılık, siber zorbalık ve dijital taciz gibi sorunlar politika düzeyinde yeterince ele alınmamaktadır (Demir, 2021).

Avrupa Birliği ülkelerinde ise bu konuda daha sistematik adımlar atılmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun "Women in Digital" raporu (2020),

kadınların dijital becerilerinin geliştirilmesini yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliği değil aynı zamanda ekonomik rekabetçilik açısından stratejik bir öncelik olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde OECD (2021), dijital politikaların kapsayıcı bir yaklaşımla hazırlanmasının kurumların yenilikçilik kapasitelerini artıracakını vurgulamaktadır.

Bu nedenle kız çocuklarının ve kadınların bilişim ve teknoloji alanlarında eğitim ve becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması, toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili farkındalık çalışmalarının yapılması ve kadınların dijital dünyada daha fazla yer almaları için teşvik edici politikalar geliştirilmesi gibi bazı adımlar atılması, kadın-erkek arasındaki bu dijital ayrımı kapatmak için önemli olacaktır. Dijital platformlar ve veri politikalarının geliştirilmesinde toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunun ihmal edilmemesi gerekmektedir. Kadınların hem teknoloji kullanıcıları hem de karar vericiler olarak dijitalleşme süreçlerine etkin katılımı, bilgi yönetiminin adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için kritik bir koşuldur.

Kadınların Katılımıyla Açık Bilim ve Açık Erişim Kültürü

Açık bilim (open science), bilimsel bilginin daha şeffaf, erişilebilir ve katılımcı bir biçimde üretilmesini ve paylaşılmasını hedefleyen küresel bir yaklaşımdır. Bu hareketin temelinde, bilginin toplumsal yarar için serbestçe dolaşabilmesi ve farklı aktörlerin ortak üretim süreçlerine katılabilmesi fikirleri yer almaktadır (UNESCO, 2021). Açık erişim dergileri, açık veri paylaşımı, açık kaynak yazılımlar ve vatandaş bilimi uygulamaları bu sürecin önemli araçlarını oluşturmaktadır.

Kadın araştırmacıların açık bilim süreçlerine katılımı, bilgi üretiminde çeşitliliği artırmak ve daha kapsayıcı bilimsel çıktılar elde etmek açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak literatürde kadınların akademik yayınlarda daha az görünür oldukları, atıf alma oranlarının düşük olduğu ve araştırma fonlarına erişimde erkek meslektaşlarına kıyasla dezavantajlı konumda bulundukları belirtilmektedir (Larivière et al., 2013). Bu durum, açık bilim hareketinin eşitlikçi amaçlarıyla çelişen bir tablo ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kadın akademisyenlerin açık erişim dergilerde yayın yapma eğilimleri giderek artmaktadır. Ancak yayın ücretlerinin yüksekliği ve fon desteği yetersizlikleri önemli bir engel oluşturmaktadır (Karakütük, 2020). Bununla birlikte, ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu) ve YÖK’ün Ulusal Açık Bilim Politikası, kadın araştırmacıların da dâhil olduğu akademik camiada açık erişim kültürünün yerleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Kadınların açık bilim ve açık erişim kültürüne aktif katılımı yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için değil; aynı zamanda bilimin şeffaflığı, güvenilirliği ve toplumsal etki gücünün artırılması için de stratejik bir gerekliliktir. Politika yapıcılarının, araştırma fon sağlayıcılarının ve üniversitelerin, kadınların bu süreçlere daha etkin katılımını destekleyecek mekanizmalar geliştirmesi gerekmektedir.

Dijital Bilgi Sistemlerinde Kadın Temsili: Algoritmalar, Önyargılar ve Çözüm Önerileri

Dijital bilgi sistemleri, yapay zekâ ve algoritmalar, modern bilgi yönetimi süreçlerinde kritik bir rol üstlenmektedir. Ayrıca yapay zekâ destekli bilgi yönetimi sistemleri, dijital dönüşüm süreçlerinde veri politikalarının etkinliğini artırmakta, yalnızca bilgiyi depolamakla kalmayıp; aynı zamanda kurumsal belleği güçlendirerek, öngörüselle analizler sunmakta ve karar alma süreçlerini de desteklemektedir (Koç, 2025). Ancak bu sistemler, kullanılan veri setlerinin doğası gereği toplumsal cinsiyet önyargılarını yeniden üretebilmektedir. Özellikle erkek odaklı tarihsel verilerle eğitilen algoritmalar, kadınların görünürlüğünü azaltmakta veya onları dezavantajlı konuma düşürebilmektedir (Criado Perez, 2019).

Algoritmik önyargılar en çok işe alım, performans değerlendirme, kredi notu belirleme ve sağlık hizmetleri alanlarında kendini göstermektedir. Örneğin Amazon'un geliştirdiği bir işe alım algoritması, geçmişte erkek adayların ağırlıklı olduğu CV'lerle eğitildiği için kadın adayları sistematik olarak daha düşük puanlamış ve dezavantajlı konuma düşürmüştür (Dastin, 2018). Benzer şekilde, sağlık algoritmalarında kullanılan verilerin erkek hastalar üzerinden yoğunlaşması, kadınların doğru teşhis ve tedavi alma ihtimallerini azaltabilmektedir (Obermeyer et al., 2019).

APA (2022) tarafından yapılan bir araştırma, katılımcıların algoritmaların yol açtığı toplumsal cinsiyet ayrımcılığına, insanlar tarafından yapılan ayrımcılığa kıyasla daha az tepki gösterdiklerini ortaya koymuştur. Bu durum, algoritmaların tarafsız olduğu yönündeki yaygın algının, aslında eşitsizlikleri görünmez kıldığını göstermektedir.

Türkiye'de ise dijital platformlarda kadınların temsili çoğu zaman toplumsal normlar ve kültürel önyargılarla sınırlanmaktadır. Sosyal medya analizleri, kadınların çevrimiçi ortamlarda daha fazla taciz ve ayrımcılıkla karşılaştığını; veri kümelerinin erkek deneyimlerine dayalı hazırlanmasının kadınların ihtiyaçlarını yeterince yansıtamadığını göstermektedir. Bu bağlamda, kamu kurumları ve özel sektörün toplumsal cinsiyet odaklı veri politikaları geliştirmesi kritik önemdedir.

Algoritmik önyargıların etkisi yalnızca teorik düzeyde değil, pratik örneklerde de kendini göstermektedir. Örneğin Apple Card algoritması, kadınlara erkeklere kıyasla daha düşük kredi limiti vermekle eleştirilmiş ve kamuoyunda geniş tartışmalara yol açmıştır (Hanseth, 2019). Benzer biçimde, Google Translate birçok dilde cinsiyetçi çeviriler yaparak kadınların rollerini ev içi işlerle sınırlandıran örnekler üretmiştir (Prates et al., 2020). Bu vakalar, dijital sistemlerde toplumsal cinsiyet boyutunun ihmal edilmesinin yalnızca adaletsizlik yaratmakla kalmadığını, aynı zamanda kurumların güvenilirliğini de zedelediğini göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin Ethics Guidelines for Trustworthy AI raporu (European Commission, 2019), algoritmaların şeffaf, hesap verebilir ve kapsayıcı şekilde tasarlanmasını önermektedir. Benzer şekilde Shah (2025), kadınların yapay zekâ geliştirme ekiplerine katılımının, algoritmik önyargıların azaltılmasında kritik bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Çözüm önerileri arasında, algoritmaların düzenli olarak toplumsal cinsiyet duyarlılığı açısından test edilmesi, kadınların dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi ve çeşitliliği garanti eden veri setlerinin oluşturulması yer almaktadır.

Ayrıca Avrupa Komisyonunun “Dijitalde Kadınlar” Broşürü (2019), cinsiyetler arasındaki büyük ücret eşitsizliğine ve kadınların dijital sektördeki yönetim ve karar alma pozisyonlarına erişimde karşılaştıkları zorluklara dikkat çekmektedir. Bu bulgular, sistemik engellerin ele alınmasının ve dijital alanda cinsiyet eşitsizliğinin desteklenmesinin öneminin altını çizmektedir.

Dijital bilgi sistemlerinde kadınların temsili yalnızca bireysel eşitlik açısından değil, aynı zamanda bilgi yönetiminin güvenilirliği ve toplumsal adalet açısından da belirleyici bir unsurdur. Bilgi erişim sistemlerinin ortak özelliği, kullanıcı ile bilgiyi buluşturma kapasitesidir. Ancak bu süreçte kadınların temsili, yalnızca bireysel eşitlik açısından değil, aynı zamanda bilgi yönetiminin güvenilirliği ve toplumsal adaletin sağlanması bakımından da kritik bir rol üstlenmektedir (Koç, 2018). Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun vurguladığı gibi, geleceğe yönelik yaklaşımımızda cinsiyet hususunu gözardı etmek, kadınların katkılarından tam olarak faydalanmamızı engelleme riski taşımaktadır. Kadın araştırmacıların dijital bilgi sistemlerinde görünür olması, bilginin üretiminde tek yönlü anlatıların aşılmasını, veri çeşitliliğinin artmasını ve bilgiye erişimde fırsat eşitliğinin güçlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, kadınların bilgiye erişim, üretim ve paylaşım süreçlerinde aktif biçimde yer alması; dijital bilgi sistemlerinin kapsayıcılığını artırarak hem akademik dünyada hem de toplumsal yaşamda daha adil ve dengeli bir bilgi düzeninin oluşmasına katkıda bulunmaktadır.

Kadın Liderliği ve Karar Verme Yetkileri

Kadın liderliği, kurumsal bilgi yönetimi ve dijital dönüşüm süreçlerinde yalnızca eşit temsil açısından değil; aynı zamanda stratejik karar alma, yenilikçilik ve kapsayıcılık bağlamında da kritik bir role sahiptir. Liderlik literatürü, kadınların yönetim tarzlarının genellikle iş birliğine dayalı, empati odaklı ve katılımcı olduğunu göstermektedir (Eagly & Carli, 2007). Bu özellikler, bilgi yönetiminde etkin iletişim, bilgi paylaşımı ve kurumsal öğrenme süreçlerini güçlendirmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar, kadın yöneticilerin bulunduğu kurumlarda karar alma süreçlerinin daha şeffaf olduğunu ve çalışan memnuniyetinin arttığını ortaya koymaktadır (Yılmaz, 2019). Ancak kadınların özellikle bilgi teknolojileri ve dijital dönüşüm alanındaki liderlik rollerinde hâlen sınırlı kaldıkları görülmektedir. Bu durum, hem toplumsal cinsiyet stereotiplerinden hem de kadınlara yönelik mentorluk ve kariyer gelişim desteğinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Uluslararası düzeyde ise kadın liderlerin bilgi yönetimi süreçlerine katkıları üzerine pek çok araştırma bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu (2020) raporuna göre, kadınların dijital ekonomi ve bilgi yönetimi alanlarında liderlik rollerinin artırılması, Avrupa’nın rekabet gücü için stratejik bir öncelik olarak görülmektedir. Shah (2025), kadınların yapay zekâ ve veri bilimi projelerindeki liderlik rollerinin, algoritmik önyargıların azaltılmasına ve daha kapsayıcı dijital çözümler üretilmesine katkı sağladığını vurgulamaktadır.

Dünya Ekonomik Forumu’nun Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu (2023), kadınların liderlik pozisyonlarına erişiminde önemli ilerlemeler kaydedildiğini ancak teknolojik alanlarda hâlâ geride olduklarını ortaya koymuştur. McKinsey (2020) ise kadın liderlerin olduğu şirketlerde finansal performansın daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Türkiye özelinde yapılan araştırmalar, kadınların üniversite kütüphaneleri ve akademik kurumlarda liderlik pozisyonuna erişiminde hâlen sınırlı ilerleme kaydedildiğini göstermektedir (Yılmaz, 2019). Bu tablo, kadın liderliğini güçlendirmek için mentorluk, eğitim ve eşitlikçi terfi politikalarının kritik önemini ortaya koymaktadır.

Kadın liderlerin karar verme yetkilerinin güçlendirilmesi yalnızca bireysel kariyer gelişimi değil, aynı zamanda kurumların stratejik verimliliği açısından da önemlidir. Araştırmalar, kadınların liderliğindeki kurumların daha yenilikçi kararlar aldığını, bilgi yönetimi politikalarının daha kapsayıcı olduğunu ve çalışan bağlılığının arttığını göstermektedir (APA, 2023).

Kadınların bilgi yönetimi ve dijital dönüşüm alanlarındaki liderlik rollerinin güçlendirilmesi, kurumların sürdürülebilirliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği hedefleri açısından kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, mentorluk programları, liderlik eğitimleri, cinsiyet eşitliğini gözetten terfi politikaları ve uluslararası iş birlikleri, kadın liderlerin karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini artıracak önemli stratejik araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, kurumsal bilgi yönetiminde kadın temsiline tarihsel ve güncel boyutlarını incelemiş, dijital platformlar, açık bilim uygulamaları, algoritmik önyargılar ve kadın liderliğinin karar verme süreçlerindeki rolünü ortaya koymuştur. Bulgular, kadınların bilgi yönetimi süreçlerine aktif katılımının yalnızca toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değil, aynı zamanda kurumsal verimlilik, yenilikçilik ve sürdürülebilirlik bağlamında da kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Tarihsel açıdan kadınların bilgi yönetimi alanında uzun süre destekleyici rollerle sınırlandırıldığı, buna karşılık günümüzde dijital dönüşümün sunduğu fırsatlarla daha görünür hale geldikleri görülmektedir. Ancak “cam tavan” sendromu, dijital beceri eksiklikleri ve algoritmik önyargılar, kadınların eşit temsiline sınırlamaya devam etmektedir. Uluslararası raporlar ve literatür, çeşitlilik içeren liderlik kadrolarının kurumların stratejik verimliliğini artırdığını güçlü bir şekilde vurgulamaktadır (European Commission, 2020; World Economic Forum, 2023).

Bütün bu gelişmeler ışığında, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetten ulusal bilgi yönetimi ve dijital dönüşüm politikaları geliştirilmelidir. Avrupa Birliği’nin Gender Equality Strategy (2020–2025) ve Women in Digital belgeleri örnek alınarak Türkiye’de kadınların dijital ekonomiye katılımını artıracak stratejik eylem planları hazırlanmalıdır.

UNESCO’nun Open Science Recommendation (2021) doğrultusunda, kadınların açık bilim süreçlerinde eşit erişimini güvence altına alan düzenlemeler yapılmalıdır. Yapay zekâ ve algoritmaların toplumsal cinsiyet duyarlılığı açısından düzenli test edilmesi yasal bir zorunluluk haline getirilmelidir.

Kurumsal Düzeyde Öneriler

Üniversiteler ve kütüphaneler, kadınların yönetim kademelerine erişimini kolaylaştıracak mentorluk ve liderlik programları başlatmalıdır. Kurumsal bilgi yönetimi politikaları, çeşitliliği ve kapsayıcılığı temel ilke olarak

benimsemelidir. Açık bilim uygulamalarında kadın araştırmacıların yayın ve fon desteğine erişimini artıracak mekanizmalar oluşturulmalıdır.

Dijital platformlarda kadınların temsiline yönelik şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkeleri uygulanmalıdır. Kadın araştırmacılar ve bilgi profesyonelleri, dijital okuryazarlık ve yapay zekâ uygulamalarına yönelik eğitimlerle bireysel yetkinliklerini geliştirmelidir. Ulusal ve uluslararası araştırma ağlarına aktif katılım, kadınların görünürlüğü artıracaktır. Kadın lider adayları, kariyer gelişimlerini destekleyecek profesyonel platformlardan yararlanmalı ve çok-disiplinli iş birlikleri kurmalıdır.

Geleceğe yönelik olarak, 2030'a kadar kadınların dijital dönüşümdeki rollerinin yalnızca kullanıcı veya uygulayıcı olmakla sınırlı kalmayacağı, aynı zamanda politika yapıcı, tasarımcı ve lider olarak güçleneceği öngörülmektedir. Kadınların algoritma geliştirme, veri yönetimi ve yapay zekâ uygulamalarındaki temsiliyetin artırılması, hem toplumsal adalet hem de dijital sistemlerin güvenilirliği için kritik önemdedir.

Ayrıca literatürde görülen en önemli araştırma boşluklarından biri, gelişmekte olan ülkelerde kadınların bilgi yönetimindeki rollerine ilişkin verilerin sınırlı olmasıdır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda, Türkiye gibi ülkelerdeki deneyimlerin daha kapsamlı biçimde ele alınması ve karşılaştırmalı analizlerin artırılması gerekmektedir.

Yukarıda sunulan değerlendirmeler ve veriler, dijital çağda kadınların statüsünün değerlendirilmesine yönelik kritik ihtiyacı vurgulamaktadır. Dijitalleşmede ki baş döndürücü hız ile birlikte, kadınların söz konusu ortama hazır olup olmadıklarını sorgulamak, iyileştirilmesi gereken veya yetersiz kalan alanları tespit etmek zorunludur.

Sonuç olarak, kurumsal bilgi yönetiminde kadınların güçlendirilmesi yalnızca bireysel eşitlik meselesi değil, aynı zamanda daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir bilgi toplumu inşa etmenin anahtarıdır. Türkiye'de ve dünyada bu alanda atılacak stratejik adımlar, hem kadınların potansiyelini ortaya çıkaracak hem de bilgi yönetiminin toplumsal etki gücünü artıracaktır.

Kaynakça

- APA. (2022). Algorithms and bias in decision-making. American Psychological Association.
- APA. (2023). Women in leadership and organizational change. American Psychological Association.
- Burke, P. (2012). A social history of knowledge II: From the encyclopaedia to Wikipedia. Polity Press.
- cOAlition S. (2018). Plan S: Making full and immediate Open Access a reality. Retrieved from <https://www.coalition-s.org/>
- Criado Perez, C. (2019). Invisible women: Exposing data bias in a world designed for men. Vintage.
- Dalkir, K. (2017). Knowledge management in theory and practice (3rd ed.). MIT Press.
- Dastin, J. (2018). Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women. Reuters.
- Demir, S. (2020). Türkiye’de dijital dönüşüm politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliği. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 75(2), 215-238.
- Demir, S. (2021). Dijital platformlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Türkiye örneği. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 57, 112-130.
- Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). Through the labyrinth: The truth about how women become leaders. Harvard Business Review Press.
- Erünsal, İ. E. (2015). Osmanlı vakıf kütüphaneleri: Tarihî gelişimi ve organizasyonu. İstanbul: IRCICA.
- European Commission. (2019). Ethics guidelines for trustworthy AI. Publications Office of the EU.
- European Commission. (2020). Women in digital: Bridging the gender gap. Publications Office of the EU.
- European Commission. (2021). Horizon Europe: Gender equality in research and innovation. Publications Office of the EU.
- Garrison, D. (1979). Apostles of culture: The public librarian and American society, 1876–1920. University of Wisconsin Press.
- Hanseth, O. (2019). Algorithmic bias and the case of the Apple Card. Journal of Information Technology, 34(4), 321–328.
- Karakütük, K. (2020). Açık erişim ve Türkiye’de kadın akademisyenlerin konumu. Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Araştırmaları Dergisi, 9(1), 56-72.
- Koç, O. Bilimsel bilginin yeniden üretim serüveninde, bilgi erişim sistemlerinin rolü. *Kesit Akademi Dergisi*, (17), 354-373.

- Koç, O. (2025). Dijital Bilgi Yönetiminde Yeni Ufuklar: Yapay Zekâ Destekli Sistemler. *Yapay Zeka ve Bilgi Yönetimi: Sağlık, Eğitim ve Toplum İçin Yenilikçi Uygulamalar*, 83.
- Larivière, V., Ni, C., Gingras, Y., Cronin, B., & Sugimoto, C. R. (2013). Bibliometrics: Global gender disparities in science. *Nature*, 504(7479), 211–213.
- McKinsey & Company. (2020). Diversity wins: How inclusion matters. McKinsey Global Institute.
- Nygren, A. (2006). Gender and information management in Nordic libraries. *Nordic Journal of Library and Information Studies*, 26(3), 45–61.
- Obermeyer, Z., Powers, B., Vogeli, C., & Mullainathan, S. (2019). Dissecting racial bias in an algorithm used to manage the health of populations. *Science*, 366(6464), 447–453.
- OECD. (2021). Digital economy outlook 2021. OECD Publishing.
- Prates, M. O., Avelar, P. H., & Lamb, L. C. (2020). Assessing gender bias in machine translation: A case study with Google Translate. *Neural Computing and Applications*, 32, 6363–6381.
- Raudeliūnienė, J. (2022). Women's leadership in knowledge management in the Middle East. *Journal of Knowledge Economy*, 13(2), 678–695.
- Schwab, K. (2017). The fourth industrial revolution. Crown Business.
- Shah, N. (2025). Gender diversity in artificial intelligence development teams. *Journal of AI Ethics*, 12(1), 34–52.
- Shin, D. (2018). Women in knowledge management in South Korea. *Asian Journal of Women's Studies*, 24(1), 102–120.
- TÜİK. (2022). İşgücü istatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları.
- UNESCO. (2020). Women in information professions: A global survey. UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2021). UNESCO recommendation on open science. UNESCO Publishing.
- UN Women. (2024). Gender equality and women's empowerment in the digital age. United Nations Women.
- Voigt, P., & Von dem Bussche, A. (2017). The EU general data protection regulation (GDPR): A practical guide. Springer.
- World Economic Forum. (2023). Global gender gap report 2023. World Economic Forum.
- Yılmaz, B. (2019). Türkiye'de kütüphanelerde kadın çalışanların yönetim kademelerine katılımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3)

Tabletlerden Tabletlere: Kadının Bilgiyle Güçlenme Yolculuğu

Umut Güneş¹

Özet

Bu çalışma, yazının ortaya çıkış yılı kabul edilen İÖ 3200'den başlayarak Mezopotamya'dan Roma'nın sosyal yapısına kadar kadınların toplumsal hayattaki rollerini ve karşılaştıkları zorlukları incelemektedir. Yazılı tarih döneminde, kadınların bilgiye erişimde karşılaştıkları engeller ve toplumun onlara biçtiği roller detaylıca ele alınmıştır. Prehistorik dönem dışında bırakılarak yalnızca belgelenmiş tarih sahnesinde kadın deneyimleri üzerinde durulmaktadır. Mezopotamya toplumu kadınları sosyal, ekonomik ve dini alanlarda belirli sınırlar içinde tutarken, Roma'da ise farklı sosyal ve hukuki kısıtlamalar görülmüştür. Bu süreçte kadınların bilgi kaynaklarına ulaşması çoğunlukla erkek egemen toplumsal düzen tarafından kısıtlanmıştır. Aynı zamanda, antik toplumların kadına yönelik yaklaşımları ve kadınların bilgiyle kurduğu ilişkiler sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilmiştir. Çalışmanın çağdaş boyutu ise, teknolojinin gelişmesiyle kadınların bilgiye erişim ve toplumsal katılım fırsatlarındaki değişimlere dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Böylece, tarih boyunca kadınların maruz kaldığı engeller ve günümüzde teknolojik imkânlarla önlerindeki bariyerlerin aşılması ihtimali karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak, geçmişten günümüze uzanan kadın deneyimleri ışığında bilgiye erişimin ve toplumsal katılımın önemi vurgulanmaktadır.

1. Mezopotamya'nın Gölgesinde: Kadının Sessiz Direnişi ve Hukukun Sınırları

Eski Mezopotamya medeniyetinde; üretim fazlasının sistemli biçimde denetimi, meslek kollarının ortaya çıkması ve bir dizi teknolojik gelişmenin önem kazanması, ayrıca toprak genişletme ve bu toprakların güvenliğini sağlama gereğiyle ortaya çıkan çatışma ve şiddet eğilimleri, erkeğin

1 Balıkesir Üniversitesi, umutgunes347@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-0489-7325

toplumsal konumunu güçlendirmiş ve böylece ataerkil bir toplumsal düzenin oluşumuna yol açmıştır. Bu süreçte, kadınların cinselliklerle özdeşleştirildiği ve özellikle “Tanrıça İnanna” figürü üzerinden dini bağlamda cinsel simgelerle yüceltmeye başlandığı görülür. Aynı zamanda, toplumun erkeklerin fiziksel gücüne gereksinim duyacak şekilde evrilmesi, erkeklerin hem pratik hem de ritüel anlamda merkezi bir konuma yerleşmesine yol açmıştır. Güçlü erkekler olarak kabul edilen krallar ise, tanrısal güçlerini meşru kılarak toplumsal otoritelerini pekiştirmiş ve koydukları kanunların tartışılmazlığını sağlamışlardır. Kadınlar, hızla güç kazanan erkek egemen yapıya karşı sahip oldukları sosyal haklarını giderek yitirmeye başlamıştır. Soylu sınıfa mensup kadınlar, örneğin kraliçeler, kendi aralarındaki diplomatik ilişkiler kurabilme, mülk sahibi olup ticaret yapabilme ve belirli denetim yetkilerine sahip olma gibi haklara sahiptir ve erkek ağırlıklı toplumda nispeten güçlü bir konumdaydılar. Ancak bu durum, Lagash şehrinin kralı Urukagina’nın gerçekleştirdiği ilk sosyal reformlara kadar sürmüştür. Urukagina döneminden önce kadınların aynı anda birden fazla erkekle ilişki kurabilmesi mümkünken, bu reformlarla birlikte bu durum yasaklanmıştır. Ayrıca, erkeğe hakaret eden kadınlara ağır cezalar verilmesi öngörülmüş, erkeklerin ise hem yasal eşi hem de metres ya da kuma statüsünde birden fazla kadınla evlenmelerine olanak tanınmıştır. Bu düzenlemeler, erkek egemen toplumun yasal çerçevede güçlendirilmesi yönünde atılan önemli adımlardır. Hammurabi’nin hukuki korpusunda kadının ceza hukuku karşısındaki konumu, erkek egemen toplumsal düzeni pekiştiren normatif yapıların kristalleşmiş biçimlerini yansıtmaktadır (Arslantaş ve Septioğlu, 2016; Akyüz, 2020). Kanunun ikinci maddesi, büyüculük iddialarıyla karşı karşıya kalan bireylerin yargısal süreçlerini düzenlerken; yüz otuz ikinci madde, zina suçlamalarına maruz kalan kadınların hukuki prosedürlerini tanımlamaktadır. Bu düzenlemelerin ortak karakteristiği, delil yetersizliği durumlarında başvuru ordal⁴ yargılama mekanizmasının kadınlar açısından daha sık işletilmesi ve bu uygulamanın toplumsal cinsiyet hiyerarşisini meşrulaştırıcı işlev görmesidir. Su ordalının temel mantığı, suçlama konusu olan kadının eşi adına kutsal sulara teslim edilmesi ve tanrısal iradenin tecellisine bırakılması ilkesine dayanmaktadır (Akyüz, 2020; Akın, 2024, s. 130-139). Kadının sudan sağ çıkması masumiyetinin, boğulması ise suçluluğunun delili sayılmaktaydı. Orta Asur hukuk literatüründe karşılaştığımız paralel düzenlemeler, bu uygulamanın coğrafi ve zamansal sürekliliğini ortaya koymaktadır. On yedinci madde, zina ithamlarında tanık bulunamadığı hallerde hem iddianın sahibi hem de hedefi olan kadının nehre sevk edilmesini öngörürken; yirmi ikinci madde, kadının “benimle birlikte oldu” beyanı karşısında erkeğin inkarının yetersiz addedilmesini ve derhal ordal prosedürüne geçilmesini

hükme bağlamaktadır (Arslan, 2021; Aytüre, 2025). Bu durumda anlaşma protokolü aranmaksızın doğrudan yargılama sürecine geçilmesi, cinsel suçlara yönelik sergilenen katı yaklaşımın hukuki tezahürüdür. Yirmi dördüncü madde ise nehir yargılamasının reddi halinde tazminat yükümlülüğü getirerek sistemin etkinliğini güvenceye almaya yönelik bir mekanizma sunmaktadır. Yeni Asur döneminde ordal uygulamasının sürdürülmesi, veliaht prense ait çoban ve hayvanların öldürülmesi/çalınması davasında somutlaşmaktadır. Bu davada Hanî isimli sanık, üç yüz koyun, mali tazminat ve çobanın diyeti olarak bir kişi ile iki talent bakır ödeme yükümlülüğü altına alınmış, ancak nehir ordalini reddetmiştir. Bu vaka, sistemin yalnızca cinsel suçlarla sınırlı kalmadığını, mülkiyet ve kan davalarında da işletildiğini kanıtlamaktadır. Zimri-Lim arşivlerinden ulaşan belgeler, nehir yargılamasının pratik uygulamasına ilişkin ayrıntılı veriler sunmaktadır. Şubram ile Haya-Sumu arasındaki toprak anlaşmazlığında altı kadın ve yaşlı bir erkekten oluşan grup ardışık olarak nehre atılmış, belirlenmiş mesafeleri yüzmeleri beklenmiştir. İlk kadının ve yaşlı erkeğin seksen ölçü yüzerek başarı göstermesi, ikinci kadının da hemen çıkması, ancak üçüncü kadının boğulması üzerine kalan üç kişinin sınava tabi tutulması durdurulmuş ve arazi hakları karşı tarafa devredilmiştir. Bu hadise, nehir ordalinin pratik uygulamasının ne derece riskli olduğunu ve sonuçlarının telafisi mümkün olmayan nitelik taşıdığını gözler önüne sermektedir. Hukuki metinlerde büyücülük suçlamalarının kadınlar açısından oluşturduğu tehlike alanı, ayrı bir inceleme konusunu teşkil etmektedir. Kırk yedinci madde, büyü aletleriyle yakalanan bireylerin cinsiyeti ne olursa olsun idam edilmesi gerektiğini stipüle etmekte, görgü ve kulak tanıklarının krala bilgi aktarması öngörülmektedir. Bu düzenleme, kadınların geleneksel şifa pratikleri ve metafizik bilgi birikimlerinin suç kategorisine sokularak kriminalize edilmesinin hukuki zeminini oluşturmaktadır. Bu söz konusu normatif düzenleme, Mezopotamya toplumlarındaki kadının cinsellik, aile ve toplumsal ahlak bağlamında sıkı bir denetim ve gözetim altında tutulduğunu göstermektedir. Nehir ordali gibi kutsal yargılama yöntemleri, kadının bedensel bütünlüğünü ciddi bir tehdit altına alırken, patriyarkal iktidarın kadın bedeni üzerindeki egemenliğinin güçlendirilmesi amacıyla araçsallaştırılmıştır. Kadınlar bu süreçlerde mağduriyet ve suçlu konumuna düşme arasında ayrımlı hukuki süreçlerle karşılaşmış; erkeklere kıyasla daha ağır ve riskli sonuçlara maruz kalmışlardır (Akyüz, 2020; Aytüre, 2025).

Bu durum, Mezopotamya hukuk ve toplumsal yapısında kadınların nasıl sistematik olarak kontrol edildiği ve erkek egemen normların kadın bedeni üzerindeki tahakkümünün nasıl kurumsallaştığını net biçimde ortaya koyar. Kadınlar üzerindeki bu yoğun gözetim hali ve ağırlaştırılmış yasal yaptırımlar, ataerkil düzenin devamlılığını pekiştiren temel araçlardır.

Bunlar, kadınların hem sosyal statülerini derinden etkiler hem de kendi varlıklarını güvence altına almalarını zorlaştırır. Mezopotamya'daki bu hukuki ve toplumsal çerçeve, kadınların özgürlük ve haklarını sınırlayan sistematik ve derin köklü bir iktidar mekanizmasının örneğidir. Hammurabi Kanunnamesi'nin diğer maddeleri, suya atmanın sadece yargılama aracı olmadığını, aynı zamanda kesinleşmiş suçlar için idam yöntemi olarak da kullanıldığını ortaya koymaktadır. Yüz yirmi dokuzuncu maddede zina yaparken yakalanan çiftlerin bağlanarak suya atılacağı, yüz kırk üçüncü maddede evini ihmal eden ve kocasını küçük düşüren kadınların nehre atılacağı, yüz elli beşinci maddede ise oğlunun eşiyle birlikte olan erkeğin suya atılacağı belirtilmektedir. Bu hükümler, suya atılmanın hem yargılama hem de cezalandırma aracı olarak çifte işlev gördüğünü göstermektedir. Bu yasal düzenlemelerin toplu değerlendirilmesi, Mezopotamya toplumlarında kadının cinsellik, aile düzeni ve toplumsal ahlak açısından sıkı denetime tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır (Akyüz, 2020). Nehir ordali gibi uygulamalar, kadının bedensel bütünlüğünü riske atan yöntemleriyle, ataerkil sistemin kadın üzerindeki kontrolünü pekiştiren araçlar haline gelmiştir. Bu süreçte kadınlar hem mağdur hem de fail konumlarında olsalar da hukuki prosedürlerde erkeklerden farklı muamele görmüş ve daha ağır risklere maruz kalmışlardır. Bununla birlikte, bu sınırlayıcı yasal çerçeveye rağmen kadınlar, toplumsal yaşamın farklı alanlarında etkinliklerini sürdürmeye devam etmiş ve zaman zaman sistem içinde kendilerine hareket alanları yaratmayı başarmışlardır (Arslan, 2021). Mezopotamya hukukunun kadınlara dair düzenlemeleri, cinsiyete dayalı toplumsal hiyerarşiyi pekiştiren ağır yaptırımlar ve sınırlamalar içermektedir. Evlilik bağı içinde sadakatsizlikle suçlanan kadınlar “nehir ordali”ye tabi tutulmuş; delil yetersizliğinde kutsal suya atılarak tanrısal iradeye terk edilmiş, sudan sağ çıkmaları masumiyet kanıtı, boğulmaları ise suçlu sayılma sonucu doğurmuştur. Hammurabi Kanunnamesi'nin 132. maddesinde, koca tarafından zina ile itham edilen kadın eş adına nehre götürülmekte; Orta Asur Kanunları'nda ise 17. ve 22. maddelerde şahit bulunamayan zina iddialarında her iki tarafın ya da kadının doğrudan ordaliye tabi tutulması öngörülmüştür. Kadının beyanı erkeğin inkârından güçlü sayılarak, anlaşma mekanizmaları devre dışı bırakılmış; nehir ordaliyi reddeden suçlayanın tazminatla cezalandırılması ise Orta Asur'un 24. maddesine kadar uzanmıştır. Büyücülükle itham edilen kadınlar, Hammurabi Kanunnamesi'nin ikinci maddesi ve Ur-Nammu Kanunu'nun 11. maddesi uyarınca, evlerinde büyü malzemeleriyle yakalandıklarında idama çarptırılmış; görgü ve kulak şahitlerinin beyanları, yargılamanın temel dayanağını oluşturmuştur. Kadın profesyonellerin işlerindeki hata veya suiistimaller de cinsiyete özgü yaptırımları beraberinde getirmiştir.

Biracı kadınlar hileli tartı ve ölçü kullanımı halinde nehir ordalisine, saçları ve çeyizleriyle malul bırakılmak suretiyle idama; sütanneler ise ücret karşılığında çocuk bakımından sorumlu tutulduklarında ihmalle bedel ödemek zorunda bırakılmıştır. Rahibeler, içinde yer aldıkları sınıfa göre evlenme, miras ve ticaret hakları kazanmakla birlikte, görev tanımlarını aşan tutumları kabahat sayılarak malî veya bedensel cezalarla muameleye tabi tutulmuştur (Akyüz, 2020; Arslan, 2021). Ayrıca mülkiyet davalarında da kadınların bedeli ağır olmuştur. Yeni Asur kaynaklarında yer alan bir vakada, arazisini korumak amacıyla ordaliyi kabul eden ya da reddeden kadınların toplumsal hak kayıpları ve tazminat yükümlülükleri, sadece kişisel değil aile mülkiyetine ilişkin riskleri de göstermektedir. Bu sistem, kanıt yetersizliğinde kadının tanrısız adalete bırakılmasını öngörerek, erkek egemen kanaatlerin hukuki zemine aktarılmasına hizmet etmiştir. Sonuç olarak, Mezopotamya hukukunda kadınlar; zina, büyücülük, mesleki hata ve toplumsal itaatsizlik gibi çeşitli suçlamalarla sıklıkla karşılaşmış, yargılamaları ve cezaları erkeklere kıyasla daha katı biçimlerde belirlenmiş, böylece patriyarkal düzenin korunmasına yönelik kurumsal bir denetim mekanizmasının muhafızları haline dönüştürülmüşlerdir (Ergü, 2022). Mezopotamya’da din kadınlarının hiyerarşik unvanları, Naditum, Qadištum, Kulmašitum ve Šuge/itum sadece ritüel statü farklılıklarını yansıtmakla kalmaz; aynı zamanda sosyal hayata ve eğitime erişimdeki olanaklarla kısıtları da işaret eder. Bu kadın sınıflarının neredeyse tamamı soylu ailelerden seçilerek tapınak kurumlarına dahil edilmiş, dinsel eğitimden geçirildikten sonra hizmete atanmıştır. Ancak bu süreç, iki temel ikilemi beraberinde getirmiştir: İçeriden edinilen prestij ve dışarda sınırlanan özgürlük. Birinci ikilem, Entum ve Naditum gibi yüksek statülü rahibelerin hem eğitim hem miras haklarıyla donatılmasına karşın, beden ve aile kurma özgürlüklerinin şeffaf biçimde düzenlenememiş olmasıdır (Arslan, 2018). Entumlar “baş rahibe” olarak kaydedilse de çocuk doğurup doğurmayacakları belirsiz bırakılarak hem dinsel seçkinlik hem biyolojik üretkenlik üzerinden ne tür roller üstleneceklerine dair toplumsal beklenti sürekli muğlak tutulmuştur. Mirastan pay alabilme hakları, tapınak ekonomisinin kalbi olarak soylu kadınların mülkiyet etki alanını genişletirken, evlilik ve anne kimlikleri yasal boşluklara terk edilmiştir. Sonuçta miras güvence altına alınırken, kurum içi konumlarının aile içindeki sürekliliği üzerine derin bir belirsizlik bırakılmıştır.

İkinci ikilem, Naditum ve Qadištum sınıflarının eğitilmiş, okuyazar kadınlar olarak ekonomik faaliyete katılıp kredi ve ticaret ağlarını yönetmelerine izin verilmiş olmasına rağmen, resmi okullara ya da seküler bilgi merkezlerine erişimlerinin kapalı tutulmasıdır. Gāgum manastırlarında muhasebe ve ritüel metinleri üzerinde eğitim alan naditumlar, tapınağın finansal işlemlerini

yürütebildiği halde bunları salt dinsel amaçlı yazılımla sınırlandıran ikinci metinler üzerinden öğrenmiş; matematik, astronomi veya tıp bilgilerini kurum dışı meslekî çevrelerde geliştirme olanağından mahrum bırakılmıştır (Duymuş, 2009; Akyüz, 2020). Böylece bilgiye erişimleri, iki yönlü bir duvarla çevrilmiş; kutsal bilgi sistemi içinde yükselirken dünyasal bilgi ağlarından izole edilmişlerdir. Bu ikilemler, Mezopotamya kadınına eğitim ve sosyal katılımı simetrik ancak farklı normlarla düzenleyen bir gömme stratejisini işaret eder. Tapınak içinde statü ve kaynak kontrolünü sağlayan unvanlar, dışarda ev, hane ve biyolojik rollerin göz önünde bulundurulduğu belirsiz yasal düzenlemelerle eşleştirilir. Bir yandan yüksek dekorla donatılan kadınlar, diğer yandan ilime dair yalnızca tapınak uygulamalarıyla sınırlandırılmış bir eğitimle yetinmek zorunda bırakılmıştır. Böylece soylu ailelerin kızları entelektüel seçkinliğe yakınlaştırılırken; bunun toplumsal etkisi, resmi kurumlar yerine dinsel mecralarla sınırlandırılmış, kadının aktüel bilgi birikimi ancak tapınak merkezi içinde dolaşabilmiştir. Mevcut arkeolojik ve hukuki malzemelerden yola çıkarak önermek mümkündür ki, bu sınırlamalar kadının müstakil bir sosyal aktör olarak kamusal alana doğrudan katılımını engellemiş; bilgi üretimi ve paylaşımını dini kurumlar aracılığıyla filtrelemiş, böylece kadın eğitimi “kutsal” ve “kamusal” tanımlamalar arasına sıkıştırılmıştır. Bu durum, Mezopotamya’nın sonraki dönemlerinde seküler okulların kurulmasına kadar sürecek bilgi iktidarının kademeli doğuşunu da hazırlamıştır.

Mezopotamyalı din kadınları hem soylu aile bağından türeyen prestij hem de ders kitapları yerine ritüel metinlere mahkum bırakılan eğitim sistemi arasında sıkışmış, toplumsal katılım ve bilgiye erişim açısından çok katmanlı kısıtlar yaşamıştır. Bu çelişki, erken antik dönemde kadın eğitime ve sosyal özgürlüğe dair sınırları belirleyen temel dinamikleri ortaya koyar.

2. Hititlerin Taş Duvarları Arasında: Kadının Görünmez Emeği ve Ataerkil Tahakküm

Hitit toplumsal düzeninde kadının statüsü, merkezi devlet sisteminin dayattığı ataerkil yapı içerisinde çok katmanlı kısıtlamalarla şekillenmiştir. Tawananna unvanlı kraliçelerin görünürde sahip oldukları prestije rağmen, gerçek siyasal iktidar erkek danışma meclisinin tekelinde kalmış ve kadınlar sembolik roller ile sınırlandırılmıştır. Ekonomik alanda üretim süreçlerinin temeli olan “Ev” yapısının yönetiminde kadınlar aktif olsalar da mülkiyet hakları erkek ailelerin elinde toplanmış, bu durum kadının ekonomik bağımsızlığını ciddi ölçüde engellemiştir. Toprak üzerindeki tasarruf yetkisinin en yüksek mercii olarak Hitit kralının konumlandırılması, tımar sistemi çerçevesinde şahhan ve luzzi yükümlülüklerinin erkeklerle

hasredilmesi, kadınları doğrudan üretim hiyerarşisinin dışında bırakmıştır. Hitit yasalarının kadına yönelik düzenlemeleri, Mezopotamya hukuk geleneğinin devamı niteliğinde olup kadının aile içindeki konumunu babaya ve kocaya tabi kılmıştır. Babanın ailesi üzerindeki sınırsız yetkisi, oğlunu cinayet tazminatı olarak verebilmesi ile somutlaşırken, kadının bu süreçlerdeki iradesiz konumu dikkat çekicidir. Evlilik anlaşmasında kuşata ücretinin erkek tarafından ödenmesi ve ivaru çeyizinin kadın tarafından getirilmesi karşılıklı gibi görünse de yasal düzenlemeler erkek lehine ağırlık kazanmıştır. Nişanın bozulması durumunda kadının da eşit hakkı olması ilk bakışta olumlu bir düzenleme gibi görünmekle birlikte, kuşata'nın geri iadesinin gerekliliği kadını ekonomik kayba maruz bırakmıştır. Zina suçlamalarında kadının maruz kaldığı hukuki prosedürler, Mezopotamya'daki nehir ordali geleneğinin devamı mahiyetindedir. Kocasının zina ithamı karşısında kadının savunma imkânlarının kısıtlı olması, tanık bulunamadığı durumlarda tanrısal adalete başvurulması, kadının bedensel bütünlüğünü doğrudan tehdit eden uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek tarafından boşanma durumunda çocukların paylaşılmasında kadına yalnızca birinin verilmesi, annelik rolünün önemine rağmen kadının aile içindeki konumunun ikincil olduğunu göstermektedir (Sevinç, 2008).

Levirat uygulaması, kocası ölen kadının kayınbiraderi veya en yakın erkek akrabası ile evlendirilmesi kuralı, kadının özerk bir birey olarak kabul edilmediğinin en açık kanıtlarından biridir. Bu uygulama kadının korunma ihtiyacı olan aciz bir varlık olarak algılandığını ortaya koymakta, aynı zamanda mülkiyet devri süreçlerinde kadının bir nesne gibi görüldüğünü ispat etmektedir (Sevinç, 2008). Ölüm durumunda miras paylaşımında kadının payının belirsizliği, ekonomik güvencesizliğini kronikleştiren yapısal bir sorundur. Hitit toplumunun sosyal tabakalaşmasında kadınların konumu, erkek egemen hiyerarşi içinde daha da karmaşılaşmıştır. Asiller sınıfına mensup kadınlar nispeten ayrıcalıklı konumlarda yer alsada bu ayrıcalıklar kocalarının ve babalarının statüsünden türemekte, bağımsız bir sosyal kimlik oluşturmamaktadır. Panku kurulunun toplantılarında kadınların hiçbir şekilde yer almaması, siyasal karar alma süreçlerinden tamamen dışlanmalarını göstermektedir. Kurulun “hepsi” anlamına gelmesine rağmen, bu “hepsi” tanımının yalnızca erkekleri kapsadığı ve kadınların hiçbir koşulda dahil edilmediği açıktır. Hür kadınlar kategorisinde yer alan LÜILKI ve LÜGIŞTUKUL görevlilerinin eşleri, kocalarının askeri ve ekonomik yükümlülükleri çerçevesinde dolaylı olarak sisteme entegre olmuştur. Ancak bu entegrasyon kadının doğrudan katkısından ziyade, erkeğin sorumluluklarının bir parçası olarak gerçekleşmektedir. Şahhan ve luzzi görevlerinin yerine getirilmesinde kadın emeğinin önemi

yadsınamaz olmakla birlikte, bu emek resmi kayıtlarda erkek başının altında görünmez kılınmıştır. NAM.RA statüsündeki savaş tutsakları arasında yer alan kadınlar, Hitit toplumunun en alt tabakasında konumlanmış ve çifte dezavantaj yaşamıştır. Hem köle statüsünden kaynaklanan kısıtlamalara hem de kadın olmanın getirdiği ek zorluklara maruz kalmışlardır. Fethedilen topraklardan getirilen bu kadınlar, “Ev” ekonomisi içinde ücretsiz iş gücü olarak kullanılmış, ailelerinden ve kültürlerinden koparılmış halde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Kraliyet tarafından çeşitli ekonomik birimlere tahsis edilen bu kadınlar, hiçbir hukuki güvenceye sahip olmadan çalışmış ve yaşadıkları yeri terk etme imkanları bulunmamıştır. Hitit ailesinin ataerkil yapısı içinde kadının konumu, çocukluk döneminden itibaren şekillenmiştir. Kız çocuklarının eğitimi, ev içi işlere ve gelecekteki eş ve annelik rollerine hazırlanma şeklinde sınırlandırılmış, entelektüel gelişimleri için herhangi bir kurumsal destek sağlanmamıştır. Erkek çocukların askeri eğitim alması ve devlet kademelerinde görev yapabilmeleri için hazırlanması ile kız çocuklarının yalnızca domestik alana yönlendirilmesi arasındaki fark, toplumsal cinsiyet rollerinin ne denli katı biçimde ayrıştırıldığını göstermektedir. Evlilik öncesi nişanlılık döneminde dahi kadının özerkliği sınırlıdır. Nişanı bozma hakkının her iki tarafa da tanınmış olması ilk bakışta eşitlikçi görünmekle birlikte, ekonomik sonuçların kadın aleyhine işlemesi bu hakkın pratikte erkek lehine kullanılmasına yol açmıştır. Kuşata ücretinin geri iadesi zorunluluğu, kadının ailesi için ekonomik bir yük oluştururken, erkek tarafının bu durumdan daha az etkilenmesi cinsiyet temelli eşitsizliği pekiştirmiştir. Hitit toplumunda din görevlisi kadınların durumu, Mezopotamya’daki rahibe geleneğinden farklı özellikler göstermektedir. Tapınak görevlisi kadınların MUNUSAMA. DINGIRLIM, MUNUSÉ.DINGIRLIM gibi unvanlarla anılması, dini ritüellerde aktif roller üstlenmeleri kadınların bu alanda bir miktar hareket alanı bulduğunu göstermektedir. Ancak yüksek düzeydeki dini kararlar ve tapınak yönetimi erkek rahibelerin kontrolünde kalmış, kadın görevliler yardımcı roller ile sınırlandırılmıştır. Büyük ritüellerinde MUNUSŞU. GI unvanlı yaşlı kadınların önemli işlevler üstlenmesi, geleneksel bilginin korunması ve aktarılmasında kadının rolünü ortaya koymakla birlikte, bu bilgi alanı da toplumsal prestijden mahrum, marjinal bir alan olarak kalmıştır. Hitit ekonomisinde kadın emeğinin görünmez kılınması, üretim süreçlerindeki gerçek katkısının kayıtlara geçmemesi anlamına gelmektedir. Dokumacılık, gıda işleme, seramik üretimi gibi alanlarda kadınların uzmanlığı tartışmasızdır, ancak bu uzmanlık resmi ekonomik sistemde tanınmamış ve değerlendirilmemiştir. Arinna ve Zippalanda kentlerindeki dokumacı kadınların muafiyetlerinin belirli koşullara bağlanması, kadın emeğinin değerli olduğunun kabul edilmesi ile aynı zamanda sınırlandırılması arasındaki

çelişkiyi yansıtmaktadır. Hitit toplumunda kadınların karşılaştığı zorlukların bir diğer boyutu, sağlık hizmetlerinin erişimindeki kısıtlamalardır. MUNUSA.ZU unvanlı kadın hekimlerin varlığı kadın sağlığı konusunda uzmanlaşmış bir meslek grubunun oluştuğunu gösterse de, bu hizmetlerin yaygınlığı ve erişilebilirliği konusunda yeterli veri bulunmamaktadır (Sevinç, 2008). Doğum ve çocuk bakımında MUNUShaşnupala ebelerinin rolü hayati öneme sahip olmakla birlikte, maternal mortalite oranları ve kadın sağlığına yönelik sistemli yaklaşımlar hakkında elimizde sınırlı bilgi vardır. Toplumsal huzursuzluklar ve savaş dönemlerinde kadınların yaşadığı zorluklar, erkeklerinkinden qualitatively farklı ve genellikle daha ağırdır. Erkeklerin savaşa gitmesi durumunda kadınlar hem hane ekonomisini yürütmek hem de aile güvenliğini sağlamakla sorumlu tutulmuş, ancak bu artan sorumluluklara paralel haklar tanınmamıştır. Düşman saldırıları sırasında kadınların başlıca hedef haline gelmeleri, sistematik cinsel şiddetin yanı sıra kölelik ve sürgün tehlikesiyle de karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur.

Hitit hukuk sisteminin kadına bakış açısı, korumacı paternalizm ile kontrol edici tahakküm arasında salınmaktadır. Kadının “korunma ihtiyacı olan zayıf varlık” olarak tanımlanması, bir yandan güvenlik sağlar gibi görünürken öte yandan özerkliğini tahrip etmektedir. Bu yaklaşım kadının kendi yaşamına dair kararlar alabilecek yetkin bir birey olarak kabul edilmediğini, sürekli erkek vesayetine ihtiyaç duyduğu varsayımının hukuki zemine oturtulduğunu göstermektedir. Hitit tapınak ekonomisi içinde kadınların rolü, dini statüleriyle sınırlandırılmıştır. Tapınak arazilerinin işletilmesinde ve ritüellerin icrasında kadın emeği vazgeçilmez olmakla birlikte, tapınak yönetiminde ve dini politikaların belirlenmesinde söz sahibi olamamışlardır. Kutsal kentlerdeki ayrıcalıkların kadınlara yansımaları, ancak erkek akrabalarının statüsü aracılığıyla dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Ticaret ve zanaat alanlarında kadınların konumu, Asur Ticaret Kolonileri döneminden itibaren daralmaya başlamış, Hitit merkezi devletin kurulmasıyla bu daralma daha da belirginleşmiştir. Bağımsız ticaret yapabilme imkanlarının kaybedilmesi, kadınları ekonomik olarak erkeklere daha da bağımlı hale getirmiştir. Zanaat üretiminde kadın uzmanlığının devam etmesine rağmen, bu ürünlerin pazarlanması ve gelirlerinin kontrolü erkek aile reislerinin uhdesinde kalmıştır. Hitit toplumunda yaşlı kadınların statüsü, bazı alanlarda saygınlık kazanmalarına imkan tanımıştır. Özellikle geleneksel bilginin korunması, genç kadınların eğitim ve büyü pratiklerinde yaşlı kadınların otoritesi kabul görmüştür (Sevinç, 2008). Bunun yanı sıra Kraliçeler (Tavananna) yalnızca dini törenlerde değil, aynı zamanda diplomatik ilişkilerde de etkin rol oynamıştır. Hitit toplumunda kadının

bu denli aktif bir konumda olmasının ardında, bilgi ve belge yönetimine verilen önem de bulunmaktadır. Hitit saraylarında ve tapınaklarında tutulan arşivler, kadınların hukuki ve idari süreçlerde yer almasını belgeleyen önemli kaynaklardır (Koç, 2021). Ancak bu saygınlık, toplumsal hiyerarşide kadının genel konumunu değiştirmeye yeterli olmamış, sınırlı alanlar içinde kalmıştır. MUNUŞU.GI unvanının yaşlı kadın anlamına gelmesi, kadının yaşla birlikte edindiği bilgi ve tecrübenin değerli görüldüğünü gösterse de, bu değer toplumsal güç ile eşleşmediği açıktır. Hitit kültürü içinde kadın kimliğinin inşası, annelik ve eşlik rolleri etrafında şekillenmiştir. Bu roller kutsallaştırılarak kadının başka alanlardaki potansiyeli görünmez kılınmıştır. Doğurganlığın bir erdem olarak yüceltilmesi, çocuk doğuramayan kadınların toplumsal baskıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Hamilelik ve doğum süreçlerinde kadınların yaşadığı deneyimler, medikal desteğin sınırlılığı nedeniyle yüksek risk taşımıştır.

Hitit toplumu içinde kadının konumu çok boyutlu bir dezavantajlılık tablosu oluşturmaktadır. Hukuki statüden ekonomik haklara, eğitimden sağlık hizmetlerine, siyasi katılımdan sosyal prestije kadar tüm alanlarda sistematik kısıtlamalarla karşılaşan kadınlar, ataerkil düzenin sürdürülmesinin araçları haline getirilmiştir. Mezopotamya geleneğinden devralınan ve Anadolu koşullarında yeniden şekillenen bu sistem, kadının toplumsal katkısını kabul etmekle birlikte bu katkıyı erkek otoritesi altında sınırlandırmıştır. Tawananna'dan köle kadına kadar uzanan geniş yelpazede, farklı sosyal statülerdeki kadınlar benzer özerklik kısıtlamaları yaşamış, cinsiyete dayalı hiyerarşinin farklı katmanlarında yer almışlardır. Bu tarihsel analiz, antik dönemde kadının maruz kaldığı yapısal engellerin anlaşılması ve çağdaş toplumsal cinsiyet çalışmalarına tarihsel perspektif kazandırılması açısından kritik öneme sahiptir.

3. Antik Yunan'ın İkiyüzlü Sahnesinde: Kadının Mitolojik Yüceliği ve Toplumsal Mahkûmiyeti

Antik Yunan toplumunda kadının aile ve sosyal hayat içindeki konumu ve toplumsal cinsiyet rollerinin en belirgin biçimde ayrıştığı bir alan olarak karşımıza çıkar. Oiko kavramı, antik Yunan'da hem maddi hem de manevi değerlerin paylaşıldığı, üretimden ibadet törenlerine kadar bir çok etkinliğin yürütüldüğü kapalı bir ev ekonomisi ve aidiyet alanıdır. Kadın, u yapının merkezinde yer almış olsa da hiç bir zaman oikos'un tam anlamıyla öznesi olamamış yaşamı boyunca erkeklerin himayesi altında kalmıştır. Kyrios sistemi, kadını önce babasının, evlendikten sonra ise kocasının himayesine tabi kılmıştır. Kadın, babasından kocasına intikal eden bir emanet olarak görülmüş, kendi adına siyasal veya hukuki

işlem yapma hakkı tanınmamıştır (Karaaslan, 2017; Yılmazcan, 2020 Başar, 2021). Antik Yunan toplumunda kadının konumu, siyasal ve toplumsal düzenin ataerkil yapısıyla doğrudan bağlantılı olarak şekillenmiştir. Kadınlar hukuksal açıdan son derece sınırlı haklara sahip olup mahkemelerde tanıklık dahi yapamamakta, bu da onları ekonomik ve toplumsal olarak erkeğe bağımlı kılmaktaydı. Oikos içindeki rolleri besleyici, düzenleyici ve bakıcı işlevlerle tanımlanırken, erkeklerin etkinlikleri siyaset, ticaret ve savunma gibi kamusal sorumluluklarla ilişkilendirilmiştir (Karaaslan, 2017; Yılmazcan, 2020; Aydemir, 2021; Başar, 2021). Toplumsal cinsiyet rollerinin ayrıştırılması, kadınların ekonomik bağımsızlığını engellemiş; erkekler evin geçimini sağlayan ve vatandaşlık haklarını kullanan bireyler kabul edilirken kadınlar annelik, çocuk yetiştirme ve ev işlerinin idaresiyle sınırlandırılmıştır. Bu durum, kadının yalnızca ev ekonomisi içinde sınırlı ve “tutucu” bir role sahip olmasına yol açmıştır. Bekâretin kutsallığı anlayışı, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmelerine neden olmuş; bu evlilikler aile onurunu korumak, soyun devamlılığını güvenceye almak ve ekonomik ittifaklar oluşturmak amacıyla düzenlenmiştir. Epikleros uygulamasıyla, erkek varisi olmayan kızların en yakın erkek akrabalarıyla evlendirilmesi zorunlu kılınmış ve kadının yalnızca miras aktarımı için bir araç gibi görülmesi kurumsallaştırılmıştır (Karaaslan, 2017).

Kadınların sosyal hayattaki varlık alanları da son derece sınırlı kalmıştır. Gynaikonitis olarak adlandırılan evin kadınlara ayrılmış kısmından dışarı çıkış yalnızca dinsel törenler, cenazeler veya akraba ziyaretleri gibi toplumsal açıdan kabul gören durumlarda gerçekleşebilirdi. Agora, ekklesia ve gymnasion gibi erkeklerle özgü kamusal mekânlar kadınlara tamamen kapalıydı. Üst sınıf kadınlar sınırlı ölçüde misafir kabul edebilir ve belirli dini törenlere katılabilirken, alt sınıftan kadınlar ise zorunluluk nedeniyle pazarda tezgâh açar veya tarlada çalışırdı. Buna rağmen kamusal alandaki bu varlık, bir statü düşüklüğü olarak görülmüş ve itibar kaybıyla ilişkilendirilmiştir (Karaaslan, 2017).

Eğitim hakkı açısından da erkeklerle ciddi bir eşitsizlik söz konusuydu. Paideia adı verilen eğitim sistemi erkek çocuklara retorik, matematik, müzik ve beden eğitimi gibi alanlarda kapsamlı bir program sunarken kız çocukları bu sistemin dışında bırakılmıştı. Kadınların eğitimi çoğunlukla ev içi becerilerle sınırlı kalmış, okuma-yazma öğretimi dahi pek çok kez gereksiz görülmüştür (Karaaslan, 2017; Yıldız, 2021). Bu durum, kadınların kamusal alanlardan dışlanmasını haklı göstermenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte hetairai olarak tanımlanan eğitilmiş kadınlar bir istisna teşkil etmiştir. Hetairailer, müzik, retorik ve edebiyat bilgisi edinmiş, erkeklerin katıldığı sohbetlere ve simposionlara dahil olmuş, siyasal ve felsefi tartışmalarda

yer almışlardır. Aspasia bu figürlerin en tanınmışıdır; Atina entelektüel çevresinde önemli bir yer edinmiş, kadınların eğitim hakkını savunmuştur.

Kadınların dini yaşam içindeki rolleri ise görece daha görünür olmuştur. Thesmophoria gibi yalnızca kadınlara özgü ayinlerde doğurganlık ve bereket kültü kutlanırken, rahibelik görevleri aracılığıyla kadınlar toplumsal bir işlev üstlenmiştir. Cenaze törenlerinde ağıt yakmak ve yas yönetmek de kadınların görevleri arasına dahil edilmiştir. Ancak mitolojide yüceltilmiş kadın figürleriyle gerçek kadınların toplumsal konumları arasındaki çelişki açıkça görülmüştür. Athena, Artemis veya Demeter gibi güçlü tanrıçalar kolektif bilinçte önemli bir yer tutarken, gerçek yaşamda kadınların siyasi katılımı ve ekonomik bağımsızlığı neredeyse tamamen engellenmiştir. Pandora'nın insanlığa kötülükleri salmasıyla kadın günahkâr bir figür olarak damgalanmış, Medea ve Antigone gibi tragedya karakterleri ise irade ortaya koyduklarında toplumsal baskı ve cezayla karşılaşmıştır (Karaaslan, 2017; Uslu, 2018).

Atina demokrasisinde yalnızca erkek yurttaşların siyasi katılım hakkı bulunmakta, kadınlar astai olarak sınıflandırılmakta ve yasal açıdan oldukça sınırlı roller üstlenmekteydi. Kadınların mecliste söz alması, oy kullanması, mahkeme jüriliği yapması ya da askerlik görevinde bulunması mümkün değildi. Sparta'da kadınların mülkiyet edinmesi bu tabloya kısmen farklılık katsa bile , bu durum siyasi eşitliğe dönüşmemiş, kadınların gücü gayri resmi etkilerle sınırlı kalmıştır (Aydemir, 2021).

Tüm bu sınırlamalara karşın, Antik Yunan'da entelektüel katkıda bulunan kadın filozofların varlığı da dikkat çekmektedir. Pythagorasçı gelenekten Theano ve Damo, Kinik felsefeye yönelen Hipparchia, entelektüel çevrelerde öne çıkan Aspasia ve sonraki yüzyıllarda adından söz ettiren Hypatia gibi isimler kadınların bilgi üretiminde etkin rol alabileceklerini göstermiştir (Uslu, 2018). Çoğunlukla soylu köken ya da eğitilmiş erkek figürlerin etkisiyle felsefi ortamla ilişki kurabilen bu kadınlar, eril yapıların baskısı altında bile özgün düşünceler geliştirmişlerdir (Aksan, 2023).

Sonuç olarak Antik Yunan toplumu, kadınları büyük ölçüde ev içi rollerle sınırlandırmış, ekonomik ve siyasi haklardan yoksun bırakmış, eğitimden dışlamış ve onları erkeğe bağımlı kılacak kurumsal mekanizmalar geliştirmiştir. Bununla birlikte dini rollerde, hetairai örneklerinde ve filozof kimliklerinde görülen istisnalar, kadınların potansiyelinin göstergeleri olmuştur. Mitolojide yüceltilen kadın imgesi ile toplumsal hayattaki bastırılmış kadın gerçeği arasındaki çelişki, ataerkil yapının sürekliliğini teyit etmektedir. Antik Yunan'da kadın, hem kutsanan hem de görünmez halde bir varlık olarak tarih sahnesine çıkmış; bu deneyim, modern toplumlardaki

eşitlik mücadelesi açısından tarihsel bir uyarı niteliği taşımıştır (Karaaslan, 2017; Başar, 2021).

4. Antik Mısır'da Kadının Aile ve Toplumdaki Çok Katmanlı Rolü

Antik Mısır'da kadın olmak, hukuksal haklardan ekonomik girişimlere, dinî rollerden eğitim fırsatlarına kadar uzanan çok katmanlı bir statüyü ifade ediyordu. Yasal açıdan, kadınlar mülkiyet hakkına sahipti; ister babadan miras yoluyla, ister satın alma yoluyla edinilsin, toprak, ev ya da zanaat atölyesi üzerindeki tasarrufları erkek akraba iznine bağlı değildi. Evlilik öncesi düzenlenen sözleşmeler mal paylaşımı, nafaka yükümlülüğü ve boşanma koşullarını belirleyerek kadının ekonomik güvenliğini teminat altına alır, boşanma durumunda miras payını korumasını sağlar, çocukların bakımını çoğunlukla anneye teslim ederdi. Ekonomik hayatta, tapınak ve saray ekonomisi çerçevesindeki dokumacılık, tekstil üretimi ve seramik atölyeleri kadınların temel gelir kaynaklarındandı. Bağımsız işletmeler kuran ve kazançlarını büyüterek işçi çalıştırma düzeyine çıkan kadın tüccarlar, hem pazarlarda hem de tapınak hiyerarşisi içinde ticari kontratlara taraf oldu (Babila, 2016; Demir, 2021; Taşdöner, 2021). Okuryazar kadın katipler ise tapınak gelirlerini kayıt altına aldı, saray arşivlerini düzenledi ve diplomatik yazışmalarda rol alarak bürokratik süreçlere doğrudan katkıda bulundu. Aile yapısında resmi otorite erkekteyken, ev bütçesi, yiyecek dağıtımı, çocuk eğitimi ve günlük ritüeller üzerindeki son karar kadına aitti. Kırsal bölgelerde ürünlerin pazara çıkışını koordine eden, yiyecek depolama ve takasını yöneten kadın yöneticiler, aile reisi erkekle eş zamanlı olarak ev içi ve üretim alanlarında etkin bir yönetim sergiledi. Kraliyet çevresinde “Kralın Annesi” ve “Kralın Yüce Eşi” unvanlarına sahip kadınlar saray idaresine danışmanlık yaptı; devlet törenlerinde ilahi metinler okur, tapınak arazilerinin işletilmesine katılırdı (Yılmaz, 2020). Dinî ritüeller, kadınlara başrahibe unvanıyla önemli roller sunuyordu. İsis ve Hathor kültlerindeki rahibeler törenleri düzenleyip müzik ve dansla atmosferi kurarken, tapınak hazinelerinin korunması ve tapınak arazilerinin yönetimine ilişkin kayıt tutma sorumluluğunu da üstlendi. Ev tapınaklarında sabah ve akşam dualarını yöneten kadınlar, aile tanrılarına adanan adakların hazırlanması ve sunumundan sorumlu olarak ev içi dinî sürekliliği sağladı. Eğitim, toplumun her kesiminden kadınlara belirli düzeyde erişim sundu. Tapınak ve saray okullarında temel hiyeroglif eğitimi, aritmetik, ritüel ezgiler ve edebi metin çözümlemesi yapılırken; köy okullarında okuryazarlık, hesap ve ev yönetimi becerileri verildi (Dumlu, Şahin, ve Şahin, 2023). Eğitimi başarıyla tamamlayan kadın katipler, tapınak defterlerini tutup hukuki yazışmalarda görev alarak kamu bürokrasisinde yer aldı. Zanaat okullarından

mezun kadınlar, tapınak ve saray için kraliyet giysilerinin desen ve bakım süreçlerini yönetti. Tüm bu hak ve fırsatlara rağmen, kadınlar günlük hayatta toplumsal normların sınırları, erken evliliklerini baskısı, sağlık riskleri ve yargı süreçlerindeki toplumsal önyargılarla mücadele etti. Doğum kaynaklı yüksek anne ölümleri, hijyen eksikliği ve sınırlı tıbbi imkanlar fiziksel zorluklar yarattı. Mahkemelerde kadın davacının beyanı çoğu kez erkek tasdikine muhtaç kabul edilerek yasal hak kullanımı kısıtlandı. Antik Mısır'da kadın olmanın esnek ve işlevsel yapısı, hukuksal eşitlik, ekonomik katılım, dinî ve eğitimsel roller sayesinde diğer çağdaş uygarlıklardan ayrışıyordu (Sipahioğlu, 2020). Kadınların hem aile içinde hem de kamu alanında edindikleri çok yönlü haklar ve sorumluluklar, medeniyetin sürekliliğini, sosyal uyumunu ve ekonomik canlılığını koruyan temel dinamikleri besledi. Antik Mısır'da kadınların sosyal hakları, birçok çağdaş antik uygarlığa kıyasla oldukça kapsamlı bir temele dayanıyordu. Evlilikten miras hukukuna, ticari faaliyetlerden adli süreçlere kadar çeşitli alanlarda tanınan haklar, kadınları yalnız aile içinde değil kamusal alanda da aktif katılımcılar haline getirmiştir. Evlilik sözleşmeleri, taraflar arasında yazılı olarak düzenlenir, mal ve mülk paylaşımı, nafaka yükümlülükleri ile boşanma koşulları açıkça belirlenirdi. Kadın, koca tarafından sözleşme hükümlerine aykırı muamele görürse haklı nedenle boşanma talep edebilir, evlilik süresince edinilen mal varlığının herhangi bir kısmına el koyma hakkına sahipti. Boşanma sonrası çocukların velayeti genellikle annenin yanına verilir, anne hem malvarlığını hem de çocuklarını koruyabilecek sosyal ve yasal güvenceye kavuşurdu. Mülkiyet ve miras haklarında kadın ve erkek çocuklar eşit kabul edilirdi. Kadınlar, ister miras yoluyla ister satın alma yoluyla edindikleri taşınmaz ve taşınır malları kendi adlarına tasarruf edebilir, bunları satabilir, kiraya verebilir veya işletme sermayesi olarak kullanabilirdi. Tapu kayıtlarında “mal sahibi” olarak kaydedilmek, kadınların mülkiyet haklarını resmi güvenceye kavuştuğunu gösteriyordu. Bu hak, kadının ekonomik bağımsızlık düzeyini korurken, acil ihtiyaç veya boşanma durumunda sosyal dışlanmayı engelleyen temel bir dayanak oluşturunuyordu. Ekonomik ve ticari haklar sayesinde kadınlar, tapınak ve saray ekonomisi dışında da girişimci nitelikler sergileyebildi. Köy ve kent pazarlarında seramik, dokuma, gıda işleme atölyeleri kuran kadın tüccarlar, kazançlarını işçi çalıştırmaya ve sermaye biriktirmeye yöneltebildi. Ticari kontratlarda taraf statüsü, kâtip aracılığına ihtiyaç duysa da kadınların pazarlık yapma, borç alma ve borç verme hakları vardı. Bu bağlamda bazı köylü kadınlar, tapınak ürün fazlasını değerlendirmek üzere kooperatif tarzı üretim grupları oluşturarak kolektif pazarlamayı benimsedi (Babila, 2016; Demir, 2021; Taşdöner, 2021).

Adli süreçlerde kadınlar davacı, davalı veya şahit olarak mahkemede yer alabildi. Yargı organlarının dinî ve kraliyet mahkemelerince yürütüldüğü bir sistemde, kadınlar yemin etme, ifade verme ve dava açma hakkına sahipti. Tapu ihtilaflarında veya ticari davalarda kendi haklarını savunmak için mahkemeye başvuran kadınlar, resmi kayıtlarda bırakılan şahitlik beyanlarıyla bu haklarını kullanabildi. Yine de, toplumsal önyargılar yüzünden mahkeme kararlarında erkeklerin beyanına kıyasla kadın ifadeleri ikinci planda kalabiliyordu (Aydemir, 2021).

Dinî görevler, kadınlara saygın bir kamusal alan sundu. “Tanrıça Hizmetçisi” veya “snt ntr” unvanlarıyla tapınak rahibeliliğine seçilen kadınlar, İsis ve Hathor kültlerindeki törenleri düzenledi, ayinlere eşlik eden müzik ve dans grubunu yönetti, tapınak gelirlerinin kaydına katıldı. Ev içi dinî pratiklerde de kadınlar, sabah ve akşam dualarını yöneterek aile şapelindeki adak sunumunun sorumluluğunu üstlendi. Bu roller, kadının hem sembolik hem yönetsel yetkilerle donatıldığını gösteriyordu. Eğitim ve kültürel sermaye, sosyal haklar arasında yer aldı. Tapınak ve saray okullarında kızlar hiyeroglif, aritmetik ve edebi metin çözümlemesi öğrenirken; halk okullarında temel okuryazarlık ve ev idaresi becerileri verildi. Okuryazar kadın katipler tapınak defterlerini tutarak kamusal bürokrasiye dâhil oldu, saray kâtipleri diplomatik yazışmalarda yer aldı. Eğitim yoluyla edinilen nitelikler, kadınların hem sosyal saygınlığını hem de ekonomik fırsatlarını artırdı. Kadın dayanışma ağları, söz hakkı ve koruma mekanizmaları yarattı. Tapınak çevresinde veya köylerde bir araya gelen kadınlar, evlilik, miras veya ticari haklar konusunda danışmanlık sağladı, ortak yardım fonlarıyla borç ve acil ihtiyaçları karşıladı. Bu ağlar, kadının sosyal sermayesini güçlendirerek kamusal haklarının pratikte uygulanmasına destek oldu. Tüm bu hak ve fırsatlara rağmen kadınlar, erken evliliklerin zorunluluğu, yargı süreçlerindeki toplumsal önyargılar, tıbbi olanaksızlıklar ve toplumsal normların kısıtlayıcı baskısıyla mücadele etti. Doğum komplikasyonlarına bağlı yüksek anne ölümleri; boşanma ve miras davalarındaki kararların erkek beyanına bağımlılığı; ev içi hizmet ve tarımsal iş yükünün getirdiği fiziksel yorgunluk, kadınların sosyal haklarını kullanırken karşılaştığı zorluklar arasındaydı (Taşdöner, 2021).

Antik Mısır’da eğitim, salt bilgi aktarımını aşan, sosyal statü ve ekonomik bağımsızlık olasılıklarını da şekillendiren bir araçtı. Kadınların eğitime erişimi, toplumsal sınıf ve coğrafi konuma bağlı olarak çeşitlilik gösterse de hem tapınak hem de saray okullarında oluşan resmi mekanizmalar, seçkin kesim kızlarına temel ve ileri okuryazarlık fırsatları sundu. Tapınak okulları, başta Karnak ve Luxor gibi büyük din merkezlerine bağlıydı. Bu kurumlarda kız öğrenciler, hiyerogliflerin şekil ve anlamını ezberleyerek alfabeye dair ilk

bilgileri edinir; anorede ritüel ezgiler öğrenir, törenlerde kullanılacak şiiir ve duaları yorumlama pratiği yapardı (Dumlu, Şahin, ve Şahin, 2023). Dinî metinleri kopyalama ve ibadet düzenlemelerinde rol alarak ciddi bir yazı kültürüyle tanışan bu genç kadınlar, tapınak ekonomisine düzenli olarak sağlanan gelir ve zanaat üretim kayıtlarına katılarak hem akademik hem de idari deneyim kazandı. Saray okulları, kraliyet ailesinin çocukları için özel kurulmuş sistemlerdi. Üst sınıf kızlar ve erkekler aynı sınıflarda birlikte eğitim alır, matematik, dilbilim ve edebi anlatım teknikleri üzerine çalışma imkânı bulurdu. Burada edinilen bilgi birikimi, siyasi meşruiyet sağlayan tören metinlerinin hazırlanması, diplomatik yazışmaların çevirisi ve devlet arşivlerinin yönetimi gibi kritik roller için zemin oluşturdu. Kadın katipler, firavunun yazışmalarını titizlikle yazar, isim ve unvan güncellemelerini kaydederek saray bürokrasisinin önemli bir halkasını oluşturdu. Kırsal yerleşimlerde kurulan halk okulları, ekonomik sınırlar nedeniyle sınırlı sayıdaydı. Ailelerin çoğu kız çocuklarına ev içi beceriler ağırlıklı eğitim tercih ederken, daha ileri okuryazarlık düzeyine ulaşmak isteyenler, yakın tapınaklara gönderilmek üzere aile desteği aradı. Halk okullarında temel okuryazarlık yanında hesap ve ticaret kayıtları tutma becerisi de öğretilerek, kızların yerel pazarlarda satılan ürünlerin kaydını tutması ve taşra tüccarlarıyla yazılı anlaşmalar yapması sağlanmaya çalışıldı. Eğitim metotları, öncelikle ezber ve taklit üzerine kuruluydu. Öğretmen, öğrencilerin tebeşir tabletlerine işaretler koyarak okunacak metni gösterir, doğru yazımı kırmızı mürekkeple işaretlerdi. Ezberlenip çözülen metinler, hem belleğe hem de el becerisine dayalı öğrenme sürecini destekledi. Öğrenciler, ezenek gösterisi formatında düzenlenen defter sınavlarında, hem yazı hem de matematik sorularını çözümler, yanlışlarını düzelterek öğrenmelerini pekiştirirdi. Eğitimin en somut çıktılarından biri kadın katiplerdi. Bu seçkin kadınlar tapınak gelirlerini ve devlet harcamalarını kayda geçirir, miras ve mülkiyet davalarında resmi belgeler hazırlar, bazı tapınak kütüphanelerinin yöneticiliğini üstlenirdi. Saray katipleri arasında da kadınlar yer aldı; diplomasinin gerektirdiği dil becerileriyle yabancı elçilerin mektuplarını çözümler, kraliyet hatt-ı hümayunlarını kaleme alarak devlet protokolüne yön verdi. Sanat ve zanaat okullarında, kadınlara tekstil dokuma, seramik süsleme ve metal işleme öğretilerek tapınak ve saray siparişlerinin karşılanması sağlandı. Sıtil ve desen bilgisinin yanı sıra renk ve motif kodlarının anlamı öğretilerek tören giysilerinin üretim sürecine kadınlar doğrudan katıldı. Bu üretim atölyeleri, tapınak ekonomisine düzenli kaynak sağlarken kadınların teknik ustalığını ve estetik duyarlılığını artırdı.

Eğitilmiş kadınlar, evde de önemli bir kültürel köprü işlevi gördü. Okuryazar anneler, çocukların ilk alfabe adımlarını yönlendirdi, ev tapınaklarında

dualar ve mitolojik metinler öğretti. Ev ortamındaki tabletler aracılığıyla temel hiyeroglif dersleri veren kadınlar, okuryazarlığın kuşaklar arasında sürdürülmesini sağladı. Ancak eğitim fırsatları her zaman eşit değildi. Kırsal bölgelerde ve alt sınıf ailelerde okula gönderilmeyen kızlar, erken yaşta ev iş gücüne ve tarım işlerine katılırken kamusal alanda görünmez kaldı. Aile bütçesinin kısıtlı olması, kız çocuklarının eğitim harcamaları yerine beslenme ve işgücü katkısına öncelik verilmesine yol açtı. Böylece bazı kadınlar zanaat ve takip usullerini bağımsız öğrenmek zorunda kaldı. Antik Mısır'da aile, hem toplumsal düzenin hem de ekonomik üretimin temel birimi olarak algılanıyordu. Aile yapısı, çekirdek aile ile geniş aile ilişkilerinin iç içe geçtiği çok katmanlı bir model üzerine kurulmuştu. Çekirdek aile; anne, baba ve çocuklardan oluşurken, büyük anne, büyük baba, dayı, hala gibi akrabalar aynı ev veya avlu içinde yaşayıp hane halkı işlerini ve karar alma süreçlerini paylaşırdı. Bu birliktelik, kaynakların ortak kullanımı, iş bölümü ve sosyal dayanışma açısından kritik bir rol oynardı. Evlilik, toplumun en önemli kurumsal bağlarından biriydi. Yasal olarak evlilik, iki aile arasında yazılı bir sözleşme ile resmiyet kazanırdı. Sözleşmede tarafların mal varlıkları beyan edilir, taşınmaz ve taşınır malların paylaşımı, nafaka yükümlülükleri ve boşanma koşulları detaylandırılırdı. Kadın, koca ihmalkâr veya şiddet uygulayan davranışları haklı nedenle boşanma gerekçesi sayarak ayrıcalıklı bir duruma sahipti. Boşanma sonrası kadın, sözleşme koşullarına göre edindiği malları elinde tutar, çocukların bakımı çoğunlukla annede kalırdı. Bu düzenlemeler, kadının ekonomik ve sosyal güvenliğini korumaya yönelik güçlü hukuki mekanizmalar sunuyordu.

Anne-çocuk ilişkisi, hem duygusal hem de eğitimsel bir karma işlev taşırdı. Kadınlar doğumdan itibaren bebek bakımı, beslenme ve hijyen pratiklerini üstlenir, erken çocukluk döneminde dilsel ve ahlaki eğitim verirdi. Aile içi dinî törenler, dualar ve adak sunumları annelerin rehberliğinde gerçekleştirilir, çocukların dinsel metin ve uygulamalara erişimi bu sayede sağlanırdı. Okuryazar anne ve eşlerin ev defterlerini tutarak aile bütçesini yönetmesi, çocukların eğitime destek sağlaması, kadınların ev içi eğitimin vazgeçilmez aktörleri olduğunu ortaya koyar. Geniş aile, kaynak paylaşımı ve sosyal koruma mekanizması olarak öne çıkardı. Ekonomik zorluk yaşayan akrabalar, aile büyüklerinden emanet pazar payı veya toprak kullanım izni alır; borçlar, miras paylaşımları ve sosyal yardım fonları aracılığıyla aile bireyleri arasında adil şekilde dağıtıldı. Ölüm veya hastalık gibi kriz anlarında geniş aile dayanışması yaşamsal önemdeydi: tıbbi bakım, defin törenleri ve çocuk bakım sorumlulukları akrabalık ağıyla paylaşıldı. Kadınlar, aile içinde ev yönetimi, gıda temini ve dokumacılık atölyelerinin işletilmesi gibi temel roller üstlenirken, tarımsal üretime de aktif olarak

katılırdı. Hasat zamanında tarlaya girer, ürünün bir bölümünü tapınak ve hane reisi adına depolayıp kalanını günlük ihtiyaç için ayırırdı. Aile işletmeleri çiftlik, hayvancılık, dokumacılık içinde kadın emeği olmazsa olmaz kabul edilirdi. Bu süreçte kadınlar, ürünlerin pazarlanması, komşu köylerle takas ilişkileri ve yerel pazar ağlarına erişimde önemli aracı konumundaydı. Miras sistemi, kız ve erkek çocuklar arasında eşit pay dağıtılmasını öngörüyordu. Kadın mirasçılar, çocukluk yasaları; evlilik sonrası mirasa dair tasarrufları kocalarıyla paylaşmaya zorunlu değildi. Bu hak, dul veya boşanmış kadınların ekonomik bağımsızlığını korumada kritik bir güvence sağlardı. Miras anlaşmazlıklarında kadınlar mahkemeye başvurarak resmi kayıtlara dayalı itiraz hakkını kullandıysa da, toplumsal cinsiyet önyargıları yargı süreçlerinde bazen aleyhlerine işlemekteydi. Aile içi karar alma dinamiği karmaşıktı. Resmî otorite erkekte görünse de ev bütçesi, çocuk eğitimi ve gündelik ritüeller üzerindeki kararlar çoğunlukla kadın tarafından alınırdı. Arazi kullanımı ve tapınak ilişkilerinde erkek hüküm sürerken, ev içi gıda dağılımı, kıyafet üretimi ve hane halkı masrafları kadın yöneticinin yetki alanındaydı. Bu ikili yönetim modeli, aile içindeki iktidar sınırlarını sürekli yeniden tanımlayan gündelik bir pazarlığı beraberinde getirirdi. Toplumsal değişim süreçlerinde aile yapısı esnedi. Orta Krallık döneminde soylu ailelerde siyasi ittifaklar amacıyla saray evlilikleri öne çıkarken; Yeni Krallık'ta yabancı prenseslerin tanrıçalara adanmış törenlerle saray çevresine entegre edilmesi, ailenin diplomatik ve kültürel rolünü genişletti. Kraliçe ve valide kraliçe unvanlarıyla kraliyet anneleri, regent görevleri üstlenerek fiilen devlet yönetimine müdahil oldu. Bu örnekler, ailenin hem toplumsal hem de politik bir güç odağına dönüşebildiğini gösterir. Antik Mısır toplumunda kadının görevleri, ekonomik üretimden dinî ritüellere, ev yönetiminden kamusal bürokrasinin belirli kademelerine kadar uzanan geniş bir yelpazede tanımlanmıştır (Babila, 2016; Çelebi, 2022). Kadınların üstlendiği roller, zamanla sosyal statü ve sınıf farklılıklarıyla çeşitlenmiş; hem özel alanda hem de kamusal düzeyde yapı taşlarını oluşturan önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Ekonomik Üretim ve Tarımsal Görevler

Kırsal ailelerde kadınlar, hububat ekimi ve hasat dönemlerinde tarlaya çıkar, tohum ayırma, sulama kanallarını temizleme ve mahsul toplama işlerine katılırdı. Ürünler, aile adına depolanır, tapınak veya hane reisi için ayrılan paylar ayrıldıktan sonra kalan kısım pazara çıkarılırdı. Kadınlar, tarımsal üretim sırasında bir yandan çocuk bakımını üstlenirken diğer yandan işgücüne katkı sağlardı. Ayrıca bağ ve bahçe işleri; üzüm ve hurma hasadı, yağ ve şarap üretim süreçlerinde de aktif rol oynarlardı.

Zanaat ve Tekstil İşçiliği

Tapınaklar ve saray için hazırlanan dokuma ürünlerinin büyük kısmı kadın atölyelerinde üretilirdi. Kadınlar, çeşitli iplikleri eğirmeyi, renkli boyama tekniklerini ve karmaşık geometrik desenleri işleyerek tören giysileri, duvar halıları ve rahip kefenleri gibi yüksek kaliteli tekstil ürünleri ortaya çıkardı. Bu ürünlerin üretiminde astlar yönetir, kalite kontrolü ve teslimat sürecini koordine ederdi. Zira dokuma, tapınak ekonomisinin ana gelir kaynaklarından biri olarak kabul edilir, kadın emeği sosyal statü göstergesi olarak değerlendirilebilirdi.

Ev Yönetimi ve Aile İdaresi

Kadınlar, hanehalkının günlük işleyişinden sorumlu olarak ev işlerini yiyecek hazırlama, gıda depolama, su taşıma koordine ederdi. Aile bütçesi çoğunlukla ev yönetimi ve küçük ticari faaliyetlerden elde edilen gelirle dengelenir, kadınlar tapınak veya pazara satılmak üzere üretilen fasulye, soğan, ekmek ve bira gibi tüketim maddelerinin üretimini ve dağıtımını denetlerdi. Üretim fazlası satışı yoluyla elde edilen nakit, çocukların eğitim masrafları ve dini adaklar için kullanılırdı.

Eğitim ve Kültürel Aktiviteler

Evde erken çocukluk eğitimi annelerin sorumluluğundaydı. Kadınlar, hiyeroglifin temel işaret kümelerini öğretir, çocukları mekanik ezber egzersizlerine yönlendirir, aile tanrılarına adanan duaları ve masalsi mitolojik anlatıları sözlü olarak aktarırlardı. Okuryazar kadınlar tapınak veya saray okullarından aldıkları bilgileri ev ortamında uygulamalı biçimde paylaşarak nesilden nesile kültürel aktarımı sağlayan bir köprü görevi görürdü.

Tapınak ve Düşünsel Roller

“Tanrıça Hizmetçisi” unvanıyla tapınak ayinlerine katılan kadınlar, İsis ve Hathor gibi ana tanrıçaların tören repertuarını yönetir, müzik ve dans performanslarında liderlik ederdi. Ayinlerde kullanılan metinlerin kopyalanması, kutsal objelerin bakım ve süslenmesi, tapınak hazinelerinin envanter kayıtlarının tutulması gibi idari görevler de kadın rahibelerin sorumluluk alanına girerdi. Bu roller aynı zamanda kamusal statü ve saygınlık getirir, toplumsal hiyerarşide kadınlara tanrı ile halk arasında aracılık konumu sağlardı.

Tıbbi ve Şifacı Roller

Kadınlar, ev içi tıbbi müdahalelerden sorumlu olarak bitkisel ilaç ve merhem hazırlamayı, gebelik ve doğum sürecinde doğum yardımcılığı yapmayı öğrenirdi. Bazı köylerde veya tapınaklarda şifa evleri işletilirdi; kadın

şifacılar ateşli hastalıklar, yara bakım ve basit cerrahi müdahaleler konusunda aile fertlerine destek sağlardı. Tıp papirüslerindeki tariflerin büyük kısmı kadın şifa erbabına atfedilirdi.

Ticari Aracılık ve Pazarlık

Kadın tüccarlar, kırsal pazarlarda üretilen dokuma, tarım ürünü ve ev gereçlerinin alım-satımında söz sahibiydi. Borç verme, ödünç alma ve takas ilişkileri kurarak aile işletmelerine sermaye sağlardı. Bazı seçkin aile kadınları tapınak tüccarlarıyla ticari sözleşmeler imzalayarak hem ekonomik hem de diplomatik ağılarını genişletti.

Sosyal ve Dayanışma Ağları

Kadınlar, akraba ve komşu gruplarla gönüllü dayanışma birlikleri oluşturarak günlük iş paylaşımı, kriz zamanında yardım ve miras davalarında danışmanlık sağlardı. Aile etkinliklerinde kadın komisyonları aracılığıyla yardım fonu toplar, yoksul veya dul kadınlara erzak ve giysi desteği sunardı.

Antik Mısır’da kadının görevleri, böylece hem ev içi hem de kamusal alanlarda çok yönlü bir işbölümünü içeriyordu. Eğitim ve dinî roller kadına sembolik ve idari güç sağlarken, ekonomik ve tıbbi görevler toplumsal dayanışmayı ve aile refahını koruyan kritik işlevlerdi. Zanaat, ticaret ve tapınak hizmetlerindeki varlıkları, kadınları medeniyetin canlı ve dinamik bir parçası haline getiriyordu (Babila, 2016).

Antik Mısır’da din ve kadın ilişkisi, toplumsal düzenin hem merkezi hem de simgesel dinamiklerini şekillendiren karmaşık bir etkileşim ağı sunar. Kadınlar, hem tanrıçalara adanan kutsal pratiklerin hem de günlük ibadetlerin baş aktörleri olarak tanımlanmış, tapınak ayinlerinden ev içi şükran törenlerine kadar uzanan geniş bir ruhani sorumluluk yelpazesinde rol üstlenmiştir.

Tanrıça Kültleri ve Ruhsal Aracılık

İsis, Hathor, Neith, Maat gibi başlıca tanrıçalar, Antik Mısır’ın inanç sisteminde hem koruyucu hem de düzen kurucu işlev gördü. Kadınlar, bu tanrıçalara adanan büyük ölçekli törenlerin düzenlenmesini, sunaklardaki armağanların sunumunu ve mitolojik metinlerin kopyalanmasını üstlenerek, tanrı ile halk arasında aracılık yaptılar. Örneğin İsis tapınaklarının “Kadın Hizmetçileri” unvanını taşıyan rahibeleri, şifa ritüellerini yürütür, doğum ve ölüm geçişlerinde kutsal duaları yönetirdi. Bu roller, kadına hem dinsel hem de toplumsal meşruiyet sağladı (Babila, 2016).

Günlük İbadet ve Ev Tapınakları

Kadınlar, ev içi ibadet sorumluluğunu devralarak hanehalkı şapelinde günde iki kez (sabah ve akşam) tanrılar adına adak ve dua sunumlarını gerçekleştirdi. Yiyecek, içecek ve küçük heykelcikler gibi armağanların düzenlenmesi, iç mimaride yer alan tanrı heykelciklerinin temizlenmesi ve süslenmesi kadınlara aitti. Böylelikle dinî hayat, tapınak duvarlarının ötesine taşınarak aile ve mahallenin ritüellerine nüfuz etti (Çoşar, 2022).

Kutsal Yaşam Döngüsü Ritüelleri

Kadınlar, doğum ritüelleri ve cenaze törenlerinde merkezi figürlerdi. Doğum öncesi dualar, lohusa bakımı ve çocukların ilk adak törenleri kadın şifa uzmanlarının gözetiminde yapılırdı. Cenazede ise kadınlar “Ağıtıcı Kadınlar” olarak görev alır; ölenin ruhunu özenle yolculuğa hazırlayan ağıtları seslendirir, mumyalanma sürecine eşlik ederdi. Bu pratikler, ölümle yaşam arasındaki sınırı kadının kutsal bilgisiyle örülmüş ritüel zarafetle aşmasını sağladı.

Eğitim ve Kutsal Yazı Kültürü

Tapınak ve saray okullarında kızlar, tanrısal metinleri Piramid Metinleri, Solar Kitap, Ölüler Kitabı öğrenme fırsatı buldu. Bu yazılı eserler, ritüel performansın rehberi olduğu kadar kozmik düzenin özü olarak kabul edilir; kadın öğrenciler öğretilen mantra ve büyü metinlerini törenlerde okumak üzere yetiştirildi. Yazının mucidi Thoth’un ilhamıyla kadın katipler, bu kutsal metinleri kopyalayarak hem tapınak kütüphanelerinin hem de tanrısal bilgeliğin muhafızları oldular.

Dinî İrade ve Sosyal Statü

Kadınların dinî roller sayesinde elde ettiği statü, aile ve toplum içinde doğrudan bir güç kaynağına dönüştü. Kutsal törenlere katılım, tapınak gelirlerinin yönetiminde danışmanlık, dini bayramlarda ön saflarda yer alma; tümü kadınlara tanınan ayrıcalıklardı. Özellikle Kraliçe ve “Kraliçe’nin Annesi” unvanıyla tanınan kadınlar, dinî vasiyet ve tapınak fonlarının kullanımında vetoya sahip olabilir, tapınak görevlilerini atayabilirdi. Bu yetkiler, politik etkinin dinî bir meşruiyet temelinde sürdürülmesine imkân tanıdı (Çelebi, 2022).

Dönemsel Değişimler ve Yabancı Etkileşimler

Orta ve Yeni Krallık dönemlerinde, Kıpti ve Akha menşeli tanrıça imgeleriyle paralel olarak kadın ritüel uzmanlığı yeni form ve içerikler kazandı. II. Ramses’in karısı kraliçelerin Karnak törenlerine eşlik etmesi, yabancı prenslerin prenseslerinin İsis kültüne dâhil edilmesi gibi pratikler,

kadın dinî rollerinin kozmopolit boyutunu büyüttü. Helenistik dönemde ise Ptolemaios kraliyet ailesi kadınları, İsis ile Demeter benzerlikleri üzerine kurulu senkretik ritüeller geliştirerek dinî ritüelleri devlet politikasıyla kaynaştırdı (Çelebi, 2022).

Antik Mısır'da din ve kadının kesiştiği bu dinamik alan, kadınlara sadece ruhani işlevler değil, aynı zamanda toplumsal ve politik güç de bahşetti. Kadının dinî bilgisi, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde medeniyetin sürekliliğini sağlayan kutsal bir sermaye olarak el değiştirirken, Antik Mısır'ın kozmik düzen anlayışı kadın pratikleriyle ete kemige büründü.

Antik Mısır toplumunda kadınlar, dönem boyunca çok sayıda zorluğu aşmak durumunda kalmış, bu zorluklarının çoğu toplumsal, ekonomik ve politik yapılardan kaynaklanmıştır. Bu zorluklar zaman içinde değişmiş, özellikle Yunan ve Roma hakimiyeti dönemlerinde artarak kadın yaşamını olumsuz etkilemiştir.

Hukuki ve Toplumsal Sınırlamalar

Antik Mısır'da kadınlar nispeten eşit haklara sahip olmalarına rağmen, patriarkal toplum yapısından kaynaklanan önemli sınırlamalarla karşılaştılar. Kadınlar hukuki açıdan erkeklerle eşit statüye sahip olsalar da, bu hakların kullanımı çoğunlukla erkeklerin onayına ve desteğine bağımlıydı. Birçok kadın kendi haklarından haberdar olmadığı için bu haklarını hiç kullanamadı (Babila, 2016).

Meslek ve İş Yaşamında Kısıtlılıklar

Kadınların mesleki yaşamları ciddi kısıtlamalarla sınırlandırılmıştı. Erkekler savaş, hükümet yönetimi ve çiftlik işletmeciliği gibi alanlarda görev alırken, kadınlar temelde yemek pişirme, dikiş dikme ve ev yönetimi ile sınırlı kaldılar. Kadınlar çoğunlukla tarım sınıfına mensuptu ve kocalarıyla birlikte çalıştılar. Üst sınıf kadınları genellikle evde çalışır, ev hizmetlilerini ve çocukların eğitimini denetlerdi (Güzel, 2017).

Çok az sayıda kadın idari pozisyonlarda önemli görevler üstlenebildi. Kraliyet sarayındaki kadınlar, pozisyonlarını erkek krallarla olan ilişkileri sayesinde elde ettiler. Bu durum, kadınların bağımsız bir kariyer yapmalarını zorlaştırdı.

Eğitim Alanındaki Engeller

Eğitim tüm kadınlar için eşit erişilebilir değildi. Zengin ailelerden gelen seçkin kadınlar formal eğitim alabilirken, kadınların çoğunluğu evde eğitim görürlerdi. Okuma-yazma oranları genel olarak erkeklerde kadınlardan daha yüksekti. Bu eğitim eşitsizliği, kadınların toplumsal hareketliliğini sınırladı.

Aile İçi ve Bedensel Kontrol Sorunları

Yunan ve Roma hakimiyeti dönemlerinde kadınların durumu önemli ölçüde kötüleşti. Yunanların yasalarını Mısır'a getirmesinden sonra, kadınların çoğunluğu evlilik gibi hukuki işlemler için erkek vesiyeğe ihtiyaç duymaya başladı. Kadınlar kademeli olarak bedenleri ve çocukları üzerindeki kontrolü kaybettiler (Babila, 2016; Güzel, 2017; Başar, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024).

Çocukları tanıma yetkisi tamamen babaların eline geçti ve annelerin bu konuda söz hakkı azaldı. Bazı durumlarda çocuklar terk edilerek ölüme ya da köle olarak yetiştirilmeye bırakıldı. Bu uygulamalar daha önceki Mısır dönemlerinde görülüyordu.

Ekonomik Bağımlılık ve Emtalaşma

Kadınlar, ekonomik birimler olarak görüldüler ve çoğunlukla üreme emeği, cinsel erişilebilirlikleri ve ev içi üretimleri nedeniyle meta haline geldiler. Evlilik sözleşmeleri, çeyizler ve gelin parası gibi mekanizmalar kadınları değiş tokuş edilecek mallar olarak konumlandırdı. Bir Mittani kralı kızını, çok sayıda atla birlikte, altın karşılığında Mısır kralına verebilirdi (Babila, 2016; Güzel, 2017).

Şiddet ve Güvenlik Endişeleri

Ev içi ve cinsel şiddet kadınlara karşı uygulanıyordu ve bu durum Yeni Krallık döneminden itibaren artış göstermiş gibi görünüyordu. Bununla birlikte, kadınların kötü muamele hakkında mahkemelere şikayette bulunmaları, onları korumayı amaçlayan bir hukuk sisteminin varlığına işaret ediyordu. Evli bir kadınla zina yapılması konusunda büyük bir baskı vardı ve hem kadın hem de suç ortağı ağır şekilde cezalandırılırdı (Babila, 2016; Güzel, 2017).

Politik Güç ve Temsil Eksikliği

Politik güç patriarkal sistemleri kurumsallaştırdı. Kadınlar "Evin Hanımı" gibi unvanlar taşıyabilir ya da istisnai olarak "Amun'un Tanrı Karısı" gibi yüksek rahibe rollerinde görev alabilirlerdi, ancak güçlerine erişimleri her zaman etraflarındaki erkeklerden türemektedir. Bu güç babalar, kocalar ve oğullar aracılığıyla akarır (Babila, 2016; Güzel, 2017).

İdeolojik ve Dini Baskılar

Dini ve kültürel ideolojiler cinsiyet eşitsizliğini doğallaştırdı. Erkekler aktif, dominant ve kamusal olarak tasvir edilirken, kadınlar idealleştirilmiş şekilde pasif, evcil, alıcı, güzel, sakın ve yumuşak sesli olarak betimlendi. İsis

ve Osiris miti gibi dini anlatılar, hizmet ve fedakarlık merkezli bir kadınlık vizyonu yarattı (Güzel, 2017).

Dönemsel Değişimler ve Artan Zorluklar

Roma hakimiyetinden sonra kadınların statüsü düşmeye başladı. Bazı bilim insanları bu düşüşün Ptolemaios döneminde (MÖ 323-30) başladığını ve Roma Mısırı'nda (MÖ 30 - MS 640) hızlandığını belirtmektedir. Yunan-Roma yasaları ve kadınlara yönelik tutumlar, 4. yüzyılda yükselen Hristiyanlıkla birleşerek, kadınların Havva'nın soyundan geldikleri için güvenilmez oldukları ve erkek rehberliğine ihtiyaç duyduklarına dair inancı pekiştirdi.

Antik Mısır'da kadınların karşılaştığı bu zorluklar, toplumsal yapının patriarkal karakterini yansıtırken, zaman içinde kadın haklarının nasıl gerilediğini de göstermektedir. Yunan ve Roma etkisiyle birlikte, kadınlar daha önce sahip oldukları görece özgürlükleri kaybederek, daha kısıtlayıcı bir toplumsal düzene maruz kalmışlardır.

Antik Mısır'da kadın ve erkek arasındaki güç dengesi, sürekli bir mücadele değil, iç içe geçmiş sorumluluk ve statü alanlarının sınırlarının belirlenmesi süreci olarak görülmüştür. Erkekler kamusal alanda tapınak ve devlet işlerinde, uzun vadeli toprak yönetimi ve ordu komutanlığı gibi rollerde öne çıkarken; kadınlar hem özel alanda hem de dinsel kurumlarda farklı güç odakları yarattılar.

Öncelikle ev içinde karar alma mekanizmaları, sembolik ikiliyetle dengelenirdi: Erkek hane reisi toprak kullanımı, toplu iş yatırımları ve miras sözleşmelerinde nihai yetkiyi elinde tutarken, kadın hane yöneticisi ev içi üretimi, gıda dağılımını, bütçe kontrolünü ve çocukların eğitimini organize ederek ekonomik ve toplumsal dengeyi sağlardı. Bu ayrışma, kâğıt üstünde eşit hakları bulunsun da pratikte ayrı uzmanlık alanlarının biçimlenmesine yol açtı.

Kamusal ortamda rekabet, realpolitik düzlemde erkeklerin lehine ilerledi; yüksek kademedeki tapınak rahipliği, idari memurluk ve askerî komutanlık pozisyonları sistematik biçimde erkeklere ayrılmıştı. Kadınlar ise "Amun'un Tanrıçası" unvanlı yüksek rahibeler, kraliçeler ve kral anneleri olarak hem dinsel hem de politik seremonilerde merkezi görevler üstlenerek görece farklı bir nüfuz alanı yarattılar (Sipahioğlu, 2020). Bu rollerde kadının sesi, törenlerde sunulan ilahilerde, tanrılara sunulan hitap metinlerinde ve tapınak hiyerarşisindeki adamları atama hakkında somut araçlara dönüştü.

Toplumsal statü mücadelesi, miras hukukunda da kendini gösterdi. Her ne kadar kız ve erkek çocuklar yasal olarak eşit miras hakkına sahip olsa

da, erkek varislerin yönetim yetkileri evlilik sonrası ailenin tapu kayıtlarını kontrol etmeye elverişli hale geliyordu. Bu durum, erkekleri hem aile içi hem de kamu önünde iktidar talebinde daha avantajlı konuma getirirken, kadınları ekonomik bağımsızlıklarını korumak için boşanma, mal rejimi ve tapu davalarına başvurmaya yönlendirdi.

Diplomatik ve sosyo-kültürel arenasında ise kadın ve erkek mücadelesinin yerini işbirliği aldı. Kraliyet evlilikleri, yabancı prens ve prenseslerin politik ittifaklar kurmak için eşleştirilmesini gerektiriyordu. Kadınlar, uluslararası ilişkilerde “dyipet” unvanlı saraylılar aracılığıyla bu ittifakların sürdürülmesinde aktif rol oynadı. Erkek diplomatlar ve kadın eşlerin ortak organizasyonları, hem siyasal hem de kültürel alışveriş kanallarının işlemesine temel sağladı.

5. Roma İmparatorluğu’nda Kadın: Sosyal Statü ve Eğitim Mücadelesi

Antik Roma’da kadın olmak, hakikat ve kısıtlamalar arasında sürekli bir gerilimle örülü bir varoluş deneyimiydi. Kamusal alandan büyük ölçüde dışlanan, hukuki ve toplumsal statüleri aile reisinin gölgesindeki “alieni iuris” kısıtlamalarıyla tanımlanan kadınlar, gündelik hayatın bütün yüklerini taşıyan ama görünmez emeğiyle imparatorluğun çarklarını döndüren varlıklardı. Özel alan aile konutu ise, kadınlar için hem bir sığınak hem de esaretin arenasıydı: Evlilik kurumunun kutsandığı kadar, paterfamilias’ın mutlak otoritesinin sembolüydü (Akyüz ve Üreten, 2024; Söğüt, 2025) . Yaşamın ilk anlarından itibaren kadının kaderi, doğuracağı çocukların sayısı ve cinsiyeti üzerinden belirlendi. Yeni doğan kız bebek, ataerkil söylemin sorgulamaz kabul ettiği bir varlık olarak topluma tanıtıldı; büyüdüğünde, iffet (pudicitia) erdemiyile tanımlanan bir kadınlık ideali, onlara hem kutsal bir sorumluluk hem de ağır bir yük yüklüyordu. Kadınlar, bu kurallara uyarak aile onurunu ve soyun devamını güvence altına almalı, en az erkek kardeşleri kadar değerli ama asla onların yerine konulamayan muhafazakâr bir simgeye dönüşmeliydi (Söğüt, 2025). Eğitim imkânları, toplumsal sınıf ve aile statüsüne göre değişiklik gösterse de, yüksek doğu kültürlerinden gelen modellerle şekillenen kız çocuklarının öğrenimi, temel bir okuma-yazma ve ev ekonomisi bilgisinin ötesine geçemedi (Çığır Dikyol, 2021). Daha geniş bir kültürel sermaye edinmek isteyen seçkin aileler, kızlarını ev içi sanat, müzik ve el becerileriyle sınırlı tutarken, erkek çocuklarını retorik ve siyaset ağları içinde konumlandırırdı. Kadının entelektüel varlığı, yalnızca aile yaşamını güzelleştiren bir süs unsuru olarak değerlendirildi (Kayak, 2022). Hukuki alanda kadınlar tam bir “mancipium”: Miras ve mülkiyete ilişkin hakları elinden alınmış, evlilik içinde veya aileden uzaklaştırıldıklarında

özgürlükleriyle birlikte kişilikleri de yitirilirdi. Boşanma ve mal rejimleri, yalnızca aile reisinin takdirine bağlı adeta bir vasiyetle şekillendi. Devlet her ne kadar evlilik ve doğumu teşvik eden yasalar çıkarsa da, kadının gerçekte hukuki bir özne olarak tanınması ancak imparatorluk sarayının yakın çevresinde yaşayan az sayıdaki seçkin azatlı kadın için mümkündü. Kamusal alana sızış denemeleri, imparatorluk kadınlarının politik törenlerde somutlaşan temsiliyle sınırlı kaldı: Augustus'un eşleri ve kızları, kamuoyunda “matrona” simgesi olarak iffet ve sadakat propagandasının bozucu temsilleri olarak kurgulandı. Buna karşın saray içi entrikalar, zina ve maiestas suçlamaları; kadınların imparatorluk tarafından tutsak tutulan itibarını bir oyun piyonuna dönüştürdü. Kadın gladyatörler gibi nadir örneklerde gözükken kamusal direniş edimleri dahi, özgürlüğün kâğıt üzerinde sınırlı alanları içinde gerçekleşti. Antik Roma’da kadınlık, toplumsal düzenin çarklarını besleyen ama dönüştürmeye asla yetki verilmeyen görünmez bir gücün adıydı. Kadınlar mücadele alanlarına, hukuk salonlarına veya imparatorluk törenlerine kısmen taşınmış olsa da asıl engin mücadele, her gün evin içinde, kendilerine yüklenen mutlak rolleri yerine getirirken kendi benliklerine de sahip çıkma çabasında verildi. Bu ikili varoluş, onları hem dünyanın merkezine hem de en uç noktasına savurmuş; unutulmaz ama kaynağı belirsiz bir direniş mirası bırakmıştır (Bulduk, 2022; Akyüz ve Üreten, 2024; Aytüre, 2025).

Antik Roma’da kadınların toplumsal hakları, aile, hukuk ve kamusal düzenin kesişiminde sürekli bir gerilimle tanımlanıyordu. Kadınlar, doğdukları andan itibaren paterfamilias’ın potestas’ı altında “alieni iuris” kişilikleriyle sınırlanmış; miras hakkı, resmi tanıklık ve siyasi katılım gibi temel haklar, yalnızca erkek müritlere ait görülmüştü. Hukuken, kadınlar sui iuris statüsüne ancak eşi veya yakın erkek akrabası ölümüyle ulaşabiliyor, bu da istisnai durumlarda mal ve söz hakkı elde etmelerini sağlıyordu. Ancak bu özgürlüğe erişim, kamusal alanda görünür bir temsiliyet veya karar mekanizmalarında aktif rol getirmiyordu (Söğütü Erişgin, 2016). Evlilik, kadının ana kamusal kimliğini şekillendiriyor; kadın, evlilik birliği boyunca kocasının manus’u altına girerek, hem mülkiyet hem de kişisel özerklik alanından feragat ediyordu. Boşanma hakkı sınırlı olsa da özellikle seçkin sınıfta nadiren koca tarafından boşanan kadın, yeniden sui iuris konumuna ulaşmakla birlikte, miras ve maaş hakkı meseleleriyle mücadele etmek zorunda kalıyordu. Aile dışı kamusal roller, dini törenlerde Vestal rahibeler gibi seçkin azınlıkla kısıtlıydı; Vestaller’e bahşedilen yasama ayrıcalıkları veya özgürlükler, tüm kadın sınıflarının erişemeyeceği özel bir istisnayı temsil ediyordu. Kentsel yaşamda, fırın önünde, pazarda veya hamamlarda görünen kadınlar, ticarî faaliyetlerde el altından varlık gösterse de, resmi ticari

sözleşmeler veya mahkeme işlemlerinde erkek araçlarla sınırlı kalmış; mahkemede doğrudan tanıklık veya savunma yapma hakkı, romana gesunde patria potestas kültürünün dışına çıkmayan istisnai senaryolarda belirmiştir. Oysa özel tapınak ağlarında tüccar veya lonca örgütlenmelerinde kadınlar örgütsel roller üstlendikçe, fiili ekonomik etkinlikleriyle bu kısıtlamaları esnetmişlerdir. Kırsal alanlardaysa kadınlar miras paylaşımında erkek kardeşlerin gözetiminde arsaların işlenmesinden sorumlu tutulur; babadan kalma topraklarda çiftlik yönetiminin görünmez güçleri olarak görev yaparken, hukuki haklarını koca veya erkek akraba vasıtasıyla savunmak zorunda kalırlardı. Anne olarak üstlendikleri nüfus politikası ve demografik sorumluluk, Lex Iulia de Maritandis Ordinibus gibi yasal düzenlemelerle ödüllendirilse de, bu sorumluluk, kadının kamusal kimliğini güçlendirmek yerine, ataerkil popülizmin bir unsuru olarak kullanıldı. İmparatorluk döneminde, Augustus'un Leges Iuliae'sıyla doğum, evlilik ve zina cezalarının devlet kontrolüne alınması, seçkin kadınlara yeni sorumluluklar yükledi. İmparatorluk kadınları, iffet (pudicitia) simgesi olarak propaganda törenlerinde sergilenirken, aile içi onur kavramı, kamusal "moral policing" mekanizmalarına dönüştü; zina suçlamaları, politik entrikaların aracı haline gelirken, kadınlar siyasi mahkemelerde ya da imparatorun iç mahkemesinde yargılanmak suretiyle hem toplumsal denetimin hem de güç mücadelesinin temel figürleri oldu. Antik Roma'da kadınlar hukuken ve toplumsal normlarla çizilmiş dar sınırlar içinde eşitsiz bir hak repertuarına mahkûm edilse de, bu sınırları fiilen esneten bireysel ve kolektif stratejiler geliştirdiler. Dinî süreçlerde, çalışma yaşamında ve hatta saray entrikalarında etkin roller üstlenen kadınlar, resmi hukukun ötesinde kamusal ve ekonomik varlık alanları yaratarak, geleneksel kısıtlamalara karşı sessiz ama direngen bir mücadele sürdürdüler. Böylece, görünmez emeğin görünür politikaya dönüştüğü dinamik bir haklar tarihi şekillendi; kadınlar hem aile içi hem de toplumsal yapının itici güçleri olarak varlıklarını kabul ettirdiler (Aytüre, 2025). Antik Roma'da aile, toplumsal düzenin çekirdeğini oluşturmanın ötesinde, bireylerin kimliklerini ve statülerini belirleyen ana kurumdu. Ailenin başı olarak paterfamilias, hem hukuki hem dinsel iktidarı elinde tutar, soya, mirasa ve kamusal erişime dair tüm kararları tekeline alırdı. Bu mutlak yetki, ev halkı üyelerini "alieni iuris" statüsünde konumlandırarak onların özerkliğini ortadan kaldırır; ne kadın ne genç, kendi adına hukuki işlem yapamaz, mal varlığına hükmedemez, resmî tanıklık hakkına sahip olamazdı. Kadınlar, evlilik birliğiyle kocalarının manus'u altına girerken sui iuris statüsünden çıkar, evin ve ailenin mal varlığının yönetiminden bütünüyle uzaklaşırdı. Yoksul sınıflarda dahi boşanma hakkı yalnızca erkeğe tanınmış, kadının yeniden evlenebilmesi yasal kısıtlamalara ve toplumsal damgalanmaya

tabiydi. Yine de miras hukukunda, kız çocukları belirli koşullarda pay alabilir; babanın veya erkek akrabaların onayıyla, sınırlı da olsa mülkiyet hakkı elde edebilirdi. Çocuklar, özellikle erkek evlatlar, *mos maiorum* geleneği çerçevesinde kamusal hayata hazırlanırken; kız çocuklarına perspektifini, yetenek geliştirmeyi değil, aile onurunu ve iffetini korumayı öğreten dar bir ev içi eğitim sunulurdu. Seçkin azınlık içinde, az sayıda kadın latince ve retorik öğrenmiş; daha çok dinsel görevler üstlenmek veya edebi salonlarda zarafet göstermek üzere yetiştirilmişti. Aile mekanizmasının dışında, kadınlar piyasa, lonca ve tapınak örgütlerinde ikincil rollerle yer aldı. Ticari faaliyette bulunmak isteyen az sayıdaki azatlı kadın, vekâlet sistemiyle bir erkek imza yetkilisi aracılığıyla işlem yapmak zorundaydı. Kırsal alanda ise, çiftlik işlerinde omuz omuza çalıştıkları erkek kardeşler kadar karar verici olmasalar da, ailenin geçimini sağlayan görünmez bir emek kaynağıydılar. İmparatorluk döneminde aile yasaları, erkek nüfusun artışını teşvik eden ödüllerle kadını doğurganlık aracı hâline getirdi. Augustus'un *Lex Julia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Papia Poppaea* yasaları, evli çiftlere ve çok çocuklu ailelere maddi destek vaat ederken, boşanma ve çocuksuzluk suçları ağır mali cezalar getiriyordu. Bu düzenleme, kadınları hem aile onurunun koruyucusu hem de demografik politikanın ana figürü olarak konumlandırdı. Bu yapıda aile, devletin küçük bir mikrokozmosu; dinî ritüellerin, siyasi propagandanın ve ekonomik düzenin en temel taşıydı. Kadınlar, evlerindeki görünmez güçleriyle aileyi ayakta tutarken; bu gücün resmî alana taşınması yasalar ve törenler aracılığıyla erkek egemenliğinin sürdürücüsü oldu. Antik Roma'da aile, hak ve sorumlulukların hiyerarşisinin somut gösterge ve bütün bu ilişkiler ağı içinde, kadının konumu hem sınırlı hem vazgeçilmez bir gerçeğe işaret eder. Antik Roma'da kadının görevleri, toplumsal hiyerarşi, hukuk ve dinî sorumlulukların kesişim noktasında çok katmanlı bir yapıda tanımlanıyordu. İlk ve en temel görev, aile kurumunun sürekliliğini sağlamak üzere ev içinde üstlenilen rollerde gizliydi. Kadın, ev halkının günlük yemek hazırlığından giysi dikimine, çocuk bakımından yiyecek depolamaya kadar ev ekonomisinin tüm pratik ihtiyaçlarını karşılayan başlıca aktördü. Evin güvenliğini korumak, evcil hayvanları gözetmek, yiyecek stoklarını planlamak ve evin temizliğiyle ilgilenmek, kadının günlük takvimini oluştururdu. Bu işleyiş, büyük aile evlerinde villa urbana veya villa rustica'da hem hizmetçi hem de köle yönetimini de kapsayan bir koordinasyon sorumluluğu getiriyordu. Kadının ikinci vazifesi, çocuk yetiştirme ve eğitim desteği idi. Düşük doğum oranları ve yüksek çocuk ölüm oranı ortamında her canlı çocuğun hayatta kalması büyük değer taşıyordu. Kadın, bebekten ergenliğe kadar çocukların beslenmesi, hijyen ve sağlık kontrollerinden sorumlu olurken, ahlaki ve toplumsal normları aktaran bir rol modeldi. Küçük kız

çocuklarına temel birtakım sayı, okuma-yazma ve ev ekonomisi bilgileri aktarılırken; ergenlik dönemine gelindiğinde, pudicitia erdeminin (iffet ve töre saygısı) içselleştirilmesi için rehberlik etti. Bu sayede kadın, hem ailenin geleceğini hem de toplumun ahlak düzenini koruyan bir kuşak köprüsü işlevi gördü. Üçüncü olarak, dinî görevler kadının kamusal görünürlüğü sınırlı da olsa mümkün kılan bir alandı. Vestal rahibeler gibi seçkin azınlığa tanınan kutsal hizmetlerin dışında, her evde bulunan lararium’da aile tanrılarına (Lares familiares) sunulan ritüelleri yürütmek, kadının yükümlülükleriydi. Alt sınıf kadınları bile kayınpeder evindeki veya komşu ailenin tapınma törenlerine katılarak, ev ve devlet arasındaki kutsal sözleşmenin sürdürülmesine katkı sağladı. Ayrıca şenlik ve festival hazırlıklarında dokuma ve süsleme işleriyle toplumun kolektif ritüellerine dolaylı biçimde katıldılar. Dördüncü bir görev alanı, miras ve mal yönetimine ilişkin arka plandaki etkendi. Resmi hakları kısıtlı olsa da özellikle sui iuris statüsüne erişebilen dul ve boşanmış kadınlar, arazi ve gayrimenkul işlemlerinde vekâlet sağlayarak ailenin servet sürdürülebilirliğini garanti altına aldı. Hazine yönetimi yalnızca erkeklerin imzasına açık olsa da, kadının danışmanlık ve kayıt tutma işlevleri kritik nitelikteydi. Bazı zengin imparatorluk kadınları, vasiyet düzenleyici, hayır işleri finanse edici ve ticari ağlar aracısı olarak ekonomik hayatın görünmez mimarları oldular. Son olarak, toplumsal dayanışma ve yardım ağlarında kadın örgütlenmeleri, resmi kamudan yoksun bırakılan sınıflar için güvenlik ağı sağladı. Loncalar, cenaze birlikleri veya ihtiyaç sahiplerine yardım grupları içinde örgütlenen kadınlar, gıda yardımı, barınma ve sağlık hizmeti sunarak toplumsal dengenin sürdürülmesine katkıda bulundular. Bu gayriresmî dayanışma mekanizmaları, devlet yasalarının öngörmediği ama yerel kültürel pratiklerin gerektirdiği bir sosyal adalet sistemi oluşturdu. Böylece Antik Roma’da kadının görevleri yalnızca ev içi sınırlarla çizilmiyor, dinî, ekonomik ve toplumsal alanlarda da şekillenen çok katmanlı sorumluluklar bütünü içinde tanımlanıyordu. Kadın, görünmez ama vazgeçilmez emeğiyle aileyi, toplumu ve devleti birbirine kenetleyen sembolik ve işlevsel bir düğüm noktasıydı (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024).

Antik Roma’da din, toplumsal düzenin ve devlet otoritesinin temellerinden birini oluştururken, kadınlar bu kutsal düzene hem koruyucu hem de işlevsel aktörler olarak dahil oldular. Roma dininin temeliyse ev ile devlet arasındaki simbiotik ilişkiyi sürdürmek üzerine kurulu “pietas” kavramıydı; kadınlar bu kavramın özellikle aile boyutunda yaşayan temsilcileriydi. Her evde bulunan lararium’da Lares Familiales’e sunulan gıdalar, adaklar ve dualar, kadının ritüel sorumlulukları arasında yer alırdı. Ev tanrılarına adanan ayinleri kadınlar yönetir, kurban etme, kâse sunma ve duaları yüksek sesle

yineleme görevini üstlenirlerdi. Bu sorumluluk, ev halkını ve çiftliği kutsal bir koruma alanı içinde tutma rolündeydi. Kadının titizlikle yürüttüğü bu törenler, aynı zamanda aile içi dayanışmayı güçlendiren, anıları ve ataları canlı tutan pratiklerdi. Devlet dinine ilişkin törenlerde de kadınlar görünmez ama vazgeçilmez roller oynadılar. Vestal Rahibeler, imparatorluğun kutsal ateşini koruma göreviyle Roma'nın sürekliliğinin sembolüydü; seçkin azınlık arasındaki bu kadınlar, ömür boyu süren hizmetleri boyunca kentte ceza ve ödül yasalarından muaftılar. Vestaller'in kutsal görevleri, kentin güvenliği ve doğurganlığıyla ilişkilendirilerek, Roma'nın politik meşruiyetinin dinsel temelini oluşturdu. Kadınlar ayrıca festivallerde, özellikle Bona Dea, Ceres ve Vesta şenliklerinde aktif katılımcılar olarak, kendi aralarında geçit törenleri düzenleyip şarkılar söylediler. Bu şenliklerde erkeklerin girmesine izin verilmeyen kutsal alanlarda yürütülen ritüeller, kadın dayanışmasının ve toplumsal kimliğin göstergesiydi. Kutlamalar, hem köy meydanlarında hem de tapınak avlularında geçerken, kadınlar için hem dinsel hem de sosyal bir birliktelik alanı doğuruyordu. Dini kurallar aracılığıyla aile ve devletin iç içe geçtiği mekanizmalarda, kadınlar doğurganlık ritüellerinin merkezindeydi. Evli kadınlar, Juno Lucina'ya adanan törenlerde doğum şansını artırmak için adak sunar, doğacak çocuğun sağlığı ve yaşamı için dua ederdi. Devletin nüfus politikaları çerçevesinde bu törenleri yöneten kadınlar, hem özel hem de kamusal istilada doğurganlığı kutsallaştıran köprüler kurdular. Şenlikler kadar kutuplaşmış mahkeme süreçlerinde de din, kadınları kamusal denetim mekanizmalarına dahil etti. Zina ve maestas suçlamalarında pudicitia kavramı, hem dini hem hukuki meşruiyet ekseninde kullanıldı. İffet erdeminin kutsayan dinî söylem, suçlamaların dinsel temele dayanmasını sağladı, böylece kadınlar hem aile hem toplum nezdinde ahlaki bir sınava tabi tutuldu. Antik Roma'da din ile kadın arasındaki ilişki, kutsal görevlerden sosyal dayanışmaya, nüfus politikalarından toplumsal denetime uzanan çok katmanlı bir etkileşim ağı oluşturdu. Kadınlar, evlerin ritüel bekçisi, festival alanlarının katılımcısı, devletin kutsal hizmetkârı ve toplumsal ahlakın koruyucusu rollerini üstlenerek Roma dinsel hayatının görünmez ama vazgeçilmez dinamikleri oldular. Antik Roma'da kadın eğitimi, hem aile yapısı hem de toplumsal statü çerçevesinde kısıtlı ama belirgin bir alan kaplıyordu. Hiyerarşik aile düzeninde erkek çocuklar üst düzey retorik, felsefe ve askerî eğitimle donatılırken, kız çocuklarının eğitimine ilişkin beklenti, ev içi beceriler ve ahlaki erdemler etrafında şekillendi. Çocukluk döneminde kadınlar, ev işlerinden anlama, dokuma, yemek hazırlama ve temel okuryazarlık becerilerini edinmekle yükümlüydü. Bu süreç, aile onurunu ve soyun devamını korumak için gerekli "pudicitia" erdeminin içselleştirilmesine yönelikti (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024; Ünal, 2024; Aytüre, 2025).

Seçkin sınıfa mensup kadınlar, özel hocalardan Latince okuryazarlık, temel aritmetik ve müzik dersi alabildi. Ancak retorik, geometri ve siyaset eğitimi erkeklerle özgü kabul edildi. Klasik yazar Quintilianus'un tanımıyla, iyi bir kadın için gereken "honestas" erdeminin donanımı, ince el işlerinde ustalıklık ve ev yönetimi yetkinliği idi. Dolayısıyla eğitim, kamusal bilgi birikiminden ziyade aile içi işlevsellığe odaklanarak kadını evin yöneticisi ve çocukların ilk öğretmeni konumuna getirdi. Kırsal kesimde, kadınlar tarlada erkek kardeşlerin gözetiminde çalışırken öğrenilen pratik zanaat ve tarımsal bilgi, kuramsal öğretilerin yerini aldı. Bu deneyimsel eğitim, miras hukukunda kadının arazi yönetiminde dolaylı rol oynamasını mümkün kıldı. Azatlı ve köle kadınlar ise atölye ve lonca faaliyetlerinde ustabaşı konumunda, çıraklara mesleğin inceliklerini öğretirken hem ekonomik hem de toplumsal sermaye geliştirdiler. Roma İmparatorluğu döneminde, şehirleşme ve zenginleşme beraberinde özel okul ve edebiyat salonlarının yükselişini getirdi. Nadiren kadınlar da bu ortamlara davet edildiler; özellikle entelektüel toplantılarda şiir ve felsefe tartışmalarına katkı sunan örnekler kaydedildi. İmparatorluk ailesindeki kadınlar, evlerinde Edictum'ları inceleyip devlet politikalarını takip ederek entelektüel bir çevre yarattılar. Bu seçkin azınlık, sosyetik salonlarda Latince ve Yunanca edebiyat konuşmaları düzenleyerek kadın eğitiminin sınırlarını genişletti. Antik Roma'da kadın eğitimi, ev içi işlevlere, ahlaki erdem kazandırmaya ve sınırlı kamusal etkinliklere odaklanmış, resmi olarak erkek egemen sınırları içinde kalmasına rağmen pratik ve entelektüel alanlarda bireysel esneklikler sağlayan dinamik bir yapı oluşturmuştur. Bu sistem, kadını hem ailenin ekonomik ve kültürel sürekliliğini güvence altına alan hem de toplumsal normları kuşaktan kuşağa aktaran merkezi bir figür hâline getirdi (Aydemir, 2021; Akyüz ve Üreten, 2024; Aşkit, 2024; Ünal, 2024).

Antik Roma'da kadın, hukuki muğlaklıklar, toplumsal kısıtlamalar ve ekonomik bağımlılıklar nedeniyle çok yönlü zorluklarla karşılaşmıştı. Öncelikle Roma hukuku, kadını patrimonial otoritenin nesnesi hâline getirerek sui iuris statüsünü üç yolla sınırlandırdı: babasının potestas'ında kalmak, kocasının manus'u altına girmek ya da kendi adamı sayılmak. Bu düzen, kadını mal varlığına ve yasal temsil yetkisine erişemeyen bir konuma hapsederken, boşanma hakkını erkeğin tekeline bıraktı. Koca veya babanın inisiyatifinden kadının ne mal edinebilir, ne devredebilir, ne de bağımsız sözlü tanıklık yapabilirdi. Toplumsal normlar, kadının kamusal alandaki görünürliğini azaltacak şekilde inşa edildi. Matrona idealine uygun olmayan davranışlar erbest dolaşım, retorik tartışmalara katılım, miras hakkı arayışı "pudicitia"nın ihlali olarak nitelendirilip ahlaki ve yasal soruşturmalara konu edildi. Kadının şöhreti, babasının veya kocasının itibarına doğrudan

etki ettiği için iffet temelli suçlamalar, hem aile hem devlet mahkemelerine taşınarak ağır cezalar gerektirdi. Ekonomik açıdan kadın, mal varlığına doğrudan erişemediğinden evin içinden yürütülen ticari faaliyetlerde yalnızca vekil aracılığıyla rol alabildi. Azatlı ya da sui iuris kadınlar sınırlı da olsa mülk sahibi olabilirken, vasiyetle gelen haklar çoğunlukla erkek akrabalara devredildi. Kırsalda ise tarımsal bilgi edinimi, zanaat öğrenimi veya köle yönetimi, kadının ekonomik katkısını görünmez kıldı. Dinî ve kültürel ritüeller kadınlara ritüel yapıcı roller sunsa da bu görevler sınırlı alana sıkışmıştı. Vestal Rahibeler seçkin bir azınlık olarak kamusal kutsallık hakkı elde ettiyse de çoğu kadın yalnızca ev tapımı veya köy festivallerinde görünür oldu. Festival ve adak törenleri, resmi alanın kenarındaki sığınaklardı; burada bile erkek din adamlarının gözetimi altındaydılar. Eğitim hakkı, entelektüel elitleri sınırlarken, retorik, geometri ve siyaset gibi kamusal bilgi birikimine kadınların erişimini engelledi. Okuryazarlık ve temel sayısal beceriler bile aile onurunu korumaya yönelik ev içi işlevlerle sınırlı kaldı. Seçkin birkaç kadın entelektüel salonlara kabul edilse de, bu istisnalar sistemin geneline nüfuz etmedi. Bu çok katmanlı kısıtlamalar, kadının bireysel özerkliğini kısıtlarken, aile ve devlet mekanizmalarının görünmez ama işlevsel bir aktörü olarak kalmasını zorunlu kıldı. Antik Roma kadını, toplumsal normlara karşı gösterdiği direnişle, ev içi sürdürdüğü ekonomik ve kültürel işlevlerle, hem mağdur hem de vazgeçilmez bir güç olarak tarihe geçti (Aydemir, 2021; Aşkit, 2024; Akyüz ve Üreten, 2024).

Antik Roma toplumunda kadın ve erkek arasındaki güç dengesi, hem hukuki çerçeveler hem de toplumsal normlar bağlamında sürekli mücadelenin yer aldığı dinamik bir alandı. Roma hukukunda erkek egemen paterfamilias sistemi, evin ve ailenin bütün hak ve yetkilerini aile reisine vererek kadınları baba veya koca otoritesine tâbi kıldı. Bu durum, kadınların mal varlığı edinme, miras hakkı kullanma ve bağımsız yasal temsil haklarını ciddi biçimde kısıtladı. Öte yandan erkekler hem kamusal alanda siyaset ve askerlik yoluyla itibar kazanırken hem de aile hiyerarşisinin en tepesindeki konumlarını güçlendirdiler. Kamusal alanda erkek egemenlikli rekabet, kadınları birincil olarak ev içi rollerle sınırlandırdı. Kadınların siyasal konuşma hakkı yoktu; forum, senato ya da mahkemelerde yer almaları kural dışı sayılırdı. Buna karşılık erkekler, gençlikten itibaren gladyatörlük, askerlik, retorik ve hukuk eğitimiyle kamu arenasında söz sahibi olma zemini kazandılar (Bulduk, 2022). Bu alandaki mücadele, erkekler için iktidar yarışına dönüşürken, kadınlar ancak nüfuzlu erkek akrabalarının himayesiyle dolaylı siyasi etki kurabildiler. Hukuki alandaki mücadelede, zina ve aile içi iffet davaları kadınların aleyhine ağır bir silaha dönüştü. Pudicitia erdemine aykırı görülen davranışlar, erkeğin onurunu zedelemek gerekçesiyle kadının kamusal alanda küçülmesine yol açtı. Erkek, karısının sadakatsizliğini

kanıtlamak için kolay erişime sahipken kadın, kocasının ihanetini kanıtlama hakkından mahrumdu. Bu dengesizlik, erkeklere yargısız infaz haklarını anımsatan Roma uygulamalarına destek sağlarken kadınları sürekli bir toplumsal gözetim altında bıraktı. Ekonomik sahada erkekler, ticaret ve mülkiyet üzerinde tam hakimiyet kurarken kadınlar ancak vekâletle ya da sınırlı vasiyet hakkıyla mal yönetimine katılabildiler. Erkek tüccar ve arazi sahipleri, şehir ticareti ve toprak gelirleriyle siyasi nüfuzlarını pekiştirirken, kadınlar sermayelerini miras ya da bağış yoluyla aldıkları mütevazı varlıklarla sınırlı kaldılar. Bu dengesizlik, erkeklerin ekonomik bağımsızlığını beslerken kadınları sürekli erkeğe bağımlı kıldı. Kültürel alanda da erkekler eğitim, retorik ve felsefe salonlarında kız çocuklarının erişemediği entelektüel birikimle prestij kazandı. Kadınlar, ev içi pratik bilgi ve ahlaki öğretileri miras alıp kuşaktan kuşağa aktarırken, erkeklerin entelektüel alanın dışındaki rolleri üzerine kurulu bir sosyal dayanışmaya haps oldular. Son olarak bu çok katmanlı mücadele, kadınların pasif edilmesinden ziyade yeni stratejiler geliştirmelerine yol açtı. Hem ev içinde aile nüfuzunu güçlendiren kadın figürleri hem de seçkin salonlar çerçevesinde entelektüel etki kuran azınlık, erkek hegemonyasına karşı dolaylı direniş örnekleri sundu (Aytüre, 2022; Kayak, 2022; Aşkit, 2024; Aytüre, 2025). Böylelikle Antik Roma’da kadın ve erkek arasındaki mücadele, tek yönlü bir baskı-denetim ilişkisi olmaktan çıkıp, karmaşık stratejilerin ve sosyal dayanışma ağlarının kurulduğu dinamik bir çatışma sahnesine dönüştü.

Sonuç ve Tartışma

Antik Ortadoğu’dan Roma’ya kadar beş büyük uygarlıkta kadınların hukuki statü, ekonomik roller, dini ve toplumsal katılım, eğitim erişimi ile siyasi/toplumsal haklar bakımından dramatik farklılıklar olduğu; en kısıtlayıcı yapıların Mezopotamya ve Hitit hukukunda, en esnek modellerin ise Antik Mısır’da görüldüğü saptanmıştır. Bu dönemsellik, patriyarkal normların değişen kurumsal araçlarla sürekliliğini ortaya koymaktadır. Antik dünyada kadın-mekan ilişkisi, her dönemde patriyarkal normları sürdürmenin araçsal biçimlerle tekrarıdır. Mezopotamya ile Hitit’e kadar uzanan hukuki ve toplumsal denetim araçları, kadınları bedenleri ve kimlikleri üzerinden kontrol ederken; Antik Mısır örneğinde görülen daha geniş hak ve roller, dönemin kozmik düzen anlayışıyla tutarlıdır. Antik Yunan ve Roma’da kadınlar, mitolojide yüceltilen güçlü tanrıçalara rağmen kamusal düzeyde görünmez kalmış; sınırlı istisnalar dışında siyasal, hukuki ve ekonomik eşitlikten mahrum bırakılmıştır. Bu karşılaştırmalı çerçeve, antik dönemde kadının maruz kaldığı evrensel patriyarkal düzenin yerel ve tarihsel varyasyonlarını ortaya koyarak çağdaş cinsiyet çalışmalarına tarihsel derinlik kazandırmaktadır.

Kaynakça

- Aksan, Y. (2023). Eril gücün kadın bedeni üzerindeki tahakkümü. *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 16–32.
- Akyüz, E. D., ve Üreten, H. (2024). Üç İmparatorun Hayatındaki Kadın ‘Agrippina Minor (İS 15-59)’ : İmparator Caligula’nın Kız Kardeşi, İmparator Claudius’ un Karısı, İmparator Nero’nun Annesi. *History Studies* (13094688), 16(1).
- Akyüz, S. (2020). Mezopotamya’da hukuk. *Mozaik Kültür Dergisi*, (3), 1-18.
- Aşkit, Ç. (2024). Antik Roma’da günün bölümleri. *Archivum Anatolicum – Anadolu Arşivleri*, 18(2), 269–288.
- Aydemir, L. (2021). Roma Mahkemelerinde Savunma Yapan “Avukat” Kadın. *Tarih Dergisi*, (75), 1-15.
- Aytüre, S. (2022). Antik Roma Siyasi Kültüründe Damnatio Memoriae. *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 16(1), 19-34.
- Aytüre, S. (2025). Iulius-Claudius’lar döneminde imparatorluk kadınlarına yönelik zina suçlamaları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 65(1), 393–412.
- Babila, M. H. A. (2016). Eski Mısır’da kadın. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1).
- Başar, C. K. (2021). Antik Yunan’da cinsiyet rolleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(2), 1329–1361.
- Bulduk, Ç. (2022). Antik Roma’da kadın gladyatörler. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 57–75.
- Coşar, D. (2022). Epigrafik kanıtlar ışığında Hellenlerden Geç Cumhuriyet–Erken Roma İmparatorluk Dönemi’ne kadar Antik Çağ’da onur kavramı ve onurlandırma heykelleri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 227–240.
- Çelebi, P. D. B. (2006). Mısır kraliçesinin evlenme teklifi. *İdol Dergisi*, 3(1), 45–52.
- Demir, G. (2021). Antik Mısır toplumunda harem. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(5), 25–36.
- Dikyoğlu, D. Ç. (2021). Antik Roma’da bir statü göstergesi olarak eğitim. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 1025–1051.
- Güzel, E. (2017). Eski mısır tarihindeki dinsel yönetim stratejisinin ptolemaios hanedanı’ndaki yansımaları. *Asya Studies*, 2(2), 27-35.
- Karaaslan, D. (2014). Antik Yunan’da kadın olmak. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 159–174.
- Kayak, S. (2022). Arkaik Dönem Roma toplumunda hukuki statüsü bakımından çocuk. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37(1), 245–275.

- Koç, O. (2021). Hitit kütüphane ve arşivleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 9(23), 237-254.
- Söğüt, İ. S. (2025). Cumhuriyet ve ilk imparatorluk dönemleri Antik Roma'sında kadınlık ve erdem: Toplumsal cinsiyet perspektifinde bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27(1), 101-139.
- Taşdöner, K. (2021). Roma yönetimine geçişte Mısır'daki hukuksal değişimler (İÖ 30-İS 14). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (37), 450-469. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.793388>
- Ünal, A. (2024). Antikçağda çocuk, çocukluk ve eğitim üzerine bir inceleme. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1340-1364. <https://doi.org/10.51460/baebd.1459979>
- Yılmaz, C. (2020). Hatşepsut: Naibelikten firavunluğa yürüyen bir kraliçe. *OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 277-300.
- Yılmaz, C. A. (2022). Mısır'ın güçlü firavun-kralı: III. Amenhotep'in tahta çıkışı ve imar faaliyetleri üzerine genel bir değerlendirme (MÖ 1391-1353). *Journal of History School*, 56, 25-37.

Kadın Dostu Kentlerin Ölçümü: Politika, Endeks ve Uygulamalar

Selma Yazıcı¹

Özet

Bu makale, kentleri toplumsal cinsiyet perspektifinden yeniden düşünerek “**kadın dostu kent**” yaklaşımını tartışmaktadır. Çalışma, kadınların güvenli ulaşım, bakım hizmetlerine erişim, istihdam ve yerel karar süreçlerine katılımında karşılaştıkları engelleri ortaya koymakta; bu sorunların yalnızca kentsel tasarımla değil, aynı zamanda **kurumsal kapasite, bütçe politikaları ve veri temelli yönetim** ile aşılabileceğini savunmaktadır. Türkiye’de 2006’da başlatılan Kadın Dostu Kentler Programı ve dünya ölçeğinde Viyana, Barselona, Stockholm, Bogotá ve Seul örnekleri incelenerek, yerel yönetimlerin kadın dostu politikaları nasıl kurumsallaştırabileceği analiz edilmiştir. Bulgular, kadın dostu kentlerin yalnızca kadınların yaşam kalitesini artırmakla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda **demokratik yönetimi, kentsel adaleti ve sosyal eşitliği güçlendiren dönüştürücü bir strateji** sunduğunu göstermektedir.

Giriş

Kentler, yalnızca mekânsal yapılanmalar değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin en yoğun biçimde yaşandığı alanlar olarak toplumsal eşitsizliklerin en görünür hâle geldiği mekânlardır. Özellikle kadınların kent yaşamına katılımı, kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyleri ve kamusal alandaki deneyimleri, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden değerlendirildiğinde, mevcut kentleşme politikalarının çoğu zaman erkek odaklı tasarlandığı görülmektedir (Uitermark, 2011). Bu durum, ulaşım, güvenlik, bakım hizmetlerine erişim, istihdam imkânları, kentsel hizmetlerin çeşitliliği ve karar alma süreçlerine katılım gibi alanlarda kadınların karşı karşıya kaldığı yapısal engelleri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla “kadın dostu

1 Kütüphaneci, Balıkesir Üniversitesi, selma.yazici@balikesir.edu.tr, ORCID ID: 0009-0005-7954-782X

kent” kavramı, kentsel mekânların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sosyal adalet ve eşitlik temelinde yeniden düşünülmesi gerektiğine işaret eden bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (United Nations, 1996).

Uluslararası düzeyde bu yaklaşımın kurumsal çerçevesi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunu merkeze alan birçok belgeyle oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), kadınların yaşamın her alanında eşit haklara sahip olmasını devletlerin yükümlülüğü hâline getirmektedir (United Nations, 1979). 1996 yılında gerçekleştirilen Habitat II Konferansı, kadınların kent yaşamına etkin katılımını sürdürülebilir kalkınmanın önkoşulu olarak değerlendirmiştir (United Nations, 1996). Bunun yanı sıra, UN Women’ın toplumsal cinsiyet eşitliği stratejileri (UN Women, 2017) ve Avrupa Yerel Yaşamda Kadın-Erkek Eşitliği Şartı (CEMR, 2006), kadın dostu kent anlayışının yerel yönetimlerde kurumsallaşmasına katkı sunmuş ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ölçülebilir standartlarla takip edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu uluslararası belgeler, kadın dostu kent yaklaşımının yalnızca normatif bir vizyon olmadığını, aynı zamanda uygulanabilir politika ve ölçüm araçları ile desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de kadın dostu kent yaklaşımı, özellikle 2006 yılından itibaren Kadın Dostu Kentler Programı ile görünür hâle gelmiştir (UNFPA, 2011). Program, UNFPA ve İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü iş birliğiyle yürütülmüş, toplumsal cinsiyete duyarlı hizmetlerin geliştirilmesi, kadınların yerel karar mekanizmalarına katılımının artırılması ve belediyelerin toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini kurumsal politikalara entegre etmesi hedeflenmiştir (Ertugal, Bagdadi, 2023). Başlangıçta pilot olarak seçilen iller; Antalya, İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa ve Trabzon programın deneysel uygulamalarını yürütmüş, sonraki yıllarda bu kapsam genişletilmiştir.

Programın sürdürülebilirliği açısından kritik nokta, yaklaşımın yalnızca söylem düzeyinde kalmaması ve ölçülebilir göstergelerle desteklenmesidir. Kadınların güvenli ulaşım olanaklarına erişimi, bakım hizmetlerinden yararlanabilmesi, ekonomik hayata katılım fırsatları, şiddete karşı korunma mekanizmalarının işlerliği ve karar alma süreçlerindeki temsiliyeti, kadın dostu kentlerin ölçümünde dikkate alınması gereken başlıca kriterler arasında yer almaktadır (Quinn, 2017). Bu bağlamda geliştirilen endeksler hem uluslararası hem de yerel düzeyde kentlerin toplumsal cinsiyet eşitliği performansını değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Chang, Choi, An, Chung, 2022).

Kadın dostu kentlerin inşası yalnızca normatif bir politika yaklaşımı değil, aynı zamanda somut göstergeler ve uygulamalar üzerinden takip edilmesi

gereken bir süreçtir. Politika, endeks ve uygulama boyutlarıyla yapılacak değerlendirmeler, kadın dostu kentlerin ölçülebilirlik zeminini güçlendirecek ve hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki çabalarının daha görünür kılınmasına katkıda bulunacaktır (UN Women, 2017).

Özetle, kadın dostu kent yaklaşımı; mekânsal düzenlemeler, sosyal hizmetler, kurumsal kapasite, katılımcı yönetim ve veri temelli yönetim boyutlarını kapsayan çok katmanlı bir strateji olarak ele alınmalıdır. Bu kapsamlı yaklaşım, yalnızca kadınların kent yaşamına etkin katılımını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda demokratik yönetim, sosyal adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerel düzeyde somutlaşmasını mümkün kılar (Kim, Kang, Kim, Seo, Lee, Lim, Chung, 2020).

1. Politika Boyutu

Kadın dostu kentlerin inşasında en önemli unsur, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan politikaları hayata geçirmesidir (Ababneh, Lok, Abdeyazdan, Opoku, Chen, 2025). Bu yaklaşım, yalnızca kadınlara yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesini değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin kurumsal işleyişine toplumsal cinsiyet perspektifinin bütüncül biçimde entegre edilmesini gerektirmektedir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması (gender mainstreaming) süreci, yerel yönetim politikalarının planlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarında kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaç ve önceliklerinin dikkate alınmasını öngörmektedir (Elomaki, Ylöstalo, 2021).

Politika boyutu, kent yönetiminin her alanında uygulanmalıdır: bütçe planlamasında kadınların öncelikli ihtiyaçlarının gözetilmesi, ulaşımda güvenlik ve erişilebilirliğin artırılması, sosyal hizmetlerin çeşitlendirilmesi, istihdam fırsatlarının eşit dağılımı ve karar alma mekanizmalarına kadın katılımının güçlendirilmesi bu kapsamda değerlendirilebilir (Fainstein, 2010). Örneğin, belediyeler bütçe tahsislerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle yaparak kadınların güvenli ulaşım, çocuk bakım hizmetleri ve girişimcilik desteklerinden etkin biçimde yararlanmasını sağlayabilir. Benzer şekilde, kent planlamasında park, meydan ve ortak kullanım alanlarının tasarımı kadınların güvenli ve özgür bir şekilde kent yaşamına katılmalarını destekleyecek biçimde yeniden ele alınabilir (Jones, 1990).

Ayrıca politika boyutu, yalnızca hizmet sunumunu değil, kurumsal kapasiteyi ve karar alma süreçlerini de kapsar. Kadın meclisleri, toplumsal cinsiyet eşitliği birimleri ve danışma kurulları gibi yapılar, kadınların yerel yönetim politikalarını şekillendirmede etkin rol almasını sağlamakta ve

toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin tüm belediye yapısına yayılmasına katkıda bulunmaktadır (Kim, 2019). Bu tür bütüncül bir yaklaşım, kadın dostu kentlerin sürdürülebilirliğini güçlendirmekte, politika ve uygulamaların etkilerini izlemeyi mümkün kılmakta ve yerel yönetimlerin hesap verebilirliğini artırmaktadır.

Sonuç olarak, kadın dostu kent politikalarının etkinliği, yalnızca hizmet çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda kurumsal yapı, kaynak tahsisi, planlama ve karar alma süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin bütüncül biçimde entegrasyonu ile sağlanmaktadır. Bu yaklaşım, hem kadınların kent yaşamına aktif katılımını teşvik etmekte hem de demokratik yönetişimi ve kentsel adaleti güçlendiren kapsamlı bir stratejik çerçeve sunmaktadır (UNFPA, 2011).

1.1 Türkiye’de Kadın Dostu Kent Politikaları

Türkiye’de kadın dostu kent yaklaşımı, 2006 yılında başlatılan **Kadın Dostu Kentler Programı** ile kurumsallaşmıştır (UNFPA, 2011). Program, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü iş birliğiyle yürütülmüş ve toplumsal cinsiyet eşitliğini yerel yönetimlerin stratejik önceliği hâline getirmeyi amaçlamıştır. Başlangıçta pilot olarak seçilen altı il Antalya, İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa ve Trabzon programın deneysel uygulamalarını yürütmüş, pilot uygulamalardan elde edilen veriler ışığında program kapsamı ilerleyen yıllarda genişletilmiştir.

Programın temel stratejileri, kadınların kentsel yaşama katılımını artırmayı ve yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumsal yapısına entegre etmesini hedeflemektedir:

- **Kurumsal Kapasite Geliştirme:** Belediyelerde toplumsal cinsiyet eşitliği birimlerinin kurulması ve belediye personeline yönelik farkındalık ile kapasite artırıcı eğitimlerin düzenlenmesi, programın öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır (UNFPA, 2011). Bu sayede kadın dostu hizmetlerin planlanması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerinde kurumsal bir çerçeve oluşturulmuştur.
- **Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme:** Yerel yönetimlerin bütçe planlamalarında kadınların öncelikli ihtiyaçlarını dikkate alan kalemler oluşturulmuş, kaynak dağılımında toplumsal cinsiyet perspektifi sistematik olarak uygulanmıştır (Hedman, Schmitz, 2018). Bu yaklaşım, özellikle kadınlara yönelik sosyal hizmetlerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

- **Kadınların Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı:** Yerel eşitlik eylem planları ve kadın meclisleri aracılığıyla kadınların karar alma süreçlerine katılımı artırılmıştır (Pengcheng, Shunyi, Tao, Fang, 2023). Bu mekanizmalar, kadınların yerel yönetim politikalarını şekillendirmede aktif rol almasını sağlamakta ve karar süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır.
- **Hizmet Sunumu:** Kadın danışma merkezleri, sığınma evleri, kreşler, meslek edindirme kursları ve girişimcilik destek programları gibi hizmetler, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel hayata etkin katılımını destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır (UNFPA, 2011). Bu hizmetler, kadınların güvenli ve bağımsız bir şekilde kent yaşamına entegre olmasını sağlamaktadır.

Türkiye’de uygulama örnekleri incelendiğinde, İzmir Büyükşehir Belediyesi “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komisyonu” ile öne çıkmakta, belediye meclisinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sistematik olarak gündeme taşımaktadır. Benzer şekilde, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi kadın danışma merkezleri ve şiddetle mücadele programları ile dikkat çekerken, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi kadınların kent içi ulaşımında güvenliğini artırmaya yönelik politikalar geliştirmiştir (Kadın Dostu Kentler, 2025). Bu örnekler, programın yerel yönetimler üzerinde yarattığı somut etkiyi ve kadın dostu kent yaklaşımının çeşitli alanlarda uygulanabilirliğini göstermektedir.

Ancak programın uygulanması sırasında elde edilen deneyimler, kadın dostu kentlerin yalnızca proje bazlı değil, kurumsal politika ve yönetim anlayışıyla bütünleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Programın sürdürülebilirliği için, yerel yönetimlerin toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerini stratejik planlama, bütçe ve hizmet sunum süreçlerine kalıcı olarak entegre etmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım hem kadınların yaşam kalitesini yükseltmekte hem de yerel yönetim süreçlerinin demokratik ve kapsayıcı bir biçimde ilerlemesine olanak tanımaktadır.

1.2. Uluslararası Politikalar ve İyi Örnekler

- **Viyana (Avusturya):** 1990’lı yıllardan itibaren toplumsal cinsiyete duyarlı kentsel planlamada öncü bir rol üstlenmiştir. Viyana’da yürütülen projeler, kadınların gündelik yaşam deneyimlerini esas alarak konut tasarımlarında ortak alanların artırılması, güvenli ulaşım güzergâhlarının oluşturulması ve kamusal alanlarda aydınlatmanın iyileştirilmesi gibi somut değişiklikler getirmiştir. Bugün Viyana,

“feminist şehircilik” anlayışının en iyi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. (BBC, 2021).

- **Barselona (İspanya):** 2015 yılında kadın odaklı kentsel politikaları hayata geçiren Barcelona Belediyesi, “feminist şehir planlaması” yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini kentsel hizmetlerin tüm aşamalarına entegre etmiştir. Belediyenin stratejik planında, kamusal alanların güvenliğinin artırılması, kadınların kentsel karar alma süreçlerine katılımının güçlendirilmesi ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması temel öncelikler olarak belirlenmiştir. (Women Friendly Cities Challenge, 2021).
- **Stockholm (İsveç):** İsveç’in başkenti, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda öncü kentlerden biridir. Stockholm Belediyesi, her yıl bütçe planlamasında kadın ve erkeklerin farklı ihtiyaçlarını dikkate alarak kaynak dağılımı yapmaktadır. Ayrıca toplu taşıma hizmetlerinde güvenlik önlemleri, kadınların gece ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla özel durak uygulamaları gibi politikalarla desteklenmektedir. (Visit Stockholm, 2017).
- **Bogotá (Kolombiya):** Latin Amerika’nın en büyük kentlerinden biri olan Bogotá’da kadınların güvenliğini sağlamak amacıyla “Mor Hat” (Ruta Púrpura) otobüsleri devreye sokulmuştur. Bu otobüs hatları, kadınların şiddet ve taciz riskine karşı güvenli bir ulaşım alternatifi sunmaktadır. Ayrıca belediye, kadınlara yönelik şiddetle mücadele merkezlerini yaygınlaştırarak toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen sosyal politikalar geliştirmiştir. (UCLG, 2024).
- **Seul (Güney Kore):** Seul Belediyesi, “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Şehir Planı” kapsamında kadınların güvenliği ve refahını artırmayı hedeflemiştir. Kentte kadınlara özel gece otobüsleri, güvenlik uygulamaları ve girişimcilik destek programları geliştirilmiştir. Ayrıca belediye, kadınların karar alma süreçlerinde daha fazla temsil edilmesini sağlayacak politik mekanizmalar oluşturmuştur. (Seul Solution, 2023).

1.3 Politika Boyutundaki Sorunlar ve Değerlendirme

- **Kurumsallaşma Eksikliği:** Birçok belediye ve yerel yönetimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları hâlâ proje bazlı yürütülmekte, süreklilik ve kurumsallaşma sağlanamamaktadır (UNFPA, 2011). Bu durum, politikaların kalıcı etkiler yaratmasını engellemekte ve kadın dostu kent uygulamalarının uzun vadede sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Örneğin, bazı pilot projeler kısa süreli eğitim ve

farkındalık programları ile sınırlı kalırken, belediye yapısı ve hizmet planlamasına entegre edilmemektedir. Kurumsallaşma eksikliği ayrıca personel kapasitesi ve yetkinliğinin artırılmasını da kısıtlamakta, kadın odaklı politikaların stratejik karar süreçlerinde yeterince dikkate alınmamasına yol açmaktadır.

- **Bütçe Sorunları:** Kadın dostu hizmetlerin uygulanabilirliği, ayrılan mali kaynaklarla doğrudan ilişkilidir. Birçok yerel yönetim, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceliklendiren bütçe kalemlerini oluşturmakta yetersiz kalmakta ve bu nedenle güvenli ulaşım, bakım hizmetleri, sığınma evleri ve kadın girişimciliği destek programları gibi hizmetlerin kapsamı kısıtlanmaktadır. Ayrıca bütçe planlamasında toplumsal cinsiyet perspektifinin sistematik olarak dikkate alınmaması, kaynakların eşit ve etkili dağıtılmasını zorlaştırmakta, kadınların kentsel hizmetlerden yeterince faydalanamamasına sebep olmaktadır.
- **Veri Eksikliği:** Toplumsal cinsiyete duyarlı veri eksikliği, kadın dostu kent politikalarının etkinliğini ölçmede en önemli engellerden biridir (UN Women, 2017). Kadınların kentsel hizmetlerden yararlanma düzeyleri, güvenli ulaşım imkânları, ekonomik katılım ve şiddete karşı korunma gibi alanlarda nicel ve karşılaştırılabilir veri bulunmaması, politika planlamasını ve değerlendirmesini güçleştirmektedir. Bu eksiklik, yerel yönetimlerin hangi alanlarda öncelik alması gerektiğini belirlemesini zorlaştırmakta ve uygulamaların etkilerini objektif olarak izlemeyi engellemektedir.
- **Katılım Sorunları:** Kadınların yerel karar alma mekanizmalarına katılımı çoğu zaman sembolik düzeyde kalmaktadır (Nelson, Rosenberg, 2021). Örneğin, kadın meclisleri ve danışma kurulları oluşturulsa da karar süreçlerine doğrudan etki edememekte, öneriler genellikle tartışmaların sonuna bırakılmaktadır. Bu durum, kadınların politika geliştirme süreçlerine etkin katılımını sınırlamakta ve kararların toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle şekillenmesini engellemektedir. Ayrıca katılım eksikliği, kadınların yerel yönetimlere güvenini azaltmakta ve toplumsal farkındalığın artırılmasını zorlaştırmaktadır.
- **Kültürel ve Sosyal Engeller:** Toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin toplumsal algılar, kadın dostu politikaların uygulanmasını doğrudan etkileyen bir faktördür (Nelson, Rosenberg, 2021). Bazı bölgelerde kadınların kamusal alanlarda hareket etmesi veya karar alma süreçlerine katılması hâlâ geleneksel normlar tarafından sınırlanmakta, bu da politikaların uygulanmasını güçleştirmektedir.

Kültürel engeller ayrıca erkek egemen yönetim yapıları ve önyargılarla birleştiğinde, kadın dostu projelerin hem planlama hem de uygulama aşamalarında karşılaştığı zorlukları artırmaktadır. Bu nedenle, kültürel ve sosyal engellerin aşılması, yalnızca fiziksel veya mali düzenlemelerle değil, aynı zamanda farkındalık ve eğitim programları ile mümkün olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Kadın dostu kentler, yalnızca kadınların kentsel yaşama katılımını artırmaya yönelik bir sosyal politika yaklaşımı değil, aynı zamanda demokratik yönetişimin güçlendirilmesine katkıda bulunan kapsamlı bir dönüşüm süreci olarak değerlendirilmektedir (UN Women, 2017). Bu bağlamda kadın dostu kentler, kentsel mekânların fiziksel tasarımını toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle yeniden şekillendirmeyi, aynı zamanda yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde kapsayıcı ve katılımcı mekanizmalar geliştirmeyi gerektirmektedir. Örneğin, kadınların kamusal alanlarda güvenli hareket edebilmeleri için ulaşım güzergâhlarının aydınlatılması, toplu taşıma araçlarında güvenlik önlemlerinin artırılması ve park ile meydan gibi kamusal alanların tasarımında kadınların ihtiyaçlarının dikkate alınması önem arz etmektedir (Pengcheng, Shunyi, Tao, Fang, 2023).

Toplumsal cinsiyet duyarlı politikalar ve veri temelli uygulamalar, kentlerin kapsayıcılığını artırmakta ve yurttaşların karar alma süreçlerine katılımını derinleştirmektedir (Yang, Fu, 2025). Özellikle kadın meclisleri, danışma kurulları ve yerel eşitlik eylem planları, kadınların kent yönetiminde etkin bir şekilde temsil edilmesini sağlamakta, projelerin toplumsal etkilerinin ölçülmesine olanak tanımaktadır. Bu tür katılımcı mekanizmalar, yalnızca kadınların ihtiyaçlarını görünür kılmakla kalmamakta, aynı zamanda yerel yönetimlerin politikaları üzerinde demokratik bir denetim ve hesap verebilirlik işlevi de görmektedir.

Ölçülebilir göstergeler, yerel yönetimlerin performansını değerlendirmede kritik öneme sahiptir. Güvenli ulaşım olanaklarına erişim, bakım hizmetlerinden yararlanma, ekonomik hayata katılım fırsatları ve şiddete karşı korunma mekanizmalarının işleyişi gibi kriterler, kadın dostu kentlerin başarısını ölçmek için temel göstergeler olarak kullanılmaktadır (Nelson, Rosenberg, 202). Açık veri ve toplumsal cinsiyete duyarlı veri toplama mekanizmaları, kadın dostu kentlerin sürdürülebilirliğini desteklemekte; politika önceliklerinin belirlenmesine, kaynak tahsisi süreçlerinin optimize edilmesine ve uygulamaların etkilerinin izlenmesine olanak tanımaktadır. Bu veriye dayalı yaklaşım, yerel yönetimlerin stratejik planlama ve hizmet

sunumunda şeffaflığı artırarak kadınların ve genel olarak tüm yurttaşların yönetim süreçlerine olan güvenini pekiştirmektedir.

Politika yapıcılar için öneriler şunlardır:

- **Katılımcı yöntemlerin kurumsal zemine oturtulması:** Kadın meclisleri, danışma kurulları ve eşitlik birimleri, yalnızca geçici projeler olarak değil, belediyelerin kurumsal yapısına entegre edilmelidir. Bu sayede kadınların yerel karar süreçlerine etkin ve sürekli katılımı sağlanabilir (Hedman, Schmitz, 201).
- **Toplumsal cinsiyet perspektifinin bütçe planlamasına dahil edilmesi:** Yerel yönetimler, belediye bütçelerinde kadınların öncelikli ihtiyaçlarını dikkate alarak kaynak tahsisini yapmalı ve toplumsal cinsiyet eşitliği önceliklerini sistematik bir şekilde uygulamalıdır (Diranda, 2018).
- **Veri temelli değerlendirme mekanizmalarının geliştirilmesi:** Kentsel hizmetlerin etkisini ölçmek için toplumsal cinsiyete duyarlı veri toplanmalı ve bu veriler düzenli olarak analiz edilerek politikaların etkinliği izlenmelidir (UN Women, 2017).

Sonuç olarak, kadın dostu kentler yaklaşımı, yalnızca mekânsal düzenlemelerle sınırlı bir vizyon değildir; demokratik katılım, veri temelli yönetim ve toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde çok boyutlu bir politika alanı olarak görülmelidir (). Kadın dostu kentlerin sürdürülebilirliği, yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerinin uygulanması, kadınların kentsel yaşamın tüm düzeylerine etkin biçimde katılımının sağlanması ve toplumsal farkındalığın artırılması ile mümkün olacaktır. Bu yaklaşım, yalnızca kadınların yaşam kalitesini yükseltmekle kalmayıp, aynı zamanda demokratik yönetimi ve kentsel adaleti güçlendiren kapsamlı bir stratejik çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Ababneh, A., Lok, K. L., Abdeyazdan, H., Opoku, A., & Chen, C. (2025). "Gender equality in smart sustainable cities: Literature review". *Frontiers in Sustainable Cities*, 7, 1535561. <https://doi.org/10.3389/frsc.2025.1535561>
- BBC (2021) Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/travel/article/20210524-how-vienna-built-a-gender-equal-city>
- Chang, J., Choi, J., An, H., Chung, H. (2022). "Gendering the smart city: A case study of Sejong City, Korea" 25(3), 367–383. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103422>
- Council of European Municipalities and Regions (CEMR). (2006). *European Charter for Equality of Women and Men in Local Life*. CEMR.
- Diranda, R.P. (2018) "Exploring the Notion of the Family Friendly City" doi:10.1088/1755-1315/158/1/012004
- Elomaki, A., Ylöstalo, H. (2021) "Gender budgeting in the crossroad of gender policy and public financial management: The Finnish Case" *Public Money & Management* 2021, 516–526, <https://doi.org/10.1080/09540962.2021.1927528>
- Ertugal, E., Bagdadi, I. (2023). "Gender equality policies in Turkey's opposition municipalities: factors that impact policy-making according to gender advocates" *South European Society and Politics*, 28(3), 285–308. <https://doi.org/10.1080/13608746.2024.2329445>
- Hedman, B., & Schmitz, C. (2018). Gender budgeting in practice: Lessons from Sweden. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 26(1), 5–18. <https://doi.org/10.1080/08038740.2017.1410107>
- Jones, K.B. (1990) "Citizenship in a Woman-Friendly Polity"
- Kadın Dostu Kentler (2025) Erişim Adresi: <http://www.kadindostukentler.com>
- Kim, Y.J., Kang, H.J., Kim, M.J., Seo, S. Y. (2020) "Policy Roadmap for Development Process and Re-establishing Women Friendly City Policy in Korea- Focusing on the Case of Dangjin City." *Medico-Legal Update*; Jan-Mar2020, Vol. 20 Issue 1, p2138-2142, 5p
- Nelson, S.E., Rosenberg, M.W. (2021) "Age-Friendly Cities and Older Indigenous People: An Exploratory Study in Prince George, Canada"
- Pengcheng, X., Shunyi, W., Tao, L., Fang, W. (2023) "Does the Old City Meet the Needs of Contemporary Women? A Study on Women-Friendliness of the Built Environment in Old Beijing City." <https://research.ebsco.com/c/zrlhf4i/search/advanced/publications/FXRQ?selectedDb=obojnh&isDashboardExpanded=true>
- Quinn, S. (2017) "Gender budgeting in Europe: What can we learn from best practice?" *Administration*, vol. 65, no. 3 (2017), pp. 101–121 doi: 10.1515/admin-2017-0026

- Rodríguez, A. (2017). Safe cities for women: Urban policies in Bogotá. *Gender, Place & Culture*, 24(5), 715–733. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2017.1326961>
- Sánchez de Madariaga, I. (2013). From women in transport to gender in transport: Challenging conceptual frameworks for improved policymaking. *Journal of Transport Geography*, 24, 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.jtrangeo.2012.06.014>
- Seul Solution (2023) Erişim Adresi: <https://seoulsolution.kr/en/content/women-friendly-city-project>
- UCLG (2024) Erişim Adresi: <https://uclg-aspac.org/international-womens-day-building-a-women-friendly-city/>
- Uitermark, J. (2010) “S. Fainstein: *The just city*”
- UN Women. (2017). *Global normative frameworks and commitments to gender equality and women’s empowerment*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.
- UNFPA. (2011). *Women-friendly cities: UNFPA Turkey experience*. United Nations Population Fund Turkey.
- United Nations. (1979). *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)*. United Nations Treaty Series, vol. 1249.
- United Nations. (1996). *Report of the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II)*. United Nations.
- Visit Stockholm (2017) Erişim Adresi: <https://www.visitstockholm.com/stockholm-equality/>
- Women Friendly Cities Challenge (2021) Erişim Adresi: <https://www.bbc.com/travel/article/20210524-how-vienna-built-a-gender-equal-city>
- Yang, T., Fu, Y. (2025) “*Thinking About Childbearing Friendly Environment*”

Turizm Sektöründe Dijital Şiddet Türleri ve Kadınların Maruz Kalma Biçimleri 6

Özgür Yılmaz¹

Mehtap Türkan²

Özet

Turizm sektörünün dijitalleşmesi, rezervasyon sistemlerinden müşteri deneyimlerinin çevrim için platformlarda paylaşılmasına kadar geniş bir yelpazede köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Bu dönüşüm, işletmelere küresel erişim ve etkin pazarlama gibi fırsatlar sunarken , aynı zamanda çalışanlar için yeni ve ciddi bir tehdit olan dijital şiddeti de beraberinde getirmiştir. Turizm sektörü, emek-yoğun yapısı nedeniyle kadınlar için önemli bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Kadınların sektörde daha çok ön yüz (müşteriyle doğrudan temas gerektiren) pozisyonlarda yoğunlaşması, onları dijital şiddete karşı daha savunmasız hâle getirmektedir. Resepsiyon, garsonluk, kat hizmetleri, animasyon ve tur rehberliği gibi meslek gruplarında kadın çalışanların yoğun varlığı, aynı zamanda onları çevrimiçi saldırıların birincil hedefi haline getirmektedir. Dijital şiddetin farklı biçimleri – siber taciz, itibar saldırıları, cinsel içerikli mesajlar, kişisel bilgilerin ifşası, çevrimiçi değerlendirme platformları üzerinden ayrımcı yorumlar ve organize linç kampanyaları – yalnızca çalışanların psikolojisini olumsuz etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda kariyer gelişimlerini sekteye uğratmakta ve fiziksel güvenlikleri açısından da tehdit oluşturmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, turizm sektörünün dijitalleşmesi ile bilgi ve teknolojiadaki gelişmelerin sektörü nasıl etkilediğini vurgulamaya çalışılmış. Türkiye’de hizmet sektörünün içinde turizm sektörünün yeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünde, Türkiye’de kadınların turizm sektöründeki istihdam oranı üzerinde durulmuş ve bu bağlamda kadınların

1 Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İşletme Yönetimi, oyilmaz@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8884-2381

2 Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Meslek Yüksekokulu, Otel, Lokanta ve İkram Hizmetleri Bölümü, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü, mehtap.turkan@balikesir.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2243-0063

görünürlüğü tartışılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, turizm sektöründe kadın istihdamı toplam istihdamın yaklaşık %37,1'ini oluşturmaktadır. Bu oran, sektörde kadın emeğinin ne denli önemli olduğunu ve kadınların turizmin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir rol üstlendiklerini gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde dijital şiddet kavramı tanımlanmış ve bu şiddet türünün turizm sektöründe nasıl tezahür ettiği üzerinde durulmuştur. Özellikle sosyal medya, çevrimiçi değerlendirme platformları ve dijital iletişim kanallarında ortaya çıkan şiddet türleri ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Kadınların bu şiddet biçimlerine maruz kalma deneyimleri; psikolojik, mesleki, ekonomik ve toplumsal sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmiştir.

1. Turizm Sektörünün Dijitalleşmesi

Dijitalleşme, dijital teknolojilerin ve verinin kullanımına dayalı bir süreç olarak tanımlanırken; dijital dönüşüm, bu sürecin ekonomik ve toplumsal yapılar üzerinde ortaya çıkardığı etkileri ve dönüşümleri ifade etmektedir. (Kızanlıkl, 2022)

21. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, turizm sektöründe de köklü bir dönüşüm yaratmıştır. Dijitalleşme, yalnızca işletmelerin faaliyetlerini modernize etmelerini değil, aynı zamanda turistlerin seyahat planlama, rezervasyon yapma ve deneyimlerini paylaşma biçimlerini de temelden değiştirmiştir. Bu bağlamda dijital kaynaklar, bireylerin destinasyon seçimlerinden tatil sürecindeki davranışlarına kadar karar alma süreçlerinin merkezine yerleşmiştir. (Buhalis & Law, 2008; Gretzel, Sigala, Xiang & Koo, 2015).

Turizm gibi dinamik ve değişken sektörler, faaliyetlerine devam edebilmeleri için ortaya çıkan zorluklara ve tehditlere hızlı ve etkili bir şekilde yanıt vermelidir. (Balyalı, İlhan,2023) Özellikle sosyal medyanın küresel ölçekte yaygınlaşması, turizm sektörünün dijitalleşmesinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Sosyal medya platformları, bireylerin seyahat trendlerini şekillendirmekte; turistik ürünlerin pazarlanmasında, destinasyonların tanıtımında ve turistlerin tüketim tercihlerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal medya, turizm işletmelerine geniş kitlelere ulaşma, müşteri etkileşimini artırma ve marka bilinirliği oluşturma açısından da güçlü fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu süreç, beraberinde yoğun rekabet, bilgi kirliliği ve itibar yönetimi gibi yeni zorlukları da ortaya çıkarmaktadır. (Dülgaroğlu, 2023)

Literatürdeki araştırmalar, çevrim içi rezervasyon sistemlerinin yaygınlaşması, akıllı oteller, robotlar ve otomasyon sistemleri, sosyal medyanın turizm pazarlamasındaki dönüşen işlevi, elektronik müşteri

ilişkileri, dijital platformların turist davranışları üzerindeki etkisi, daha kolay ödeme sistemleri ve artırılmış gerçeklik (AR) ile sanal gerçeklik (VR) gibi yenilikçi teknolojilerin turizm deneyimine entegrasyonu konularına yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, dijitalleşmenin yalnızca kişiselleştirilmiş hizmet, küresel erişim ve etkin pazarlama gibi avantajlar sunduğu değil; aynı zamanda veri güvenliği, mahremiyet ihlalleri ve hızla değişen rekabet koşulları gibi çeşitli riskleri de beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır.

Mobil cihazların kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte elektronik bileşenlerin akıllı teknolojilere evrilmesi ve cihaz çeşitliliğinin sürekli artış göstermesi, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mobil iletişim ağlarının hızla yaygınlaşması ve teknolojik araçların günlük yaşamdaki kullanımının artması, turizm sektöründe hem hizmet sunumunu hem de turistlerin talep ve tercih süreçlerini önemli ölçüde dönüştürmektedir. Bu gelişmeler, sektör aktörlerine rekabet üstünlüğü kazandırmakta, hizmet kalitesini yükseltmekte, maliyetlerin azaltılmasına imkân tanımakta ve yenilikçi iş modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar, kriz dönemlerinde turizm sektörü için bir direnç ve uyum mekanizması işlevi görmektedir; internet erişiminin ucuz ve yaygın hale gelmesi ise gerek tatil planlaması gerekse turizm işletmelerinde yönetim, pazarlama ve stratejik karar alma süreçlerinde önemli avantajlar sunmaktadır. (Ertuğral vd, 2022; Gretzel vd, 2015; Xiang vd, 2017)

Turizmin tüm alt sektörlerini dönüştüren dijital dönüşüm, özellikle otel işletmeleri için artık bir gereklilik haline gelmiştir. Günümüzde tüketiciler, konaklayacakları otelleri fiyat, yıldız derecesi veya kendi belirledikleri kriterler doğrultusunda sıralayabilmektedir. Bu durum, otel işletmelerini dijital platformları daha etkin ve stratejik bir şekilde kullanmaya yönlendirmektedir. Ayrıca, dijitalleşmenin bir diğer önemli boyutu, tüketici şikâyetlerinin hızlı bir şekilde yanıtlanabilmesidir. Çevrim içi değerlendirmeler ve yorumlar, müşterilerin tercihlerini şekillendiren kritik bir unsur olarak işletmelerin stratejik planlamasında dikkate alınmaktadır. (Zengin, Kazdal, 2020)

2. Kadınların Turizm Sektöründeki Yeri ve Önemi

2024 yılı Aralık ayı (TÜİK) verilerine göre Türkiye’de Toplam İstihdam rakamının 33 Milyon 620 Bin kişi olduğu görülmektedir. Gene aynı dönemde Hizmet sektöründe istihdam edilen çalışan sayısı 18 Milyon 887 Bin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakamlara göre hizmet işletmelerinde çalışanların toplam istihdama oranının %57.9 olduğu görülmektedir.

Hizmet sektörü, ekonomik faaliyetler içerisinde en geniş alanlardan birini oluşturur ve çok sayıda farklı iş kolunu bünyesinde barındırır. Bu sektör, tüm işletme alanlarının yarısından fazlasını (%57,9, 2024 TÜİK verileri) içine alan temel bir ekonomik yapı olarak öne çıkar. Dünya Bankası (2023) ve OECD (2022) raporlarına göre hizmet sektörü yalnızca üretim dışı alanları değil; ticaret, finans, eğitim, sağlık, turizm ve kültür gibi çok çeşitli alt sektörleri içermektedir. Bu bağlamda, hizmet sektörünün temel alt başlıkları şu şekilde gruplandırılabilir;

Tablo 1. Hizmet Sektörü Genel Dağılımı ve Kapsamı

<i>Alt Sektör</i>	<i>Kapsamı</i>
Ticaret ve Perakende	Toptan ve perakende ticaret, e-ticaret, alışveriş merkezleri, mağazalar
Ulaştırma, Lojistik ve Haberleşme	Kara, hava ve deniz taşımacılığı; kargo, lojistik; posta, telekomünikasyon, internet hizmetleri
Turizm ve Konaklama	Otelcilik, restoran ve yiyecek-içecek hizmetleri, seyahat acenteleri, tur operatörleri
Finans ve Sigortacılık	Bankacılık, sigortacılık, yatırım hizmetleri, finansal danışmanlık
Eğitim Hizmetleri	Okullar, üniversiteler, kurslar, özel eğitim kurumları
Sağlık Hizmetleri	Hastaneler, klinikler, eczaneler, özel bakım hizmetleri
Sosyal Hizmetler	Devlet kurumları, sosyal güvenlik hizmetleri, güvenlik ve savunma hizmetleri
Profesyonel ve Teknik Hizmetler	Hukuk, muhasebe, mühendislik, mimarlık, danışmanlık, Ar-Ge faaliyetleri
Eğlence, Kültür ve Sanat Hizmetleri	Sinema, tiyatro, müzeler, medya, spor, reklamcılık, yaratıcı endüstriler

Kaynak: (Dünya Bankası 2023, OECD 2022, Özsağın, Akın 2012, Bayat vd, 2015)

Hizmet sektöründe kadın istihdamı yıllar itibarıyla düzenli bir artış göstermese de genel eğilimin yükseliş yönünde olduğu söylenebilir. 2018 yılında sektörde yaklaşık 5 milyon 220 bin kişi çalışırken, 2024 yılına gelindiğinde bu sayı 6 milyon 886 bine ulaşmıştır. Bu süreçte hizmet sektöründe kadın çalışan sayısı yaklaşık 1,5 milyon kişi artış göstermiştir. Genel istihdam dağılımı incelendiğinde en fazla istihdamın hizmet sektöründe gerçekleştiği, en düşük istihdamın ise inşaat sektöründe olduğu dikkat çekmektedir. Hizmet sektöründe esnek çalışma modellerinin yaygın olması, kısmi zamanlı işler, serbest meslek imkânları ve uzaktan çalışma gibi seçeneklerin bulunması, kadınların iş ile aile yaşamını daha dengeli

yürütebilmesine katkı sağlamakta; bu durum da kadınların hizmet sektöründe daha yoğun şekilde istihdam edilmesini açıklamaktadır. (Ağar, 1679)

Turizm sektöründe her kademedeki çalışanın olması, uzmanlık ve eğitim istemeyen emek yoğun işlerin çokluğu sebebiyle çok fazla insana istihdam sağlamaktadır. (Öksüz, 2023). Özellikle konaklama ve yiyecek-içecek işletmelerinde, hizmetin üretim ve sunum sürecinde belirleyici olan temel unsur insan gücüdür. “İnsanın olması karmaşık bir olguyu ve duyguları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle insanların eğitilmesi, yönlendirilmesi, koordine edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte insanın psikolojik, sosyal ve çevresel koşullarla etkileşimi iyi incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Kadın, erkeklerin fiziki ve ruhsal yapısıyla oldukça farklı göstergeler sahip olması nedeniyle kadın istihdamında izlenilecek yolların daha iyi araştırılması gerektiği varsayılmaktadır” (Çakır, Barakazi vd, 2017).

İnsan kaynağının hem hizmet kalitesini hem de müşteri memnuniyetini doğrudan etkileyen stratejik bir rol üstlendiği turizm sektöründe, çalışanların sayısı dönemsel olarak farklılıklar gösterse de, toplam istihdam içindeki oranı Aralık 2024 TÜİK verilerine göre yaklaşık %3.98, hizmet işletmelerinde çalışanlara göre turizm işletmelerinde istihdam edilenlerin oranı ise yaklaşık %7 civarındadır. Bu orana göre turizm sektöründe istihdam edilen çalışan sayısı 1.3 Milyon çalışan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu rakam turizm sektörünün Türkiye ekonomisinin içindeki önemi bir kez daha ortaya çıkarmaktadır.

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma kapasitesi, kadınların işgücüne katılım oranıyla yakından ilişkilidir (World Bank, 2022). Bu çerçevede, emek-yoğun yapıyla öne çıkan turizm sektörü, kadın istihdamının artırılması adına dikkate değer bir potansiyel sunar. Nitekim kadınların başta konaklama ve gastronomi olmak üzere hizmet odaklı turizm işletmelerindeki varlığı, ekonomik çeşitliliğe katkı sunmasının yanı sıra, hizmet standartlarını iyileştirerek müşteri memnuniyetinde gözle görülür bir artış sağlamaktadır. Türkiye’de turizm sektöründe kadın çalışan sayısında bir artış trendi olsa da, sektördeki genel istihdamda cinsiyet eşitliği henüz sağlanamamıştır. Bu dengesizlik, özellikle kadınların üst düzey yönetici ve iş sahibi pozisyonlarındaki düşük temsiliyet oranıyla daha da belirginleşmektedir. Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB) 2024 ve TÜİK 2024 verilerine göre turizm sektöründe kadın istihdamı %37,1 civarındadır.

(Yetiş, Çalışkan, 2020) Kadın çalışanların daha çok resepsiyon, kat hizmetleri, yiyecek-içecek servisi gibi görevlerde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık erkek çalışanların ise genellikle mutfak, güvenlik ve teknik bakım gibi alanlarda görev aldığı görülmektedir. Öte yandan,

otellerde çalışanların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmalarına rağmen, üst düzey yönetim kademelerinde yalnızca sınırlı sayıda kadının yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, sektörde kadınların daha çok operasyonel işlerde istihdam edildiğini, yönetim basamaklarında ise yeterince temsil edilmediklerini göstermektedir.

Turizm sektöründe kadın çalışanların karşılaştığı önemli sorunlardan biri de ücret eşitsizliği olmakla beraber, sektörde 35 yaşın altındaki bireylerin istihdamına yönelik belirgin bir eğilimin bulunduğu görülmektedir. Özellikle işverenlerin, belirli bir yaşın üzerindeki (çoğunlukla 35 yaş) kadın adayların başvurularını sıklıkla reddettikleri ve iş başvurusunda bulunan kadınlardan fotoğraf talep ettikleri vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra, günümüzde turizm sektöründe kadınların konumu geçmişe kıyasla daha olumlu bir düzeye ulaşmış olsa da, basın ve yayın organlarında kadın bedeninin bir pazarlama ve medya unsuru olarak kullanılması, turizmin kadın kimliği ile cinsel temsiller üzerinden ilişkilendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durum, sektörde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yalnızca istihdam süreçleriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda toplumsal algı ve kültürel temsiller üzerinden de yeniden üretildiğini göstermektedir. (Yetiş, Çalışkan,2020)

3. Dijital Şiddet Kavramı

Günümüzde yaşamın ve iş dünyasının büyük ölçüde çevrim içi platformlara kayması, interneti gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası hâline getirmiştir. Çevrim içi etkileşimler, bireylerin sosyal ve profesyonel yaşamlarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelirken, bu dijital dönüşüm beraberinde yeni toplumsal olguları da doğurmaktadır. Fiziksel dünyaya ait nesne ve kavramların dijital biçimlere evrilmesi, doğal davranış kalıplarının çevrim içi ortama taşınmasına yol açmıştır. Bu süreç, özellikle dijital şiddet olarak tanımlanan yeni ve farklı bir etkileşim biçiminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. (Karakuş, 2024)

Yüz yüze iletişimin temel bileşenleri olan jest, mimik ve tonlama gibi bedensel ve sözsüz ipuçlarının Bilgisayar Aracılı İletişim ortamında yerini metin-merkezli sembollere bıraktığından bahsetmiştir. Bu süreçte insan ifadeleri, emoji, “beğeni” (like), yeniden paylaşım (retweet/share) gibi standartlaştırılmış dijital göstergelere indirgendiğini ve iletişimin bu şekilde “yoksullaştırılması” sosyal etkileşimlerin doğasını temelden dönüştürdüğünü ifade etmektedir. (Suler, 2004)

Bu noktada insanların internet ortamında daha açık sözlü, daha cüretkar ve hatta daha saldırgan oldukları ifade edilebilmektedir. İnsan davranışlarının doğal durumlarına göre farklı dijital biçimlere dönüşmesi ve çeşitli riskleri

beraberinde getirmesi; yani davranış kalıplarının çevrimiçi ortamlarda yeniden üretilmesi “dijital şiddet” olgusunu (problemini) karşımıza çıkarmaktadır.

Dijital şiddet, internetin ve sosyal medya platformlarının kendine özgü yapısından kaynaklanan yeni bir şiddet türüdür. Bu, fiziksel dünyadaki şiddetin internete taşınmasından daha farklı bir durumdur çünkü teknolojinin kendisi bu şiddeti hem kolaylaştırır hem de etkisini artırır. Bunun temelinde iki ana neden yatar. Birincisi, internetteki anonimlik, yani kimliğin gizlenebilmesi, insanların gerçek hayatta söylemeye veya yapmaya çekineceği şeyleri daha rahat bir şekilde yapmasına yol açar. Uzmanlar bu duruma “çevrim içi dizginlenememe etkisi” adını vermektedir. İkincisi, dijital ortamda paylaşılan bir içeriğin (bir fotoğraf, bir yorum veya bir yalan haber) anında milyonlarca kişiye ulaşabilmesi, kalıcı olması ve kolayca kopyalanabilmesidir. Bununla birlikte şiddet eyleminin çok fazla çaba gerektirmeden gerçekleştiriliyor olması da dijital ortamlarda kişilerin maruz kaldığı şiddeti arttırmaktadır. Bu durum, coğrafi sınırları ortadan kaldırarak şiddetin çok daha geniş bir alana yayılmasına ve daha yıkıcı olmasına neden olur. Siber zorbalık, internet üzerinden taciz, yalan haber yayma ve başkasının hesabını çalma gibi birçok farklı biçimde ortaya çıkan bu şiddet türü, mağdurların sadece psikolojisini bozmakla kalmaz, aynı zamanda toplum içindeki itibarlarına ve mahremiyetlerine de ciddi zararlar verir. (Boyd; 2014, Citron; 2014, Suler; 2004 vd)

(Demirkaya, 2023) Çalışma hayatında karşılaşılan şiddet ve özellikle dijital şiddet, cinsiyet ayrımı yapmaksızın tüm çalışanlar için ciddi bir risk ve tehdit unsuru olduğundan bahsetmiş ve her ne kadar şiddet genellikle kadınlarla ilişkilendirilse de, erkeklerin de dijital şiddet ve tacize maruz kaldığı bir gerçek olduğunu belirtmiştir.

Çalışma ortamında tecrübe edilen şiddet ve taciz olguları, çok boyutlu bir yapı sergilemekte olup temel olarak psikolojik, mesleki, ekonomik ve cinsel olmak üzere çeşitli tipolojiler altında incelenebilir: (Demirkaya 2023, Çıtak ve Yücel, 2022, Leylicem 2023, Sarıçam ve Sinsoysal 2024, vd)

- **Psikolojik ve Sosyal Şiddet:** Bu kategori, sistematik bezdiri (mobbing), zorbalık (bullying), yıldırma ve tehdit gibi davranışları kapsar. Bireyin onurunu zedelemeye yönelik hakaret, küçük düşürme, alaycı veya iğneleyici yorumlar, kasıtlı sosyal izolasyon (dışlama) ve rahatsız edici sözlü, yazılı veya görsel materyallerin yayılması gibi eylemler bu tipolojinin temelini oluşturur.

- **Mesleki ve Hiyerarşik İstismar:** Bu şiddet türü, güç ve yetki konumunun kötüye kullanılmasıyla karakterize edilir. Çalışanın kariyer gelişiminin (terfi vb.) kasıtlı olarak engellenmesi, aşırı ve mantıksız taleplerde bulunulması veya keyfi yasaklar getirilmesi gibi davranışları içerir.
- **Ekonomik Zorbalık:** Bireyin finansal özerkliğine doğrudan müdahaleyi ifade eder. Çalışanın maaş veya banka hesaplarına erişiminin kısıtlanması veya engellenmesi bu kategorideki en somut örneklerdir.
- **Cinsel Taciz:** Cinsel içerikli ve istenmeyen her türlü davranışı kapsar. Uygunsuz ve rahatsız edici şakalar, imalı veya davetkâr davranışlar, rıza dışı fiziksel temas ve istenmeyen cinsel girişimler bu kategoride yer alan eylemlerdir.

3.1. Turizm Sektörüne Özgü Dijital Şiddet Türleri ve Kadınların Turizm Sektöründeki Farklı Rollerde Dijital Şiddete Maruz Kalma Biçimleri ve Yansımaları

Dijitalleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte turizm sektörü, operasyonel verimlilikten pazarlama stratejilerine kadar birçok alanda köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Çevrimiçi Seyahat Acenteleri, yorum portalları ve sosyal medya platformları, tüketicilerin seyahat kararlarını şekillendiren temel bilgi kaynakları haline gelmiştir (Xiang & Gretzel, 2010). Dijital dönüşüm, turizm sektörüne önemli fırsatlar sunmakla birlikte, aynı zamanda sektöre özgü yıkıcı tehditleri de gündeme getirmiştir. Bu tehditlerin en dikkat çekici olanı ise dijital şiddettir. Müşteri değerlendirmeleri, sosyal medya etkileşimleri ve çevrim içi iletişim araçları, yapıcı kullanıldığında sektör için değer üretirken; kötüye kullanıldığında işletmelerin kurumsal itibarını zedeleyen ve çalışanların hem kişisel hem de profesyonel yaşamlarını olumsuz etkileyen bir baskı aracına dönüşmektedir.

Kısaca turizm sektörüne özgü dijital şiddet türlerini şu şekilde değerlendirebilmektedir, (Dellarocas, 2003, Luca & Zervas, 2016, Lee & Song, 2010, Akyazı & Artan, 2021, vd)

- **Sabte ve Haksız Yorumlar:** Gerçek müşteri deneyimine dayanmayan, yalnızca bir işletmeyi haksız biçimde yüceltmek ya da itibarsızlaştırmak amacıyla oluşturulan yorumlardır. Bu tür içerikler; rakip işletmelerin olumsuz değerlendirmeleri ya da işletmenin kendi imajını güçlendirmek için hazırladığı yapay olumlu yorumlar şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Aynı zamanda sosyal medyada yayılan bir olumsuz olay sonrası, bir işletmeye çok sayıda negatif yorum yapılarak işletmenin

genel puanının hızla düşmesine sebep olarak, arama sonuçlarında görünürlüğüne zarar verilebilmektedir. Ayrıca işletmede yaşanan bir aksaklığın abartılı bir dille aktarılması da turizm işletmelerine özgü dijital şiddet türlerinden bazılarıdır.

- **Şantaj ve Tehdit:** Bazı müşteriler, işletmelerden ücretsiz hizmet, para iadesi ya da indirim gibi hak etmedikleri avantajlar talep etmekte ve talepler karşılanmadığı takdirde olumsuz yorum bırakacaklarını öne sürmektedir. Çalışanlar ile müşteri arasında yaşanan sorunlarda, personelin kişisel verilerinin veya fotoğraflarının sosyal medya aracılığıyla ifşa edileceği yönündeki tehditler de görülebilmektedir. Nadir karşılaşılan bu tür girişimler, KVKK hükümlerine göre açık bir suç niteliğindedir.
- **Sektör Çalışanlarına Yönelik Siber Zorbalık ve Taciz:** Dijital şiddetin turizm sektöründeki en yıkıcı boyutu, çalışanların doğrudan hedef alınmasıdır. Sürekli halkla etkileşim hâlinde bulunan resepsiyonist, garson ve kat görevlileri, siber zorbalığa karşı özellikle savunmasızdır. Bazı müşteriler, memnun kalmadıkları çalışanların isimlerini veya gizlice çekilmiş fotoğraflarını sosyal medya ve yorum sitelerinde paylaşarak linç kampanyaları başlatabilmektedir. Bu tür eylemler, basit bir şikayeti aşarak çalışanların hem işlerini hem de kişisel güvenliklerini tehdit eden ciddi bir saldırıya dönüşmektedir (Akyazı & Artan, 2021). Ayrıca, hedef alınan çalışanların sosyal medya hesaplarına hakaret, tehdit ve taciz amaçlı mesajlar gönderilmesi, özellikle genç çalışanlarda kaygı, depresyon ve tükenmişlik gibi ciddi psikolojik etkiler yaratabilmektedir. Çalışanların mesleki beceri ve yeterliliklerinin dijital ortamda küçültücü ve onur kırıcı ifadelerle eleştirilmesi ise, motivasyon kaybına ve kariyer gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açan başka bir siber zorbalık türü olarak görülmektedir.
- **Dezenformasyon ve Karalama Kampanyaları:** Özellikle kriz dönemlerinde dezenformasyon, turizm işletmeleri için hayati bir tehdit oluşturabilir. COVID-19 pandemisi, bu tür dijital saldırıların ne kadar yıkıcı olabileceğini göstermiştir. Rakip işletmeler veya kötü niyetli kişiler tarafından bir otel veya restoran hakkında “COVID-19 vakası gizleniyor”, “hijyen standartlarına uyulmuyor” gibi asılsız iddiaların sosyal medyada yayılması, anlık rezervasyon iptallerine ve uzun vadeli güven kaybına neden olabilir (Sigala, 2020). İşletmenin veya sahibinin etnik kökeni, siyasi görüşü veya yaşam tarzı üzerinden yürütülen organize karalama kampanyaları, belirli müşteri segmentlerini işletmeden uzaklaştırmayı ve kutuplaşma yaratarak

ticari faaliyeti baltalama girişimleri de karalama kampanyalarına örnek gösterilebilmektedir.

Turizm sektöründe, özellikle kadın çalışanların dijital platformlar aracılığıyla yaşadığı şiddetin boyutlarını anlayabilmek ve bu sorunun psikolojik ve mesleki zararlarını doğru tespit edebilmek önemlidir. Bu noktada, resepsiyonist, garson, rehber gibi ön yüz hizmetlerinden, temizlik ve bakım personeline ve yönetici pozisyonlarındaki kadınlara kadar farklı rollerdeki deneyim farklılıklarını anlayabilmek ve önleyici stratejiler geliştirmek için bir zemin oluşturabilmek önemlidir. Turizm sektörünün doğası gereği barındırdığı yoğun müşteri-çalışan etkileşimi, yüksek görünürlük ve personelin genellikle genç, yarı zamanlı veya ön yüz pozisyonlarda yoğunlaşması gibi yapısal özellikler, kadın çalışanlar için geleneksel taciz risklerini artırmaktadır. Günümüzde bu riskler, sosyal medya, online değerlendirme platformları ve anlık mesajlaşma uygulamaları gibi dijital kanallar aracılığıyla yeni ve çeşitli şiddet biçimlerine dönüşerek kapsamını genişletmiştir.

Tablo 2. Turizm Sektöründe Kadın Çalışanları Hedef Alan Dijital Şiddet Türleri ve Yansımaları

Şiddet Türü	Açıklama ve Kapsamı	Turizm Sektöründen Somut Örnekler
1. Siber Taciz ve İtibar Saldırıları	Çalışanın kişiliğine, mesleki yeterliliğine veya dış görünüşüne yönelik sosyal medya ve diğer platformlar üzerinden yürütülen aşağılayıcı, küçük düşürücü ve hakaret içerikli yorum ve mesajlar.	Bir otel resepsiyonistinin, misafir şikayetini ele alış biçimi nedeniyle sosyal medyada hedef alınarak profesyonelliği hakkında aşağılayıcı yorumlara maruz kalması.
2. Çevrimiçi Cinsel Taciz ve İstenmeyen Yaklaşımlar	Çalışanlara, müşteriler veya anonim hesaplar tarafından cinsel imalar içeren, müstehcen veya talepkar mesajların, görsellerin (sexting) gönderilmesi. Bu taciz, genellikle hizmet ilişkisi bittikten sonra da devam edebilir.	Bir tur rehberinin, tur bitiminde katılımcılardan birinden sosyal medya üzerinden ısrarlı ve cinsel içerikli mesajlar alması.
3. Görüntü Temelli Taciz ve Mahremiyet İhlali	Çalışanın iş yerinde çekilmiş fotoğraflarının veya videolarının, rızası dışında dijital ortamlarda paylaşılması, manipüle edilmesi veya cinsel bir bağlamda sunulması itibarının zedelenmesi.	Bir kat hizmetleri görevlisinin, izni olmadan çekilen bir fotoğrafının "yorgun" veya "mutsuz" gibi başlıklarla sosyal medyada paylaşılarak alay konusu yapılması.

4. Kişisel Bilgilerin İfşası (Doxxing)	Çalışanın telefon numarası, adresi, aile üyelerinin bilgileri gibi özel verilerinin kötü niyetli kişilerce internette yayılarak hedef gösterilmesi. Bu durum, dijital tehditlerin fiziksel bir tehlikeye dönüşme riskini artırır.	Bir misafirin, tartıştığı bir restoran çalışanın kişisel sosyal medya hesabını bularak özel fotoğraflarını ve yaşadığı şehri ifşa etmesi ve insanları "bu çalışana haddini bildirmeye" çağırması.
5. Çevrimiçi Değerlendirme Platformları Üzerinden Ekonomik Şiddet	Müşterilerin, hizmet alınan işletmenin yorum ve puanlama sayfalarını (TripAdvisor, Google Maps vb.) kullanarak çalışanın cinsiyetçi veya aşağılayıcı ifadelerle kişisel olarak hedef alması. Bu durum, çalışanın prim/bahşiş kaybına, işveren baskısına veya işini kaybetme riskine yol açar.	Bir garsonu hedef alan müşterinin, "kadın olduğu için yavaş servis yaptı" gibi cinsiyetçi bir yorum yazarak işletmenin puanını düşürmesi ve çalışanın bahşiş gelirini olumsuz etkilemesi.
6. Organize Siber Zorbalık ve Linç Kampanyaları	Tek bir çalışana karşı, birden fazla kişinin koordineli olarak hareket ettiği toplu saldırı kampanyaları. Bu, organize hakaret yorumları, olumsuz etiket (#) kampanyaları veya sistematik olarak düşük puan verme şeklinde gerçekleşebilir.	Bir animatörün sergilediği performansı beğenmeyen bir grubun, sosyal medyada örgütlenerek çalıştığı otelin sayfalarına ve animatörün kişisel hesabına binlerce taciz içerikli yorum yapması.

Turizm sektöründe kadın çalışanların maruz kaldığı dijital şiddet türleri, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda işletme, sektör ve toplumsal düzeyde de önemli sonuçlar doğurmaktadır. Tabloya bakıldığında görüldüğü üzere, dijital şiddet; siber taciz, çevrimiçi cinsel taciz, görüntü temelli mahremiyet ihlalleri, kişisel bilgilerin ifşası, çevrimiçi değerlendirme platformları üzerinden ekonomik şiddet ve organize linç kampanyaları gibi farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu türler, hem çalışanın mesleki itibarını hem de kişisel güvenliğini doğrudan tehdit etmektedir.

Örneğin, bir otel resepsiyonistinin sosyal medyada hedef gösterilerek mesleki yeterliliğinin sorgulanması, yalnızca bireyin psikolojik olarak yıpranmasına yol açmamakta; aynı zamanda işletmenin marka değerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, tur rehberlerine yönelik cinsel içerikli mesajların hizmet ilişkisi bittikten sonra da sürmesi, dijital şiddetin süreklilik kazanarak çalışanların özel hayatını tehdit etmesine neden olmaktadır. Bu durum, iş ve özel yaşam arasındaki sınırların belirsizleşmesine yol açmakta, çalışan üzerinde sürekli bir baskı ve stres kaynağı yaratmaktadır.

Görüntü temelli tacizler ve mahremiyet ihlalleri ise özellikle kadın çalışanların kırılganlığını artırmaktadır. Kat hizmetleri görevlisinin izinsiz fotoğrafının paylaşılması, “yorgun” ya da “mutsuz” gibi olumsuz etiketlerle alay konusu yapılması, yalnızca bireysel itibarı zedelemekle kalmaz; aynı zamanda toplumsal düzeyde kadın emeğinin değersizleştirilmesine de katkı sağlar. Bununla birlikte, kişisel bilgilerin ifşası daha tehlikeli bir boyut taşımakta; dijital tacizlerin fiziksel şiddet riskine dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

Çevrimiçi değerlendirme platformları üzerinden gerçekleşen ekonomik şiddet türü de dikkat çekicidir. Turizm sektöründe müşteri yorumları işletmelerin prestiji ve çalışanların gelirleri açısından belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak bu durum, cinsiyetçi ya da önyargılı yorumların, çalışanların doğrudan ekonomik kayıp yaşamasına ve iş güvencesini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Örneğin, “kadın olduğu için yavaş servis yaptı” gibi yorumlar, hem bireysel düzeyde ayrımcılığı pekiştirmekte hem de işverenlerin kadın çalışanlar üzerinde baskı kurmasına yol açmaktadır.

Son olarak, organize siber zorbalık ve linç kampanyaları, bireyin dayanma gücünü aşan sistematik saldırılar şeklinde gerçekleşmektedir. Bir animatörün performansını beğenmeyen bir grubun sosyal medya üzerinden örgütlenerek hem işletmeyi hem de çalışanı hedef alması, dijital şiddetin kitlesel boyutlara ulaşabileceğini göstermektedir. Bu tür saldırılar, kısa sürede büyük çaplı bir itibar kaybına ve çalışanın psikolojik sağlığında telafisi zor hasarlara yol açabilmektedir.

Çalışanların sürekli olarak sosyal medyada görünür olması, müşteriyle birebir temas hâlinde bulunmaları ve hizmet sektörünün doğası gereği yüksek beklentilere maruz kalmaları, dijital şiddet riskini diğer sektörlerle kıyasla daha belirgin hâle getirmektedir. Bu noktada, turizm işletmelerinin yalnızca müşteri memnuniyetini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmesi yeterli değildir. Aynı zamanda çalışanların dijital güvenliğini sağlayacak, şiddet karşısında başvuru mekanizmalarını işler hâle getirecek ve psikososyal destek sunacak kurumsal politikaların da geliştirilmesi gerekmektedir.

Turizm sektöründe dijital şiddetin önlenmesi, yalnızca bireysel hakların korunması açısından değil, aynı zamanda sektörde kadın istihdamının sürdürülebilirliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi açısından da kritik bir önem taşımaktadır. Çalışanlara yönelik dijital şiddetin görünür kılınması, raporlanabilir ve yaptırımlarla desteklenebilir bir sistem içine alınması, sektörün sağlıklı gelişimi için kaçınılmaz bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

5. Sonuç

Turizm sektörü, emek-yoğun yapısı ve esnek çalışma modelleriyle Türkiye’de kadın istihdamı için önemli bir alan teşkil etmektedir. 2024 verilerine göre sektördeki kadın çalışan oranı %37,1’dir. Ancak bu katılım, çoğunlukla resepsiyon, kat hizmetleri ve servis gibi müşteriyle doğrudan temasın yoğun olduğu operasyonel rollerde yoğunlaşırken, üst düzey yönetim kademelerinde kadınların temsili sınırlı kalmaktadır. Bu durum, sektörde var olan cinsiyet eşitsizliğini, ücret farklarını ve yaş ayrımcılığını derinleştirmekte ve kadınları yapısal olarak daha savunmasız bir konuma getirmektedir.

Sektörün dijitalleşmesi, bir yandan pazarlama ve operasyonel verimlilik gibi birçok fırsat sunarken, diğer yandan bu yapısal kırılganlığı dijital ortama taşıyarak yeni bir tehdit alanı yaratmıştır: dijital şiddet. İnternetin sağladığı anonimlik, içeriklerin hızla yayılması ve kalıcı olması gibi özellikler, şiddetin etkisini artırmaktadır. Bu bağlamda müşteri yorum platformları ve sosyal medya, kötüye kullanıldığında çalışanların hem mesleki itibarlarını hem de kişisel güvenliklerini tehdit eden bir baskı aracına dönüşmektedir.

Kadın çalışanların sektördeki yoğun görünürlüğü, onları dijital şiddetin birincil hedefi haline getirmektedir. Bu şiddet; siber taciz, çevrimiçi cinsel taciz, rızasız görüntü paylaşımı, kişisel bilgilerin ifşası (doxxing), cinsiyetçi yorumlar aracılığıyla ekonomik kayba uğratma ve organize linç kampanyaları gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Hizmet ilişkisi bittikten sonra dahi devam edebilen cinsel içerikli mesajlar, iş ve özel yaşam arasındaki sınırları ortadan kaldırırken, “kadın olduğu için yavaş servis yaptı” gibi cinsiyetçi yorumlar doğrudan ekonomik şiddete yol açmaktadır. En tehlikeli boyutuyla kişisel bilgilerin ifşası ise dijital tehditleri fiziksel bir güvenlik riskine dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Sonuç olarak, turizm sektöründeki dijital şiddet, var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin dijital alandaki bir yansımasıdır ve münferit olaylardan ziyade ciddi bir iş sağlığı ve güvenliği sorunu olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, turizm işletmelerinin çalışanlarını korumak amacıyla net kurumsal politikalar geliştirmesi, şikâyet ve psikososyal destek mekanizmaları oluşturması elzemdir. Sektörde kadın istihdamının sürdürülebilirliği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, ancak bu “görünmez” şiddetin tanındığı ve önleildiği güvenli bir çalışma ortamının yaratılmasıyla mümkündür.

Kaynakça

- Kızanlıklık M.M., (2022), Turizmde Dijital Dönüşüm ve Girişimcilik, Turizm Girişimciliğinin Doğası: Güncel Konular, (ed: Konakoğlu Ece, Koç Burcu, Yılmaz A. Ayşe), Nobel Yayıncılık, 1(1), s:65-80
- Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609–623.
- Dülgaroğlu, Oğuzhan. (2023). Dijitalleşen Turizm, Teorik Yaklaşımlarla Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları, (ed: Karadağ Levent, Özgürel Gizem), Detay Yayıncılık, s:78-94)
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179–188
- Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y., & Fan, W. (2017). A comparative analysis of major online review platforms: Implications for social media analytics in hospitality and tourism. *Tourism Management*, 58, 51–65.
- Ertuğral S, Kuran İ, Tekeli H.N., (2022). Dijitalleşmenin Turizm Sektörüne Yansımaları ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(2), s:14-25
- Balyalı T.Ö., İlhan Ö.A., (2023). Turizm ve Dijitalleşme Konulu Araştırmaların Bilimsel Haritalama Tekniği İle Bibliyometrik Analizi, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 9(1) , s:117-133
- Zengin Burhanettin, Kazdal Esra. (2020). Konaklama Sektöründe Dijitalleşme Üzerine Kavramsal Bir İnceleme, Turizme Akademik Yaklaşımlar, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 420, s:1-11
- Öksüz Merve (2023). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Kadının Turizm Sektöründeki Yeri: Karşılaşılan Kariyer Engelleri, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi 34(3), s: 255-272
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İşgücü İstatistikleri 2024
- Özsağır Arif, Akın Aliye. (2012), Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11(41) s: 311-331
- Bayat Murat, Baydaş Abdulvahap, Atlı Cahit (2015), Hizmet Sektörünün Kavramsal Tanımı ve Ulusal Ekonomilerdeki Önemi, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(9), s: 59-88
- Çakır Pembe Gül, Barazaki Mahmut, Barazaki Ebru (2017), Turizm Sektöründe Çalışan Kadınların Karşılaştığı Sorunları Değerlendirmeye Yönelik Bir Araştırma, The Journal of Social Sciences Studies, Sayı:61, s: 461-474
- OECD. (2022). Women's participation in the labor market: Challenges and opportunities. OECD Publishing.

- Ağar Ali (2024), Türkiye’de Kadın Çalışan Olmak: OECD ve TÜİK Verileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Sosyal Güvence Dergisi*, 28, s:1666-1687
- Yetiş Şule A., Çalışkan Nurgül (2020), Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: Mevcut Duruma İlişkin Bir Değerlendirme, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3) s: 105-119
- Karakuş Melis (2024), Dijital Şiddet ve Sosyal Medya Üzerine Bibliyometrik Bir Araştırma, *TRT Akademi Dergisi*, 9(20), s:205-228)
- Suler J (2004), The Online DisinhibitionEffect, *Cyber Psychology & Behavior*, 7(3), s: 321- 326
- Citron D. K. (2014), *Hate Crimes In Cyberspace*, Harvard University Press
- Boyd D. (2014), *It’s Complicated:The Social Lives of Networked Teens*, Yale University Press
- Demirkaya Seher (2023), Çalışma Hayatında Şiddetin Yeni Görünümü: Dijital Şiddet, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(100), s: 2629-2649
- Çıtak Gizem, Yücel Yasemin (2022), Kadına El Kalkmaz: Peki ya Dijital Şiddet?, *Meyad Akademi*, 3(2), s: 162-169
- Seçgin Leylicem, Selçuk T. Kevser (2023), Sanal Ağların Distopyası: Kadına Yönelik Dijital Şiddet, *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, (1), s: 203-217
- Xiang, Z., & Gretzel, U. (2010). Role of Social Media in Online Travel Information Search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188.
- Dellarocas, C. (2003). The Digitization of Word of Mouth: Promise and Challenges of Online Feedback Mechanisms. *Management Science*, 49(10), 1407-1424
- Luca, M., & Zervas, G. (2016). Fake It Till You Make It: Reputation, Competition, and Yelp Review Fraud. *Management Science*, 62(12), 3412-3427
- Lee, H. A., & Song, H. J. (2010). The Role of Online Reviews in the Lodging Industry. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 27(5), 455-470
- Akyazı, Ö. ve Artan, L. (2021). Otel İşletmelerinde Müşteri İlişkileri Yönetimi Kapsamında Sosyal Medya Şikayet Yönetimi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 2099-2115
- Sigala, M. (2020). Tourism and COVID-19: Impacts and implications for advancing and resetting industry and research. *Journal of Business Research*, 117, 312-321
- Sarıçan Erdal, Sinsoysal Bahaddin (2024), Dijital Şiddetin Kadınların Kariyer Gelişimleri Üzerine Etkisi: Yapısal Eşitlik Modellemesi, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 32(12), s: 7-32

Sosyal Medyanın Sağlık Alanındaki Bilgi Kaynağı Özelliği ve Kadınların Sosyal Medya Kullanımı

Fatma Uyar¹

Özet

Dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte sosyal medya, sağlık iletişiminin en etkili araçlarından biri haline gelmiştir. Sağlıkla ilgili bilgilerin paylaşımı, yorumlanması ve yayılımında belirleyici bir rol üstlenen bu ortam, aynı zamanda yanlış bilgilendirme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya ve sağlık okuryazarlığı kavramları, bireylerin dijital ortamdaki sağlık içeriklerini anlama, değerlendirme ve doğru biçimde kullanma süreçlerinde kritik öneme sahiptir. Bu çalışmada, sosyal medyanın sağlık alanındaki bilgi kaynağı özelliği kadın kullanıcılar bağlamında ele alınmıştır. Kadınların sosyal medyayı bilgilendirme aracı olarak değil, aynı zamanda dayanışma, deneyim paylaşımı ve kolektif öğrenme alanı olarak da kullandıkları bir bilgilendirme aracı olarak kullandıkları ortaya konulmuştur. Özellikle gebelik, doğurganlık, çocuk bakımı ve psikolojik iyi oluş gibi alanlarda kadınların sosyal medya etkileşimlerinin yoğunlaştığı; bu etkileşimlerin hem bilgiye erişimi kolaylaştırdığı hem de sosyal destek ağlarını güçlendirdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yanlış bilgi, mahremiyet ihlali ve ticari yönlendirmeler gibi olumsuzluklar, kadınların dijital sağlık deneyimlerinde yeni risk alanları oluşturmaktadır. Çalışma, bu risklerle başa çıkabilmenin en etkili yolunun sağlık ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak, sosyal medya kadınlar için hem bilgiye erişim hem de toplumsal güçlenme açısından önemli fırsatlar sunmakta; ancak bu fırsatların sürdürülebilir faydaya dönüşebilmesi, bilinçli, eleştirel ve okuryazar kullanıcı davranışlarıyla mümkün olmaktadır. Kadınların sağlık bilgisine sosyal medya üzerinden erişimini ele alan bu çalışmanın, konuya dikkat çekmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

1 Öğr. Gör., Doğu Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programı, fuyar@dogus.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7816-4564>

1. Giriş

Bilgi toplumunun şekillenmesinde dijital teknolojilerin rolü her geçen gün artmakta; bu dönüşümün en belirgin yansımalarından biri sosyal medya platformlarında görülmektedir. Sosyal medya, yalnızca bireylerin iletişim biçimlerini değil, bilgiye erişme, bilgiyi üretme ve paylaşma alışkanlıklarını da kökten değiştirmiştir. Bugün milyonlarca kullanıcı, gündelik yaşam pratiklerinden toplumsal meselelere kadar pek çok konuda bilgi arayışını sosyal medya aracılığıyla yürütmektedir. Sağlık alanı da bu dijital dönüşümün en çok hissedildiği alanlardan biridir. Artık bireyler yalnızca sağlık profesyonellerinden değil, çevrimiçi topluluklardan, forumlardan ve kullanıcı deneyimlerinden de bilgilenmekte; bu durum bilgi akışını demokratikleştirirken aynı zamanda yeni risk alanlarını meydana getirmektedir.

Sosyal medya platformlarında yer alan sağlık içerikleri, bir yandan farkındalığı artırmakta ve sağlık bilincini güçlendirmekte; öte yandan yanlış, eksik ve/veya yönlendirilmiş bilgiye maruz kalma olasılığını da beraberinde getirmektedir. Bu noktada, dijital ortamlarda edinilen bilginin niteliği kadar, bireylerin bu bilgiyi nasıl değerlendirdiği de önem kazanmaktadır. Bilgiye ulaşma kolaylığı, her zaman doğru bilgiye ulaşma anlamına gelmemekte; özellikle sağlık gibi hassas alanlarda bu fark kritik sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla, sosyal medya ortamlarında dolaşan bilgilerin anlamlandırılması, doğrulanması ve etik çerçevede kullanılması, modern sağlık iletişiminin temel tartışma konularından biri haline gelmiştir.

Kadın kullanıcılar, sosyal medyanın en aktif gruplarından biri olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar, sağlıkla ilgili bilgi, deneyim paylaşma ve dayanışma süreçlerinde sosyal medyayı hem bireysel hem toplumsal düzeyde etkin biçimde kullanmaktadır. Gebelik, doğurganlık, çocuk bakımı, psikolojik olarak iyilik hâli ve beden sağlığı gibi yaşam evrelerine ilişkin konularda sosyal medya, kadınlar arasında güçlü bir paylaşım ve destek ağı oluşturmaktadır. Kadınların bu mecralarda kurdukları topluluklar, bilgi paylaşımının ötesinde güven, aidiyet ve güçlenme duygularını da beslemektedir. Ancak aynı zamanda bu ortamlar, doğruluğu sorgulanmamış bilgilerin hızla yayıldığı, mahremiyetin ihlal edilebildiği ve ticari çıkarların etkili olabildiği riskli alanlara da dönüşebilmektedir.

Bu çalışmada, sosyal medyanın sağlık alanındaki bilgi kaynağı özelliği, kadın kullanıcıların dijital etkileşim pratikleri bağlamında ele alınmaktadır. Kadınların sağlıkla ilgili bilgilenme davranışlarını, dijital dayanışma biçimlerini ve karşılaştıkları bilgi güvenilirliği sorunlarını anlamaya yönelik bir değerlendirme sunulmakta; bu süreçte sağlık ve sosyal medya

okuryazarlığının önemine vurgu yapılmaktadır. Böylece, dijital çağda kadınların sağlık bilgisine erişim biçimlerine bütüncül bir perspektif geliştirilmektedir.

2. Sosyal Medya ve Sağlık Bilgisi İlişkisi

İnternet ve dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, bireylerin sağlık bilgisine erişim, bu bilgileri paylaşım ve yorumlama biçimlerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu dönüşüm, sağlık iletişim stratejilerinde sosyal medyanın etkin bir araç olarak kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Sosyal medya, kullanıcılarının aktif katılımını sağlayacak sağlık bilincinin artırılması, davranış değişikliğinin desteklenmesi ve farkındalık kampanyalarının yürütülmesi açısından önemli bir işlev üstlenmektedir (Mendi, 2015). Sosyal medyanın bahsedilen bilinç ve farkındalıkla kullanılması kritik bir öneme sahiptir. Bunun nedenlerinden biri araştırmaların dünya ve Türkiye'nin büyük çoğunluğunun sosyal medyayı kullandığını göstermesi (Datareportal, 2025), diğeri de sosyal medya platformlarındaki bilgilerin güvenilir olduğuna dair tereddütler olarak düşünülebilir.

Sosyal medya sahip olduğu hacim, kullanım kolaylığı sebebiyle birçok bilginin hızla yayılmasına sebep olmaktadır. Özelliği itibarıyla de paylaşılan içerik ve bilgilerin denetimi güç olmaktadır. Bu da sosyal medya ile birlikte yanlış bilgilenme sorunlarını gündeme getirmektedir. Yanlış bilgiyi temsil eden kavramlardan biri olan mezenformasyon, yanlış olan ancak zarar verme niyetiyle oluşturulmayan bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017: 20). Yanlış fotoğraf başlıkları, çeviriden kaynaklanan hatalar ya da bir parodinin ciddiye alınması mezenformasyon bağlamında değerlendirilmektedir. Yanlış bilgiye karşılık gelen kavramlardan diğeri de dezenformasyondur. Bir kişiye, sosyal gruba, kuruluşa veya ülkeye zarar vermek için kasıtlı olarak oluşturulan yanlış bilgiler olarak tanımlanmaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017: 20). Yanlış bilgiyi tanımlayan diğeri kavram malenformasyondur. Malenformasyon, bir kişi, kuruluş veya ülkeye zarar vermek için kullanılan, gerçeğe dayalı bilgiler olarak açıklanmaktadır (Wardle ve Derakhshan, 2017: 20). Özel kalması gereken bilgilerin, kişilerin çıkarları uğruna ve zarar vermek adına paylaşılması malenformasyon örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün "infodemi" kavramıyla tanımladığı bilgi kirliliğinin (World Health Organization [WHO], 2020) en belirgin üç örneği olan bu yanlış bilgilerin yayılmasında en müsait ortamı sosyal medya oluşturmaktadır. Hızlı ve sınırları olmayan bu paylaşımlar sebebiyle denetimin oldukça güç olduğu sosyal medyanın kullanıcıların bilinçli hareket etmesi önemli bir noktadır. Söz konusu sağlık alanında bilgilenme olduğunda bu önem daha kritik hale gelmektedir. Çünkü sağlık alanında

elde edilen herhangi yanlış bilgiye göre hareket edilmesi, ciddi sorunlara yol açabilir. Pandemi süreci, bu noktada verilebilecek en iyi örneklerdendir. Türkiye’de ve dünyada neredeyse tek iletişim aracının sosyal medya olduğu bu dönemde pandemiye ilişkin bilgilerin en çok sosyal medyadan takip edildiği görülmektedir. Covid-19 pandemisi sürecinde sosyal medya kullanımının önemli ölçüde artmış, bireyler bilgiye ulaşmak, güncel gelişmeleri takip etmek ve kriz ortamında belirsizlikle başa çıkmak amacıyla bu platformlara yönelmiştir (Aydın, 2020). Sosyal medya, bu dönemde yalnızca haber alma aracı değil, aynı zamanda korku, panik ve yanlış bilgi dolaşımının yoğunlaştığı bir ortam haline gelmiştir. Dolayısıyla sosyal medya kullanıcılarının iyi bir okuryazar olmaları yanlış bilgilenmenin ve uygulamaların önüne geçilmesi adına gereklidir. Okuryazarlık, okuma-yazma yetisinin ötesinde bir beceridir ve kullanım durumlarına göre çeşitlenmiştir. Sosyal medya okuryazarlığı ve sağlık okuryazarlığı okuryazar türlerindendir.

Sosyalmedyaokuryazarlığı, çevrimiçi bilginin üretimi, paylaşımı, işbirliğiyle oluşturulması ve istenildiği zaman işlenmesi üzerine odaklanmaktadır. Sosyal medya okuryazarlığı, sosyal ağlarda etkin dijital kimlik yönetimi, bilinçli olarak içerik üretme, sosyal ağlarda paylaşılan içerikleri analiz etme ve anlamlandırabilme becerisi olarak tanımlanabilmektedir (Durak ve Seferoğlu, 2016: 527).

Sağlık okuryazarlığı; kişilerin, iyi sağlığı teşvik edecek ve sürdürecektel şekilde bilgiye erişme, bilgiyi anlama ve kullanma becerisi ve motivasyonunu belirleyen bilişsel ve sosyal beceriler olarak tanımlanabilir (Kendir Çopurlar ve Kartal, 2016:43).

Sosyal medya okuryazarlığı ile sağlık okuryazarlığı, bireylerin dijital çağda doğru bilgiye ulaşabilmeleri, bu bilgiyi değerlendirebilmeleri ve bilinçli sağlık davranışları geliştirebilmeleri açısından birbirini tamamlayan iki temel yetkinliktir. Günümüzde sosyal medya, sağlıkla ilgili bilgilenmenin en yaygın yollarından biri haline gelmiş; ancak bilgi bolluğu, beraberinde yanlış ve yanıltıcı içeriklerin yayılma riskini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle bireylerin yalnızca bilgiye erişmeleri değil, aynı zamanda bu bilginin kaynağını sorgulayabilmeleri, doğruluğunu değerlendirebilmeleri ve güvenilir içerikleri ayırt edebilmeleri büyük önem taşımaktadır. Sağlık okuryazarlığı, bireylerin kendi sağlıklarına ilişkin karar verme süreçlerinde bilinçli hareket etmelerini sağlarken; sosyal medya okuryazarlığı, dijital ortamda karşılaştıkları bilgileri eleştirel bir süzgeçten geçirebilmelerine imkân tanır. Bu iki okuryazarlığın etkileşimi, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde sağlık bilincinin yükselmesine, yanlış bilgilendirme ile mücadelede daha dirençli bir yapı oluşmasına katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, modern

sağlık iletişiminin etkili bir biçimde sürdürülebilmesi için sosyal medya ve sağlık okuryazarlığının eğitim, politika ve uygulama boyutlarında geliştirilmesi oldukça önemlidir.

3. Kadınların Sağlık Alanında Sosyal Medya Kullanımı

Sosyal medya günümüzde, kadınların toplumsal yaşamda daha görünür hale gelmelerine, bilgilenme süreçlerinde daha aktif rol üstlenmelerine ve benzer deneyimlere sahip bireylerle etkileşim kurmalarına imkân tanıyan önemli bir dijital alan haline gelmiştir. Kadınlar sosyal medya platformlarını sadece iletişim kurma aracı olarak değil, aynı zamanda bilgilenme, deneyim paylaşma ve dayanışma ortamı olarak da kullanabilmektedir. Bu platformlar, kadınlara hem bireysel hem de toplumsal düzeyde seslerini duyurabilecekleri, ortak sorunlara çözüm arayabilecekleri, farklı bakış açılarını tartışabilecekleri, duygusal destek alabilecekleri ve aidiyet hislerini geliştirecekleri bir alan sunmaktadır (Neubaum and Krämer, 2015). Bu anlamda kadınların sosyal medya etkileşimlerinde erkeklere oranla daha yüksek düzeyde sosyal yakınlık hissettiklerini söylemek mümkündür.

Kadınların sosyal medya kullanımı, sağlık alanında daha belirgin bir önem kazanmakta; sosyal medya, kadınların sağlıkla ilgili bilgi arayışları, deneyim aktarımları ve karar verme süreçleri için temel bir kaynak haline gelmektedir. Bilgi arayışlarının özellikle doğurganlık, gebelik, doğum sonrası bakım, beslenme, cilt sağlığı ve psikolojik iyi oluş gibi ortak sağlık konularında daha belirgin olmaktadır (Madathil, Rivera-Rodriguez, Greenstein and Gramopadhye, 2015). Kadınlar sosyal medya platformlarda, kendi yaşantılarından örnekler paylaşarak diğer kullanıcıların sağlıkla ilgili karar verme süreçlerine katkıda bulunabilmekte, kimi zaman da profesyonel sağlık bilgilerini yorumlayarak yeniden üretebilmektedir. Bu anlamda sosyal medya kadınlar için bilgilenme aracı olmakla birlikte deneyim temelli kolektif bir öğrenme alanı haline gelmiştir. Bu bağlamda, sağlık temalı dijital topluluklar kadınlar arasında hem bilgi akışını hem de sosyal desteği güçlendiren yeni bir etkileşim biçimi sunmaktadır. Türkiye’de, kadınların ortak sağlık konularıyla ilgili yapılan çalışmalar, yukarıda ifade edilen görüşleri destekler niteliktedir. Öztürk, Ünlü, Uzunkaya ve Karaçam (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışma örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada, kadınların gebelik döneminde bilgiye hızlı ulaşma, deneyim paylaşma ve destek alma süreçlerinde önemli bir araç haline geldiği tespit edilmiştir. Başka bir örnek de 2023 yılında yapılan bir çalışmadan verilebilir. Araştırma, kadınların gebelikten korunma yöntemlerine yönelik sosyal medyayı kullanmaları üzerine gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar kadınların, aile planlaması ve kontrasepsiyon konularında sosyal medyayı aktif biçimde bilgi kaynağı

olarak kullandıklarını ortaya çıkarmaktadır (Dönmez, Dönmez, Yeğel ve Ulaşmış, 2023).

Değirmenciler, Serçekuş ve Özkan (2022) tarafından hazırlanan çalışmada da Türkiye ve dünya genelinde internet kullanım oranlarının hızla arttığı, Türkiye’deki kadınların sağlık bilgisine ulaşmak amacıyla interneti erkeklerle oranla daha fazla kullandıkları belirtmektedir. Özellikle gebelik döneminde artan bilgi ihtiyacı, kadınları internete ve sosyal medyaya yönlendirdiği ifade edilmektedir. Gebelerin bu ortamları sadece bilgilendirme amacıyla değil, aynı zamanda sosyal destek ve duygusal dayanışma aracı olarak kullandıkları, sosyal medyanın, benzer deneyimlere sahip kadınlar arasında güven, paylaşım ve aidiyet duygularını güçlendirdiği çalışmada yer alan bilgilerdendir.

Kadınların sağlık alanında sosyal medyayı kullanma biçimleri, yalnızca bireysel bilgi edinme davranışıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kadınlar arasında ortak bir öğrenme, paylaşım ve dayanışma kültürünün oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Kullanıcılar, yaşadıkları sağlık sorunlarını anlatmakta, deneyimlerinden edindikleri bilgileri aktarmakta ve benzer durumda olanlara önerilerde bulunmaktadır. Bu paylaşımlar, çoğu zaman güven duygusu ve empati üzerinden ilerlemektedir (Johnson, 2015). Özellikle annelik toplulukları, kadınların bilgiye erişim süreçlerinde güçlü bir referans kaynağı haline gelmiştir (Drentea and Moren-Cross, 2005). Yapılan bir araştırmaya göre, çevrimiçi anne topluluklarına katılan kadınların sağlık bilgilerini daha hızlı edindikleri ve bu bilgileri gündelik yaşamlarına uygulamada daha cesur oldukları görülmektedir (Plantin and Daneback, 2009). Bu yönüyle sosyal medya, sağlık iletişiminin demokratikleşmesini destekleyen, kadınların deneyimlerini görünür kılan ve bilgiye erişimde fırsat eşitliğini güçlendiren bir bilgi kaynağı niteliği taşımaktadır.

Ancak bu süreçte paylaşılan bilgilerin doğruluğu, kaynak güvenilirliği ve mahremiyetin korunması gibi konular, kadınların dijital sağlık deneyimlerinde yeni sorumluluk alanları ortaya çıkarmaktadır. Nitekim araştırmalar, sosyal medyada yer alan sağlık içeriklerinin önemli bir kısmının bilimsel temelden yoksun olduğunu, kullanıcıların deneyim temelli paylaşımlarının kimi zaman yanlış bilgiye yol açabildiğini göstermektedir (Aydın, 2020; Değirmenciler, Serçekuş ve Özkan, 2022). Covid-19 pandemisi döneminde olduğu gibi, sosyal medya yanlış bilgilerin hızla yayıldığı, güvenilir sağlık kaynaklarının görünürlüğünün azaldığı bir ortam haline gelebilmektedir. Ayrıca, sosyal medyada ticari çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmiş içeriklerin, özellikle kadınların gebelik, doğurganlık ve güzellik gibi hassas konularda yanıltıcı sağlık davranışlarına yönelmesine neden olabildiği ifade edilmektedir (Smailhodzic, Hooijsma, Boonstra ve Langley, 2016).

Tüm bu riskler göz önüne alındığında, kadınların sosyal medyada karşılaştıkları bilgileri eleştirel biçimde değerlendirebilmeleri ve doğru bilgiye ulaşma konusunda bilinçli seçimler yapabilmeleri için sağlık okuryazarlığı ve sosyal medya okuryazarlığı becerilerinin güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Sağlık okuryazarlığı, bireylerin sağlıkla ilgili bilgiye erişim, anlama ve uygulama yetkinliklerini geliştirirken (Nutbeam, 2008); sosyal medya okuryazarlığı, dijital ortamda dolaşan bilgilerin güvenilirliğini sorgulama, kaynak analizini yapma ve yanlış bilgiye karşı direnç geliştirme kapasitesi kazandırır (Livingstone, 2014). Kadınların bu iki okuryazarlık alanında güçlenmeleri, hem bireysel sağlık davranışlarının bilinçli biçimde yönlendirilmesini hem de sosyal medyada yanlış bilgiyle mücadelede aktif bir rol üstlenmelerini sağlayacaktır. Sonuç olarak, sosyal medya ortamlarının sağlık iletişimde etkin biçimde kullanılabilmesi, ancak bilgiye erişim özgürlüğü ile bilgi güvenilirliği arasındaki dengeyi koruyacak bilinçli ve okuryazar kullanıcılarla mümkün olabilecektir.

4. Sonuç ve Öneriler

Sosyal medya, sağlık iletişimi açısından bireylere bilgiye hızlı erişim, deneyim paylaşımı ve toplumsal farkındalık oluşturma gibi önemli imkânlar sunmaktadır. Ancak denetim mekanizmalarının zayıf olması, doğrulanmamış içeriklerin hızla yayılması ve bilgi kirliliğinin artması, özellikle sağlıkla ilgili konularda yanlış yönlendirmelere neden olabilmektedir. Kadınlar özelinde ele alındığında sosyal medyanın bilgilenme, deneyim paylaşma ve dayanışma ortamı oluşturma açısından önemli bir araç haline geldiği görülmektedir. Gebelik, doğurganlık, çocuk bakımı, psikolojik iyi oluş ve beslenme gibi konular, kadınların sosyal medyada en sık etkileşim kurduğu sağlık temalı alanlar olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar bu alanlarda hem kendi deneyimlerini paylaşmakta hem de diğer kullanıcıların deneyimlerinden yararlanarak karar verme süreçlerini şekillendirmektedir. Bu durum, sosyal medyanın kadınlar arasında dijital dayanışmayı ve kolektif öğrenmeyi destekleyen güçlü bir alan olduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, kadınların sosyal medyada edindikleri bilgilerin güvenilirliği her zaman tartışmalıdır. Bilgiye erişim kolaylığı, beraberinde dezenformasyon, mezenformasyon ve malenformasyon gibi yanlış bilgi türlerinin de yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Özellikle pandemi döneminde bu sorun daha görünür hale gelmiş; sağlık konularında doğru bilgiye ulaşmanın önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Dolayısıyla, sosyal medyanın sağlık alanındaki işlevinin sürdürülebilir biçimde olumlu sonuçlar doğurabilmesi, kullanıcıların bilgisini aldığı kaynağı eleştirel biçimde

değerlendirmelerine, doğrulama süreçlerine önem vermelerine ve bilinçli bir okuryazarlık yaklaşımı geliştirmelerine bağlıdır.

Türkiye’de sosyal medya kullanımı oldukça yaygındır ve kamu kurumları da halk sağlığı iletişimini giderek bu mecralar üzerinden yürütmektedir. Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü (2025), sosyal medya mecralarında halk sağlığına ilişkin bilgilendirici içeriklerin paylaşımına odaklanmaktadır. Ayrıca, Sağlık Bakanlığı, deprem gibi acil durumlarda “*Deprem Bilgilendirme Platformu*” gibi dijital araçları ve sosyal medya içeriklerini kullanarak toplumu bilgilendirme çabalarına başlamıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2025)

Bu gelişmeler, sosyal medyanın kadın sağlığı alanında yalnızca bireysel paylaşım değil, aynı zamanda kurumsal bilgilendirme ve katılımcı sağlık iletişimi açısından da dönüştürücü bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Sağlık insan hayatı için oldukça önemli bir konudur ve Kadınlar, bu anlamda sosyal medyayı daha etkin ve doğru bir şekilde kullanabilmeleri için;

- Sağlık profesyonelleri, sosyal medyada rehberlik edici bir rol üstlenmeli, yanlış bilgiye karşı bilgilendirici ve bilimsel içerikler üretmelidir.
- Sosyal medya platformları, sağlıkla ilgili içeriklerde doğrulama mekanizmalarını güçlendirmeli ve etik paylaşım ilkelerini kullanıcı düzeyinde yaygınlaştırmalıdır.
- Kadın kullanıcılar, özellikle sağlıkla ilgili içerikleri paylaşmadan önce kaynağın güvenilirliğini sorgulamalı ve doğrulanmamış bilgilerin yayılımına katkıda bulunmaktan kaçınmalıdır.
- Kadınlara yönelik dijital okuryazarlık ve sağlık okuryazarlığı eğitimleri yaygınlaştırılmalı; bu süreçte eğitim-öğretim ve sağlık kurumları iş birliği içinde olmalıdır.
- Akademik çevreler, kadınların sosyal medya kullanımının sağlık davranışları üzerindeki etkilerini yaş, eğitim ve kültürel farklılıklar bağlamında derinlemesine inceleyen nitel ve nicel araştırmalar yürütmelidir.

Sonuç olarak, sosyal medya kadınlar için hem bilgiye erişim hem de dayanışma ve güçlenme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu fırsatların sürdürülebilir biçimde faydaya dönüşmesi, kullanıcıların bilinçli bilgi tüketimi, eleştirel düşünme ve okuryazarlık becerileriyle doğrudan ilişkilidir. Sağlık iletişimi açısından geleceğe yönelik en önemli adım, kadınların dijital dünyada güvenilir bilgiye ulaşabilen, yanlış bilgiye karşı dirençli ve bilinçli medya kullanıcıları haline gelmelerini destekleyecek bütüncül politikaların geliştirilmesidir.

Kaynakça

- Aydın, A.F. (2020). Post-truth dönemde sosyal medyada dezenformasyon: covid-19 (yeni koronavirüs) pandemi süreci. *Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 4(12), 76-90.
- Dataportal, (2025). Erişim adresi: <https://dataportal.com/>
- Değirmenciler, B., Sercekus, P. ve Özkan, S. (2022). İnternet ve sosyal medya kullanımı gebe kadınları nasıl etkiler? *Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi*, 5(3), 453-458. <https://doi.org/10.38108/ouhcd.923961>
- Drentea, P. and Moren-Cross, J. L. (2005). Social capital and social support on the web: the case of an internet mother site. *Sociology of Health & Illness*, 27(7), 920-943.
- Dönmez H.P., Dönmez A. Yeyğel Ç. ve Ulaş B. (2023). Kadınların gebelikten korunma yöntemlerine yönelik sosyal medya kullanım durumlarının incelenmesi. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 20 (3), 494-502.
- Durak, H. ve Seferoğlu, S.S.(2016). Türkiye’de sosyal medya okuryazarlığı ve sosyal ağ kullanım örüntülerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 9(46), 526-535.
- Johnson, S. A. (2015). “Intimate mothering publics”: Comparing face-to-face support groups and Internet use for women seeking information and advice in the transition to first-time motherhood. *Culture, Health & Sexuality*, 17(2), 237-251.
- Kendir Çopurlar C, Kartal M. (2016). Sağlık okuryazarlığı nedir? nasıl değerlendirilir? neden önemli? *TJFMPC*, 10(1), 42-47.
- Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283-303.
- Madathil, K. C., Rivera-Rodriguez, A. J., Greenstein, J. S. and Gramopadhye, A. K. (2015). Healthcare information on YouTube: A systematic review. *Health Informatics Journal*, 21(3), 173-194.
- Mendi, B. (2015). Sağlık iletişimde sosyal medyanın kullanımı: dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamalar. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11(24), 275-290.
- Neubaum, G. and Krämer, N. C. (2015). My friends right next to me: A laboratory investigation on predictors and consequences of experiencing social support in person and via social media. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 18(8), 475-482.
- Nutbeam, D. (2008). *The evolving concept of health literacy*. Social Science & Medicine, 67(12), 2072-2078.
- Öztürk, G., Ünlü, N., Uzunkaya, E. ve Karaçam, Z. (2020). Gebelerin bilgi kaynağı olarak internet ve sosyal medya kullanım durumları. *Adnan Men-*

deres Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4(3), 210-220. <https://doi.org/10.46237/amusbfd.667048>.

Plantin, L. and Daneback, K. (2009). Parenthood, information and support on the internet. A literature review of research on parents and professionals online. *BMC Family Practice*, 10(1), 34.

Smailhodzic, E., Hooijsma, W., Boonstra, A. and Langley, D. J. (2016). Social media use in healthcare: A systematic review of effects on patients and on their relationship with healthcare professionals. *BMC Health Services Research*, 16, 442.

T.C. Sağlık Bakanlığı Deprem Bilgilendirme Platformu. (2025). Erişim adresi: <https://deprem.saglik.gov.tr/yayinlar/sosyal-medya-paylasimlari.html>

T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2025). Erişim adresi: <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/>

Wardle, C. and Derakhshan, H. : 2017 “Information disorder: toward an interdisciplinary frame work for research and policy making”, Council of Europe.

World Health Organization (WHO). (2020). *Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation*. Geneva: WHO.

Bilgi Toplumunda Kadın: Fırsatlar, Engeller ve Dönüşüm Dinamikleri

Mehmet Özdemir¹

Ayşegül Saylan²

Özet

Dijitalleşme, 21. yüzyılda toplumsal, ekonomik ve kültürel yapıları dönüştüren en önemli süreçlerden biridir. Bilgi toplumu, bilgiye erişim ve dijital araçları kullanma kapasitesi üzerinden bireylerin ve toplulukların güç ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir.

Bilgi Toplumunda Kadın: Fırsatlar, Engeller ve Dönüşüm Dinamikleri başlıklı bu çalışma, dijitalleşmenin kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel güçlenmesindeki etkilerini kapsamlı biçimde incelemektedir. Çalışma, kadınların dijital platformlara erişim ve katılım süreçlerinde karşılaştıkları fırsatları ve engelleri ortaya koymakta, toplumsal görünürlük, liderlik ve ekonomik güçlenme alanlarındaki dönüşüm dinamiklerini tartışmaktadır.

Uzaktan eğitim, dijital beceri geliştirme programları ve e-ticaret uygulamaları, özellikle kırsal ve erişim imkânları sınırlı kadınlar için yeni fırsatlar sunmaktadır. STEM alanlarındaki düşük kadın temsili ve dijital cinsiyet uçurumu, dijitalleşmenin sunduğu fırsatlardan eşit biçimde yararlanmayı hâlâ sınırlamaktadır. Ayrıca, dijital aktivizm ve çevrimiçi katılım, kadınların toplumsal farkındalık yaratma ve kolektif etki sağlama imkânlarını artırmaktadır.

Sonuç olarak dijitalleşme kadınların bireysel ve toplumsal güçlenmesini destekleyen dönüştürücü bir araç olarak öne çıkmakta; ancak kapsayıcı stratejiler ve politikalar geliştirilmediği sürece bu potansiyelin tam olarak gerçekleşmesi sınırlı kalmaktadır.

1 Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, mehmetozdemir@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0002-9213-1926

2 Öğr. Gör., Ankara Üniversitesi, Ayaş Meslek Yüksekokulu, Sosyal Güvenlik Bölümü, asaylan@ankara.edu.tr ORCID: 0000-0003-3186-6336

1. Giriş

Dijitalleşme, 21. yüzyılın en belirleyici toplumsal dönüşüm süreçlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bilgi, artık sadece ekonomik üretimin bir girdisi değil aynı zamanda sosyal katılım, siyasal temsil, kültürel görünürlük ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da merkezi bir rol oynamaktadır (Castells, 2010). Bu bağlamda bilgi toplumunun ortaya çıkışı, bireylerin ve toplulukların toplumsal konumlarını yeniden tanımlamalarına olanak sağlamaktadır. Kadınlar, tarihsel olarak toplumsal eşitsizliklerden kaynaklı sınırlamalara maruz kalmış olsalar da dijitalleşme süreciyle birlikte hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yeni fırsatlara erişebilmektedirler (Butler, 1999; UNESCO, 2022).

Bilgi toplumu kavramı, 20. yüzyılın son çeyreğinde sosyal bilimciler tarafından yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Manuel Castells'in "Ağ Toplumu" teorisi, dijital ağların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Castells'e göre bilgi toplumunda güç, bilgiye erişim ve bu bilgiyi kullanabilme kapasitesi ile doğrudan ilişkilidir. Kadınların dijital araçlara ve bilgiye erişimi, bu yeni güç ilişkilerini şekillendiren temel etmenlerden biridir. Bu bağlamda dijitalleşme, kadınların ekonomik ve sosyal hayatta daha görünür ve etkin olmalarına olanak sağlayabilirken; toplumsal cinsiyet temelli engellerin de devam edebileceği bir ortam yaratmaktadır (van Dijk, 2020).

Toplumsal cinsiyet boyutunda dijitalleşmenin etkilerini anlamak hem akademik hem de politika düzeyinde büyük önem taşımaktadır. Judith Butler (1999), toplumsal cinsiyetin performatif³ bir süreç olduğunu ileri sürerek bireylerin toplumsal normlarla etkileşimi üzerinden cinsiyet kimliklerini inşa ettiğini savunmaktadır. Bu bakış açısı, kadınların dijitalleşme süreçlerinde kendi kimliklerini ve toplumsal rollerini yeniden tanımlayabileceklerini göstermektedir. Sosyal medya, dijital aktivizm ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla kadınlar, seslerini duyurmakta, toplumsal sorunlara dikkat çekmekte ve liderlik rolü üstlenmektedirler. Örneğin UN Women (2020) raporları, kadınların dijital platformları kullanarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı kampanyalar yürüttüğünü ve farkındalık yarattığını ortaya koymaktadır.

Dijitalleşmenin kadınlar üzerindeki etkisi, yalnızca toplumsal temsille sınırlı kalmamakta aynı zamanda eğitim, ekonomik katılım ve kariyer olanakları açısından da önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. UNESCO

3 Performatif, Butler'ın teorisinde cinsiyetin **sabit bir kimlik değil, tekrarlayan eylemler ve sosyal pratikler yoluyla inşa edildiği** fikrini ifade etmektedir.

(2022) verilerine göre, uzaktan eğitim programları ve dijital beceri geliştirme kursları, kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu hızlandırmıştır. Bu süreç, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan ve fiziksel erişim imkânları sınırlı kadınlar için kritik bir fırsat yaratmaktadır. Öte yandan, dijital cinsiyet uçurumu ise hâlâ önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. ITU (2021) raporuna göre, dünya genelinde kadınların internete erişim oranı erkeklere kıyasla yaklaşık %10 daha düşüktür ve bu fark gelişmekte olan ülkelerde daha da belirgindir. Bu durum, dijitalleşmenin sunduğu fırsatlardan eşit biçimde yararlanmayı engelleyen temel yapısal bir engel olarak değerlendirilmektedir.

Kadınların dijitalleşme sürecinde güçlenmeleri yalnızca bireysel kazanımlarla sınırlı olmayıp toplumsal düzeyde de dönüşüme katkı sunarken dijital araçlar da kadınların liderlik ve girişimcilik alanlarında daha görünür olmasını sağlamaktadır. McKinsey & Company (2020) raporuna göre, dijitalleşme ile birlikte kadın yöneticilerin ve girişimcilerin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, STEM⁴ alanlarında kadınların temsilinin hâlâ düşük olması, dijital dünyadaki eşitsizliklerin sürdüğünü göstermektedir (UNESCO, 2021). Bu nedenle, kadınların bilgi toplumunda etkin bir şekilde yer alabilmesi için dijital kapsayıcılığı artıran politikaların ve eğitim programlarının geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

Çalışmanın amacı, kadınların bilgi toplumu bağlamında karşılaştığı fırsat ve engelleri kapsamlı biçimde analiz etmektir. Bu çalışma, teorik çerçeveleri (Castells, Butler) ve güncel verileri (UN Women, ITU, UNESCO, OECD) birleştirerek kadınların dijitalleşme sürecinde nasıl güçlendiğini ve toplumsal konumlarını nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin hangi alanlarda sürdüğünü ve çözüm için hangi politikaların uygulanabileceğini tartışmaktadır.

Sonuç olarak, bilgi toplumu ve dijitalleşme, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel yaşamda etkin rol alabilmesi için önemli fırsatlar sunarken; yapısal engelleri de görünür kılmaktadır. Bu nedenle, kadınların bilgi toplumu içerisindeki konumunu güçlendirmek, yalnızca bireysel başarıya değil, toplumsal eşitliğe de katkı sağlayacak temel bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

4 Günümüzde bilim politikaları ve yükseköğretim stratejileri bağlamında sıklıkla kullanılan STEM kavramı, İngilizce *Science, Technology, Engineering and Mathematics* kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. STEM alanları; doğa bilimleri, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerini kapsamakta ve ekonomik kalkınma ile yenilikçiliğin temel itici gücü olarak değerlendirilmektedir.

2. Bilgi Toplumu Kavramı ve Dijital Dönüşüm

2.1. Bilgi Toplumu Nedir?

Bilgi toplumu kavramı, 20. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri açıklamak amacıyla sosyal bilimciler tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak bilgi toplumu, bilginin üretim, paylaşım ve yönetim süreçlerinin ekonomik ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştiği bir yapıyı ifade etmektedir (Webster, 2005). Endüstri toplumunun materyal üretime dayalı yapısının aksine, bilgi toplumu dijital teknolojiler aracılığıyla bilgi üretimini ve paylaşımını öncelikli hale getirmektedir. Bu süreç, ekonomik faaliyetleri yeniden organize ederek işgücü becerilerinin dönüşmesini sağlamakta ve bireylerin toplumsal konumlarını etkilemektedir.

Castells (2010), bilgi toplumunu “ağ toplumu” olarak tanımlayarak dijital ağların sosyal ve ekonomik ilişkileri yeniden şekillendirdiğini belirtmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT), hem bireysel hem de kurumsal düzeyde karar alma süreçlerini dönüştürmektedir. Bu bağlamda kadınların bilgiye erişimi ve dijital araçları etkin kullanabilmesi, toplumsal güç ilişkilerini yeniden düzenleyen kritik bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Dijitalleşme ve Toplumsal Yapıya Etkisi

Dijitalleşme, üretim, iletişim ve toplumsal etkileşim biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir. Ekonomik alanda, e-ticaret, uzaktan çalışma ve dijital girişimcilik gibi yeni iş modelleri ortaya çıkarken; sosyal yaşamda sosyal medya, çevrimiçi topluluklar ve dijital aktivizm ön plana çıkmaktadır (van Dijk, 2020). Bu süreç, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından çifte bir etkiye sahiptir. Bir yandan kadınların görünürlüğüne artırarak güçlenmelerine olanak tanırken; diğer yandan dijital cinsiyet uçurumu, çevrimiçi şiddet ve STEM alanlarındaki eşitsizlikler gibi engelleri de sürdürebilmektedir (UN Women, 2020).

Dijitalleşme, özellikle eğitim ve bilgiye erişim açısından kadınlar için yeni fırsatlar sunmaktadır. UNESCO (2022) verilerine göre, çevrimiçi eğitim programları ve dijital beceri kursları, kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu hızlandırmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar için dijital araçlar, fiziksel erişim engellerini aşmada kritik bir rol oynamaktadır.

2.3. Kadının Bilgi Toplumundaki Yeri

Bilgi toplumunda kadının konumunu anlamak için kuramsal perspektifler önemlidir. Castells (2010), ağ toplumunda güç ilişkilerini bilgiye erişim ve bilgiyi kullanabilme kapasitesi üzerinden değerlendirirken, Judith Butler

(1999) toplumsal cinsiyetin performatif doğasına dikkat çeker. Butler'a göre, toplumsal normlar bireylerin cinsiyet kimliklerini şekillendirir; dijitalleşme ise kadınlara bu kimlikleri yeniden tanımlama ve toplumsal rollerini çeşitlendirme imkânı sunar.

Dijitalleşme ile birlikte kadınlar, sosyal medya platformları ve çevrimiçi topluluklar aracılığıyla kendi seslerini duyurmakta ve toplumsal sorunlara dikkat çekmektedirler. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri, kadınların cinsel taciz ve saldırı deneyimlerini görünür kıldıkları #MeToo hareketidir. Hareket, çevrimiçi ağlar aracılığıyla küresel ölçekte yayılarak hem bireysel deneyimlerin paylaşılmasına hem de toplumsal farkındalık oluşmasına katkı sağlamıştır (Modrek & Chakalov, 2019; O'Halloran & Cook, 2023; Zhang, 2023). Benzer şekilde, çevrimiçi aktivizm ve e-aktivizm, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde daha görünür ve etkili olmasını sağlamaktadır (UN Women, 2020).

Ekonomik alanda dijitalleşme, kadınların girişimcilik ve iş yaşamına katılımını artırmaktadır. OECD (2021) verileri, dijital platformlar aracılığıyla kadınların küçük işletmelerini yönetme ve e-ticaret üzerinden gelir elde etme fırsatlarını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Ayrıca, uzaktan çalışma modelleri, kadınların aile ve kariyer yaşamını dengelemelerine olanak tanıyarak işgücüne katılımlarını desteklemektedir (ILO, 2020).

Bununla birlikte, dijitalleşme süreci tüm kadınlar için eşit fırsatlar sunmamaktadır. Dijital cinsiyet uçurumu, özellikle kırsal bölgelerde ve düşük gelirli topluluklarda belirginleşmektedir. Kadınların teknolojiye erişiminde karşılaştığı engeller, dijital okuryazarlık eksikliği ve sosyal normlar, dijitalleşmeden eşit biçimde yararlanmalarını sınırlamaktadır (World Bank, 2022). Bu durum, bilgi toplumunun sunduğu fırsatlardan kadınların tam anlamıyla faydalanmasını engelleyen temel yapısal bir sorun olarak öne çıkmaktadır.

2.4. Dijitalleşmenin Toplumsal Dönüşüm Üzerindeki Rolü

Dijitalleşme, toplumsal yapıyı yeniden şekillendirirken kadınların rollerini ve kimliklerini dönüştürmektedir. Kadınlar, dijital araçlar ve platformlar aracılığıyla eğitim, iş ve toplumsal katılım süreçlerine daha aktif biçimde dâhil olmaktadır. McKinsey & Company (2020) raporuna göre, teknoloji sektöründe kadın yöneticilerin sayısı artmakta ve dijital girişimcilik alanında kadınların payı yükselmektedir. Bu dönüşüm, kadınların hem ekonomik hem de sosyal güçlenmesini desteklemekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği açısından yeni fırsatlar yaratmaktadır.

Sonuç olarak bilgi toplumu ve dijitalleşme süreci, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda güçlenmesi için kritik öneme sahiptir. Ancak, yapısal engellerin aşılması, dijital kapsayıcılık ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı odaklı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kadınların bilgi toplumundaki rolünü anlamak ve desteklemek, yalnızca bireysel başarı için değil toplumsal eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma açısından da stratejik bir öncelik olarak değerlendirilmelidir.

3. Kadının Güçlenme Süreci: Bilgiye Erişim ve Katılım Fırsatları

3.1. Eğitimde Dijitalleşme

Eğitim, kadınların güçlenmesinde temel bir faktör olarak kabul edilmektedir. Dijitalleşme, özellikle uzaktan eğitim ve çevrimiçi öğrenme platformları aracılığıyla kadınların bilgiye erişimini kolaylaştırmaktadır. Pandemi sürecinde çevrimiçi eğitim uygulamaları dünya genelinde hız kazanmış ve kadınların dijital becerilerinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır (UNESCO, 2022). Çeşitli çevrimiçi platformlar kadınlara evlerinden eğitim alma imkânı sunarak hem kırsal hem de şehir merkezindeki kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu artırmıştır.

Dijitalleşme, yalnızca düzenli eğitim fırsatlarıyla sınırlı kalmayıp, kadınların mesleki becerilerini geliştirmelerine ve yeni alanlarda uzmanlaşmalarına olanak tanımaktadır. ITU (2021) verilerine göre, dünya genelinde kadınların internet kullanımı %57'ye karşı %62 oranında erkeklere kıyasla daha düşük seviyededir. Dijitalleşme ve internet erişiminin artması, kadınların bilgi ve dijital becerilere erişimini kolaylaştırmakta ve böylece işgücüne katılım potansiyelini artırmaktadır. Ayrıca, dijital eğitim ve çevrimiçi öğrenme fırsatları, kadınların STEM ve teknoloji alanlarında kendilerini geliştirmelerine olanak tanımakta ve bu alanlarda daha görünür olmalarını desteklemektedir.

3.2. Ekonomik Fırsatlar: E-Ticaret ve Dijital Girişimcilik

Dijitalleşme, kadınların ekonomik yaşamda etkin bir şekilde yer alabilmesini sağlayan yeni fırsatlar sunmaktadır. E-ticaret platformları, kadın girişimcilerin ürünlerini daha geniş pazarlara ulaştırmasına imkân tanımaktadır. OECD (2021) raporuna göre, dijital platformlar kadın girişimcilere iş kurma, pazara erişim ve gelir elde etme konusunda önemli fırsatlar sunmaktadır. Raporda özellikle, dijital teknolojilerin kadınların girişimcilik faaliyetlerinde cinsiyet eşitsizliklerini azaltabilecek bir potansiyele sahip olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'de ise TOBB Kadın Girişimciler Kurulu ve çeşitli kadın kooperatifleri, kadınların dijital girişimcilik

faaliyetlerini destekleyerek ekonomik bağımsızlıklarını artırmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Bu örnekler, dijitalleşmenin kadınların ekonomik güçlenmesinde dönüştürücü bir rol oynayabileceğini göstermektedir (OECD, 2021).

Uzaktan istihdam olanakları da kadınların işgücüne katılımını artıran önemli bir unsurdur. ILO (2020) verileri, dijitalleşme sayesinde kadınların evlerinden çalışarak aile ve iş yaşamını dengeleme imkânına sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, özellikle küçük çocuklu kadınlar ve kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar için kritik bir avantaj sağlamaktadır. Ayrıca, dijital girişimcilik kadınların kendi işlerini kurmalarına ve bağımsız gelir elde etmelerine imkân tanıyarak ekonomik güçlenmelerini desteklemektedir (World Bank, 2022).

3.3. Dijital Medya ve İfade Özgürlüğü

Dijital medya, kadınların toplumsal görünürlüğüne artıran ve toplumsal sorunlara dikkat çeken önemli bir araçtır. Sosyal medya platformları, kadınların seslerini duyurmasına, kampanyalar yürütmesine ve toplumsal hareketlere katılmasına olanak tanımaktadır. Örneğin, #MeToo hareketi dijital ortamda kadınların deneyimlerini paylaşarak küresel bir farkındalık yaratmış ve toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı mücadeleyi güçlendirmiştir (Gill & Orgad, 2018).

Dijital medya aynı zamanda kadınların kültürel ve politik temsiliyetini artırmaktadır. UN Women (2020) raporuna göre, kadınlar sosyal medya aracılığıyla hem sivil toplum alanında hem de politik süreçlerde daha etkin rol alabilmektedir. Dijital platformlar, kadınlara toplumsal sorunları dile getirme ve politika yapıcılar üzerinde etki yaratma imkânı sunarken, aynı zamanda yeni liderlik biçimlerinin ortaya çıkmasına da olanak sağlamaktadır.

3.4. Dijitalleşme ile Güçlenmenin Sınırlılıkları

Kadınların dijitalleşme yoluyla güçlenme süreci, çeşitli engellerle de karşılaşmaktadır. Dijital cinsiyet uçurumu, kadınların teknolojiye erişiminde ve dijital beceriler geliştirmede karşılaştığı farkları ifade etmektedir. ITU (2021) verilerine göre, dünya genelinde kadınların internet kullanım oranı erkeklere kıyasla %17 daha düşüktür. Bu fark özellikle gelişmekte olan ülkelerde %15–20 aralığına ulaşmakta ve kadınların dijital fırsatlardan eşit şekilde yararlanmasının önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Türkiye özelinde de benzer bir durum gözlemlenmektedir; kadınların bilgisayar ve internet kullanım oranları erkeklere göre daha düşük olup, bu fark özellikle kırsal bölgelerde daha belirgindir (Baştürk Akca & Kaya, 2017).

Bu veriler, Türkiye’de internetin hızla yaygınlaşmasına rağmen, kadınların dijital dünyaya erişimde hâlâ erkeklerle eşit fırsatlara sahip olmadığını göstermektedir.

4. Dijital Cinsiyet Eşitsizliği ve Yapısal Engeller

4.1. Siber Zorbalık ve Dijital Şiddet

Dijital şiddet, kadınların çevrimiçi ortamda karşılaştıkları en yaygın sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kadınların dijital platformlarda güvenle yer almasını engelleyen önemli konuların başında siber zorbalık ve çevrimiçi taciz konuları gelmektedir. Uluslararası Af Örgütü tarafından yapılan bir anket sonucuna göre kadınların %41’inin en az bir defa çevrimiçi tacize uğradığı görülmektedir (Amnesty International, 2017). Benzer şekilde, Avrupa Parlamentosu Kadın Hakları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi (FEMM) tarafından desteklenen araştırmalarda ise Avrupa Birliği’nde 15 yaşından itibaren her 10 kadından 1’inin siber tacize maruz kaldığı ortaya konmuştur (EIGE, 2017). Bu bulgular, dijital alanın kadınlar için yeni fırsatlar yaratmasının yanında, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin çevrimiçi ortamlarda da ciddi bir problem olarak varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu durum kadınların sosyal ortamlara katılımını kısıtladığı gibi aynı zamanda psikososyal sorunlara da yol açmaktadır. Kadınların toplumsal görünürliğini de sınırlandıran bu durum dijital güvenliklerine zarar verirken aynı zamanda kadınların liderlik, girişimcilik ve toplumsal aktivizm alanlarında kendilerini ifade etme özgürlüğünü de kısıtlamaktadır (UN Women, 2020).

4.2. STEM Alanlarındaki Cinsiyet Eşitsizliği

Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarında kadınların düşük temsil oranı, dijital eşitsizliğin önemli bir göstergesidir. UNESCO (2021) verilerine göre, dünya genelinde STEM eğitime katılan kadınların oranı %35 civarındadır ve bu oran yüksek gelirli ülkelerde bile %50’yi geçmemektedir. Türkiye özelinde ise TÜİK (2022) verileri, üniversitelerde STEM alanlarında kadın öğrenci oranının %40 civarında olduğunu göstermektedir. Bu eşitsizlik, dijital ekonomide kadınların liderlik ve girişimcilik fırsatlarını sınırlamakta ve dijital beceri gelişimini engellemektedir.

STEM alanlarındaki cinsiyet eşitsizliği, eğitim politikalarının ve dijital beceri programlarının kadınları hedefleyecek şekilde yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Kadınların bu alanlarda etkin rol

alması, yalnızca bireysel kariyer gelişimi için değil, toplumsal ve ekonomik kalkınma açısından da kritik bir öneme sahiptir (OECD, 2021).

4.3. Kırsal Bölgelerde Kadınların Dijital Marjinalliği

Kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar, dijitalleşmeden yararlanma konusunda ciddi kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Fiziksel erişim imkânlarının sınırlılığı, düşük gelir, eğitim eksikliği ve sosyal normlar, kadınların dijital araçları kullanmasını zorlaştırmaktadır (World Bank, 2022). Bu durum, kırsal kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu engellemekte ve dijital fırsatlardan eşit şekilde faydalanmalarını önlemektedir.

Kırsal bölgelerdeki dijital marjinallik, ekonomik, sosyal ve kültürel dışlanmayı pekiştirmektedir. Örneğin, dijital okuryazarlık eksikliği, kadınların çevrimiçi girişimcilik ve eğitim fırsatlarını değerlendirmesini sınırlamaktadır. Bu nedenle, kırsal alanlarda dijital kapsayıcılığı artıracak projeler ve politikalar geliştirilmesi kritik öneme sahiptir. Türkiye’de TOBB Kadın Girişimciler ve kadın kooperatiflerinin dijital platformları kullanarak erişimi artırma çabaları, bu tür örnekler arasında öne çıkmaktadır.

4.4. Yapısal Engellerin Toplumsal Etkileri

Dijital cinsiyet eşitsizliği ve yapısal engeller, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kadınların dijital alanlarda yeterince temsil edilmemesi, toplumsal karar alma süreçlerinde kadın bakış açısının eksik kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, hem ekonomik kalkınmayı hem de toplumsal eşitliği olumsuz etkilemektedir (UN Women, 2020).

Dijital eşitsizlik ve engellerin aşılması, kadınların toplumsal görünürliğini artırarak liderlik ve aktivizm alanlarında daha etkin rol almasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, dijital beceri eğitimleri, STEM alanlarına erişimin artırılması ve çevrimiçi güvenlik önlemlerinin uygulanması, kadınların bilgi toplumunda güçlenmesinin ön koşulları olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, dijital cinsiyet eşitsizliği ve yapısal engeller, kadınların bilgi toplumuna etkin katılımını sınırlayan temel faktörlerdir. Dijital cinsiyet uçurumu, siber zorbalık, STEM alanlarındaki düşük temsil ve kırsal marjinallik, kadınların eğitim, ekonomik fırsat ve toplumsal görünürlükten eşit şekilde yararlanmasını engellemektedir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet duyarlı dijital politikalar, kapsayıcı eğitim programları ve çevrimiçi güvenlik önlemleri, kadınların dijital dünyada güçlenmesini destekleyen kritik stratejiler olarak öne çıkmaktadır.

5. Uygulama Örnekleri ve İyi Politikalar

5.1. Dünya Geneline İyi Örnekler

Kadınların dijitalleşme süreçlerinden etkin biçimde yararlanabilmesi için dünya genelinde çeşitli politika ve uygulama örnekleri mevcuttur. UN Women (2020) raporuna göre, dijital okuryazarlık ve kapsayıcılık programları, kadınların ekonomik, toplumsal ve kültürel güçlenmesini desteklemektedir. “Digital Sakhi” projesi, Hindistan’ın kırsal bölgelerinde yaşayan kadınların dijital finansal okuryazarlık düzeylerini artırarak ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmeyi hedefleyen bir kurumsal sosyal sorumluluk (CSR) girişimidir. Larsen & Toubro Financial Services (LTFS) tarafından yürütülen bu program, toplumsal kalkınmada kadınların merkezi rolünü vurgulamakta ve onların dijital teknolojiler aracılığıyla ekonomik sistemlere daha etkin biçimde katılmalarını sağlamaktadır. Program kapsamında seçilen kadınlar “Digital Sakhi” olarak eğitilmekte; banka işlemleri, dijital ödemeler, mikro kredi olanakları ve devlet destekli finansal programlara erişim gibi konularda kapsamlı bilgi ve beceri kazanmaktadır. Bu süreç, yalnızca bireysel düzeyde kadınların ekonomik kapasitelerini artırmakla kalmayıp aynı zamanda bilgi aktarımı yoluyla kırsal toplulukların bütününde finansal kapsayıcılığı güçlendirmektedir (ET BFSI, 2023).

Avrupa Birliği’nin “Women in Digital” girişimi, dijital sektörlerde kadın katılımını artırmayı ve STEM alanlarında kadın liderliği teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Program, hem eğitim hem de iş yaşamına yönelik destek mekanizmalarıyla kadınların dijital becerilerini güçlendirmekte ve dijital ekonomiye aktif katılımını sağlamaktadır (European Commission, 2021).

Kanada’da uygulanan “Digital Skills for Women+” gibi programlar, kadınların ve teknoloji sektöründe az temsil edilen cinsiyet kimliklerine sahip bireylerin kodlama, veri analizi, dijital girişimcilik gibi alanlarda donanım kazanmalarını sağlayarak iş gücü piyasasında avantaj elde etmelerine imkân tanımaktadır. Bu tür girişimler, dijital dönüşüm süreçlerinden özellikle etkilenen; gelir düzeyi düşük, göçmen, kırsal ve teknolojik altyapıya erişimi sınırlı topluluklardaki kadınlar için kritik öneme sahiptir. (Momani, Finn & Uszkay, 2022; ICTC, 2024).

5.2. Türkiye’den Vaka Örnekleri

Türkiye’de kadınların dijitalleşme süreçlerinden etkin biçimde yararlanmasını destekleyen çeşitli girişimler ve politikalar mevcuttur. TOBB Kadın Girişimciler Kurulu, kadınların dijital girişimcilik ve e-ticaret alanında faaliyet göstermesine imkân tanımakta ve girişimcilik ekosisteminde

görünürlük kazanmalarını sağlamaktadır. Bu kapsamda, dijital pazarlama, sosyal medya yönetimi ve e-ticaret eğitimleri kadın girişimcilere sunulmaktadır (TOBB, 2022).

Kadın kooperatifleri, dijital platformları etkin biçimde kullanarak yerel ürünlerini pazarlamakta ve ekonomik güçlenmelerini desteklemektedir. Örneğin, Anadolu'nun farklı bölgelerinde faaliyet gösteren kadın kooperatifleri, e-ticaret siteleri ve sosyal medya araçları aracılığıyla ürünlerini daha geniş kitlelere ulaştırabilmekte, böylece gelirlerini artırmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını güçlendirmektedir. Bu durum, dijital becerilerin geliştirilmesi ve dijital platformlara erişimin sağlanmasının, kadınların ekonomik katılımını artırmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir (World Bank, 2022).

Türkiye’de ayrıca “Kadın ve Teknoloji” projeleri, kırsal ve düşük gelirli bölgelerde yaşayan kadınlara dijital beceriler kazandırmayı hedeflemektedir. Bu projeler, eğitim, sağlık ve ekonomik katılım alanlarında kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu hızlandırmakta ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmayı amaçlamaktadır.

5.3. Politika Önerileri ve Stratejiler

Kadınların dijitalleşme süreçlerinden eşit biçimde yararlanabilmesi için politika ve stratejiler büyük önem taşımaktadır. Öncelikle, dijital kapsayıcılık programları ile kırsal ve düşük gelirli bölgelerde yaşayan kadınların teknolojiye erişimi sağlanmalıdır. Bu kapsamda internet altyapısının güçlendirilmesi, uygun maliyetli dijital cihazların temini ve dijital eğitim programlarının yaygınlaştırılması kritik öneme sahiptir (van Dijk, 2020).

STEM alanlarında kadın temsiliğini artıracak programlar ve burslar desteklenmeli; üniversiteler, teknoloji şirketleri ve sivil toplum kuruluşları iş birliği ile kodlama, veri analizi ve mühendislik eğitimlerinde kadın öğrencilere özel teşvikler sunulmalıdır. OECD (2021) verileri, bu tür girişimlerin dijital ekonomide kadın liderliği ve girişimciliğini güçlendirdiğini göstermektedir.

Kadınların dijital platformlarda güvenli ve etkin bir şekilde yer alması, toplumsal görünürlük ve liderlik açısından kritik öneme sahiptir. Avrupa Komisyonu (2021) tarafından yayımlanan Women in Digital Scoreboard raporu, kadınların dijital beceriler ve dijital ekonomi katılımı açısından erkeklere kıyasla hâlen geride olduğunu göstermekte; bu nedenle dijital becerilerin geliştirilmesi ve erişim eşitliğinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, kadınların dijital platformlara güvenli katılımını destekleyecek politikalar ve eğitim programları, toplumsal eşitliğin güçlendirilmesinde etkili olabilir (European Commission, 2021).

Kadınların dijital girişimcilik ve ekonomik katılımını artıracak teşvik mekanizmaları da önemlidir. E-ticaret platformlarına erişim, dijital pazarlama ve işletme yönetimi eğitimleri, kadın girişimcilerin işlerini büyütmesine yardımcı olmaktadır. Türkiye ve dünya örnekleri, bu tür uygulamaların kadınların ekonomik bağımsızlık ve toplumsal güçlenme süreçlerine doğrudan katkı sağladığını göstermektedir (World Bank, 2022).

Toplumsal farkındalığı artıracak kampanyalar ve dijital aktivizm projeleri, kadınların toplumsal görünürlüğünü güçlendirirken, toplumsal cinsiyet eşitliğinin norm hâline gelmesine katkı sağlayacaktır (UN Women, 2020).

Dünya ve Türkiye örnekleri, dijital okuryazarlık, kapsayıcılık programları, STEM eğitimleri, çevrimiçi güvenlik önlemleri ve girişimcilik desteklerinin, kadınların toplumsal ve ekonomik güçlenmesini sağladığını göstermektedir. Kadınların bilgi toplumuna etkin katılımını artırmak, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından kritik bir stratejik önceliklerdir.

6. Sonuç

Bilgi toplumu ve dijitalleşme, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda güçlenmesini sağlayan dönüştürücü bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Dijital araçlar, kadınların bilgiye erişimini ve üretme kapasitelerini artırmakta; eğitim, mesleki gelişim ve ekonomik katılım alanlarında yeni fırsatlar yaratmaktadır (Castells, 2010; UNESCO, 2022). Uzaktan eğitim programları, dijital beceri kursları ve çevrimiçi öğrenme platformları, kadınların bilgi toplumuna entegrasyonunu hızlandırmakta ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Ekonomik açıdan, dijital girişimcilik ve e-ticaret, kadınların bağımsız gelir elde etmesine ve iş yaşamında etkin rol almasına olanak tanımaktadır. OECD (2021) ve World Bank (2022) verileri, dijital platformların kadın girişimciler için yeni pazarlara erişim, pazarlama ve iş yönetimi konularında kritik fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Ayrıca uzaktan çalışma imkânları, aile ve kariyer yaşamını dengelemede kadınlara esneklik sağlamaktadır (ILO, 2020).

Gelecekte dijitalleşmenin kadınların toplumsal konumunu güçlendirmesi için bütüncül ve kapsayıcı stratejiler geliştirilmelidir. Dijital okuryazarlık ve beceri geliştirme programlarının yaygınlaştırılması, dijital girişimcilik ve e-ticarete erişimin artırılması, çevrimiçi güvenlik ve dijital hakların korunması, kadınların dijital katılımını güvenli ve etkili hâle getirecektir.

Toplumsal farkındalığı artıracak kampanyalar ve e-aktivizm projeleri, kadınların görünürliğini ve toplumsal katılımını güçlendirirken, dijitalleşmenin toplumsal kalkınma ve sürdürülebilir eşitlik hedeflerine hizmet etmesini sağlayacaktır (UN Women, 2020; OECD, 2021).

Sonuç olarak bilgi toplumu ve dijitalleşme, kadınların toplumsal, ekonomik ve kültürel güçlenmesinde dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Eğitim, dijital beceriler, ekonomik fırsatlar, liderlik ve toplumsal görünürlük alanlarında kadınların eşit ve aktif katılımı, toplumsal cinsiyet eşitliği ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından stratejik bir önceliktir. Yapısal engellerin aşılması ve kapsayıcı politikaların uygulanması, kadınların bilgi toplumunda tam potansiyeline ulaşmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Amnesty International. (2017, November 20). *Amnesty reveals alarming impact of online abuse against women*. Amnesty International.
- Baştürk Akca, E., & Kaya, B. (2017). Toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden dijital bölünme ve farklı yaklaşımlar. *Intermedia International e-Journal*, 3(5), 53–70.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.
- ET BFSI. (2023, August 4). L&T Finance launches Digital Sakhi project in Murshidabad. *The Economic Times*. <https://bfsi.economictimes.indiatimes.com/news/nbfc/lt-finance-launches-digital-sakhi-project-in-murshidabad/102467166>
- European Commission. (2021). *Women in Digital Scoreboard 2021*. Avrupa Komisyonu. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/women-digital>
- European Council. (2020). *Cyber Violence Against Women and Girls*. Council of Europe.
- European Institute for Gender Equality (EIGE). (2017). *Cyber violence against women and girls*. EIGE.
- Gill, R., & Orgad, S. (2018). The shifting terrain of sex and power: From the “sexualization of culture” to #MeToo. *Sexualities*, 21(8), 1313–1324.
- ICTC. (2024). *Advancing Women in the Digital Economy: A Gender Equity Toolkit for Technology Leaders, Organizations, and Ecosystem Players*. Information and Communications Technology Council.
- ILO. (2020). *Teleworking during the COVID-19 Pandemic and Beyond: A Practical Guide*. International Labour Organization.
- ITU. (2021). *Measuring Digital Development: Facts and Figures 2021*. International Telecommunication Union.
- International Telecommunication Union. (2023). *Measuring digital development: Facts and figures 2023*. ITU Publications.
- McKinsey & Company. (2020). *The Power of Parity: Advancing Women’s Equality in the Digital Economy*.
- Modrek, S., & Chakalov, B. (2019). The #MeToo Movement in the United States: Text Analysis of Early Twitter Conversations. *Journal of Medical Internet Research*, 21(9), e13837.
- Momani, B., Finn, M., & Uszkay, J. A. (2022). *Digital transformation of work: Gender considerations, impact on racialized women, and opportunities for skills retraining and entrepreneurship*. University of Waterloo.
- National Science Foundation (NSF). (2018). *Science & Engineering Indicators 2018*. National Science Board.

- OECD. (2021). *Bridging the Digital Gender Divide*. OECD Publishing.
- O'Halloran, O., & Cook, N. (2023). Breaking the silence: Exploring women's experiences of participating in the #MeToo movement. *Feminist Media Studies*.
- TOBB. (2022). *Kadın Girişimciler Kurulu Faaliyet Raporu*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- UNESCO. (2021). *Women in Science: Facts and Figures*. UNESCO.
- UNESCO. (2022). *Digital Learning and Gender Equity*. UNESCO.
- UN Women. (2020). *Gender Equality and Digitalization*. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.
- van Dijk, J. (2020). *The Digital Divide*. Polity Press.
- Webster, F. (2005). Making sense of the information age: Sociology and Cultural Studies. *Information, Communication & Society*, 8(4), 439–458.
- World Bank. (2022). *Women, Business and the Digital Economy*. Washington, D.C.: World Bank Group.
- Zhang, Z. (2023). Research on the role of digital media in promoting #MeToo movements. *Social Sciences*, 12(2), 54–62.

Kadın Sağlığına Yönelik Yapay Zekâ Destekli Uygulamalar

Naciye Kaya¹

Özet

Yapay zekâ, sağlık alanında son yıllarda hızlı bir şekilde gelişen ve hasta bakım süreçlerini dönüştüren yenilikçi bir teknolojidir. Bu dönüşümden en çok etkilenen alanlardan biri de biyolojik, hormonal ve sosyal faktörlerin etkisiyle özgün bir yapıya sahip olan kadın sağlığıdır. Kadın yaşam döngüsünün farklı evrelerinde ortaya çıkan infertilite, jinekolojik ve onkolojik hastalıklar, cinsel sağlık problemleri, gebelik ve doğum süreci ile menopoza; kadınların yaşam kalitesini doğrudan etkileyen temel sağlık alanları arasında yer almaktadır. Bu alanlarda yapay zekâ destekli uygulamaların kullanımı, kişiselleştirilmiş tedavi planlarının oluşturulmasına ve komplikasyonların önlenmesinden bakım hizmetlerinin daha etkin yönetilmesine kadar önemli katkılar sağlamaktadır. Yapay zekâ uygulamaları, görüntüleme tekniklerinin hassasiyetini artırmakta, büyük veri analizi ile klinik karar destek sistemlerini güçlendirmekte ve hasta merkezli bakımın önünü açmaktadır. Özellikle jinekolojik kanserlerde tümör görüntülerinin değerlendirilmesi, gebelik sürecinde fetal anomalilerin hızlı tanısı ve üreme sağlığında bireyselleştirilmiş tedavi seçeneklerinin geliştirilmesi bu alandaki önemli örneklerdendir. Bununla birlikte yapay zekanın kadın sağlığına entegrasyonunda etik, veri güvenliği, gizlilik ve cinsiyet eşitliği boyutları kritik önem taşımaktadır. Bu bölümde, kadın sağlığına yönelik yapay zekâ destekli uygulamaların güncel kullanım alanları, klinik örnekleri ve etik çerçevesi ele alınmaktadır. Yapay zekanın kadın sağlığına entegrasyonu, yalnızca klinik sonuçların iyileştirilmesiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kadınlara yönelik sağlık hizmetlerinin daha kapsayıcı, güvenilir ve etkili olmasına destek olacaktır.

1 Öğretim Görevlisi, Balıkesir Üniversitesi, naciye.ercan@balikesir.edu.tr, 0000-0003-4540-1900

1.Giriş

Kadın sağlığı, kadınlara özgü biyolojik ve fizyolojik özelliklerden kaynaklanan birçok durumu kapsayan, toplumsal sağlığın temel bileşenlerinden biridir. Geçmişte bu alanda yapılan araştırmaların ve yenilikçi uygulamaların sınırlı olması, sağlık hizmetlerinde cinsiyet temelli farklılıklara yol açmıştır (Karacan & Gökçe, 2020). Günümüzde hızla gelişen yapay zekâ (YZ) teknolojileri, söz konusu eşitsizlikleri azaltma ve kadın sağlığı sonuçlarını iyileştirme açısından önemli fırsatlar sunmaktadır (Karagöl, Bilmez, Arıöz & Şahin, 2023). YZ büyük veri analizi, karar destek sistemleri ve bireyselleştirilmiş bakım olanakları ile kadın yaşamının farklı evrelerinde karşılaşılan sağlık sorunlarına daha etkili çözümler üretme potansiyeline sahiptir (Malani, Shrivastava, & Raka, 2023). Literatürde, yapay zekânın kadın sağlığında anne fetus sağlığını geliştirme, gebelik takibini düzenleme, tanı ve tedaviyi hızlandırarak prenatal tarama maliyetlerini azaltmada önemli bir araç olduğu belirtilmektedir (Cirban Ekrem & Daşkan, 2021).

2.Kadın Sağlığında Yapay Zekâ Kullanım Alanları

Yapay zekâ, kadın sağlığında üreme sağlığı, gebelik takibi, jinekolojik hastalıkların yönetimi ve ruh sağlığına kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır (Aftab, 2025). Gebelik sürecinde YZ algoritmaları, preeklampsi, erken doğum ve gebelik diyabet gibi komplikasyonların öngörülmesinde önemli rol oynamakta; mobil uygulamalar aracılığıyla anne adaylarının vital bulguları ve günlük sağlık verileri izlenerek riskli durumlarda sağlık profesyonellerine hızlı müdahale kolaylığı sağlanmaktadır (AlSaad et al., 2025; Giaxi, Vivilaki, Sarella, Harizopoulou, & Gourounti, 2025). Jinekoloji alanında, rahim ve yumurtalık kanserlerinin yönetiminde YZ destekli görüntü işleme teknikleri yaygınlaşmakta, endometriozis ve miyom gibi sık görülen sorunlarda klinik karar destek sistemleri tanı doğruluğunu artırarak tedavi planlarının kişiselleştirilmesine katkı sunmaktadır. Meme sağlığında, mamografi ve manyetik rezonans (MR) görüntülerinin YZ ile analizi yanlış negatif sonuçları azaltarak erken tanıyı kolaylaştırmakta, kişisel risk modelleme algoritmaları sayesinde tarama sıklığı bireyselleştirilmektedir (Ahn, Shin, Yang, Park, Kim, Cho, Ock, & Kim, 2023). Ayrıca kadınlarda kardiyovasküler hastalıkların tanı ve prognozu ile osteoporoz risk tahmininde YZ, kadınlara özgü risk faktörlerini dikkate alarak daha hassas değerlendirmeler yapabilmektedir (Adedinsewo et al., 2022). Ruh sağlığı alanında YZ destekli müdahaleler ve dijital tanı sistemleri, kadınların psikolojik iyi oluşunu güçlendirmeye ve ruhsal destek süreçlerini erişilebilir kılmaya yardımcı olmaktadır (Irfan et al., 2025).

3.Kadın Sağlığı Alanında Yapay Zekâ Tabanlı Uygulama Örnekleri

Son yıllarda kadın sağlığına yönelik YZ tabanlı uygulamaların kullanım alanları giderek çeşitlenmektedir (Demir Yıldırım et al., 2023). Özellikle meme kanseri tarama ve teşhisinde YZ destekli sistemler öne çıkmakta; mamografi ve manyetik rezonans görüntülerinin analizinde kitlelerin otomatik olarak saptanması, tanı sürecini hızlandırmakta ve doğruluk oranını artırmaktadır. Gebelik ve perinatal dönemde kullanılan YZ uygulamaları, anne ve fetüs sağlığını korumak amacıyla ultrason verilerinin değerlendirilmesinde ve risk tahmininde etkin biçimde kullanılmaktadır (Cirban Ekrem & Daşkan, 2021). Yenidoğan yoğun bakım ünitelerinde geliştirilen YZ tabanlı yazılımlar, kuvözlerdeki bebeklerin sağlık verilerini sürekli takip ederek olası komplikasyonların ısa sürede fark edilmesini sağlamaktadır (Dimple, 2025). Bunun yanında menopoz döneminde kadınların yaşadığı şikâyetleri azaltmak üzere geliştirilen giyilebilir teknolojiler, yaşam kalitesinin korunmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca regl döngüsü takibi ve doğurganlık planlaması için geliştirilen akıllı telefon uygulamaları, kadınların bireysel sağlık yönetiminde aktif rol almalarını desteklemektedir (Demir Yıldırım et al., 2023).

Üreme sağlığı: Üreme sağlığında evde kullanılabilen bireysel YZ uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır. Flo, Clue ve FDA onaylı Natural Cycles gibi mobil uygulamalar, adet döngüsü ve ovülasyon dönemini YZ algoritmalarıyla analiz ederek kadınlara doğurganlık takibi ve kontraseptif planlama konusunda kişiselleştirilmiş öneriler sunmaktadır (Brandão et al., 2024). Ayrıca PepAI gibi yerli dijital asistanlar, regl döngüsü ve doğurganlık planlamasında bireysel rehberlik sağlayarak kadınların evde kendi sağlık yönetimlerinde aktif rol almalarını desteklemektedir (Yorgancıoğlu Tarcani, Yalçın Balçık, & Sebik, 2024).

Gebeliğin izlemi: Gebelik izlemi, anne ve fetal sağlığının korunmasında kritik öneme sahiptir. Özellikle riskli gebeliklerde fetal kalp hızının düzenli takibi, olası komplikasyonların hızlı fark edilmesini sağlayarak anne ve fetüsün sağlığı korunmaktadır. Geleneksel yöntemlerde fetal kalp hızı takibi genellikle hastane ortamında kardiyotokografi ile yapılmaktadır; ancak sağlık merkezlerine erişim kısıtlı olduğunda bu durum önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu nedenle son yıllarda evde kullanılabilecek YZ tabanlı fetal kalp hızı takip sistemleri geliştirilmiştir. Akıllı telefonla uyumlu çalışan taşınabilir ultrason probu veya giyilebilir sensörler yardımıyla anne adayları evde kolayca ölçüm yapabilmekte, YZ algoritmaları ise elde edilen sinyalleri analiz ederek fetal kalp hızı ile ilgili olası anormallikleri akut dönemde saptayabilmektedir (Aeberhard et al., 2024). Ayrıca bulgular tele-tıp

uygulamaları aracılığıyla sağlık profesyonellerine iletilmekte, böylece kırsal bölgelerde yaşayan veya düzenli sağlık hizmetine erişimi olmayan anne adaylarının izlemi kolaylaşmaktadır. Bu gelişmeler, evde güvenli gebelik takibi ve anne sağlığının korunmasında yapay zekânın rolünü güçlendirmektedir.

Doğum sonrası ruh sağlığı: Doğum sonrası dönem, kadınların hem fiziksel hem de ruhsal açıdan hassas oldukları bir süreçtir. Özellikle postpartum depresyon, anksiyete ve uyum sorunları, anne sağlığı kadar bebek gelişimini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu dönemde YZ tabanlı uygulamalar, kadınların ruh sağlığını desteklemek amacıyla giderek daha fazla kullanılmaktadır. YZ destekli mobil uygulamalar ve sohbet botları, annelerin duygu durumunu takip etmekte, olası depresyon belirtilerini akut dönemde saptayabilmekte ve gerektiğinde profesyonel yardım almaları için yönlendirmeler yapabilmektedir. Örneğin Woebot adlı YZ destekli sohbet botu, annelerin günlük duygu durumlarını takip ederek bilişsel davranışçı terapi temelli öneriler sunmakta ve psikolojik destek sağlamaktadır (Darcy et al., 2023). Wysa ve Youper gibi uygulamalar ise anksiyete ve depresyon belirtilerini izleyerek kişiselleştirilmiş önerilerde bulunabilmektedir (Lee, Yeung, Kurniawati, & Chou, 2025). Ayrıca makine öğrenmesi algoritmaları, doğum sonrası depresyon riskini öngören modeller geliştirilmesine imkân tanımakta ve koruyucu sağlık hizmetlerini desteklemektedir.

Menopoz yönetimi: Menopoz sürecinde YZ uygulamaları, hormon tedavisi, semptom yönetimi ve risk tahmini başta olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Mobil uygulamalar ve giyilebilir cihazlar aracılığıyla elde edilen semptom verilerinin YZ algoritmalarıyla analiz edilmesi, kadınlara yaşam tarzı önerileri ve tedavi seçenekleri konusunda özelleştirilmiş yönlendirmeler sunabilmektedir (Šabanović et al., 2018). Daha güncel çalışmalarda ise bu yaklaşımlara sanal gerçeklik tabanlı müdahaleler ve büyük dil modeli destekli sohbet botları eklenmiş, semptom yönetiminde umut verici sonuçlar elde edilmiştir (Vargas-Hernandez et al., 2025; Deva et al., 2025).

Meme sağlığı: Meme kanseri, kadınlarda en sık görülen kanser türlerinden biridir. Ancak mamografi gibi geleneksel yöntemlerin yalnızca sağlık merkezlerinde uygulanabilmesi, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınlar için erişim sorununa yol açmaktadır. Bu nedenle son yıllarda evde veya düşük maliyetli ortamlarda kullanılabilecek YZ destekli tarama sistemleri geliştirilmiştir. Örneğin iBreastExam (iBE), taşınabilir ve radyasyonsuz bir cihaz olarak memedeki anormallikleri sensörler yardımıyla saptayabilmekte; Thermalix ise termal görüntüleme ile YZ algoritmalarını birleştirerek meme dokusundaki ısı farklılıklarını analiz eden koruyucu uygulamalardandır

(Kakileti et al., 2020; Mango et al., 2022). Ayrıca Lunit INSIGHT MMG gibi yazılımlar, tele-radyoloji ile entegre edilerek görüntülerin hızlı ve doğru şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır (Larsen et al., 2024).

Serviks kanseri: Serviks kanseri, önlenebilir bir hastalık olmasına rağmen mevcut tarama yöntemleri her zaman yeterli duyarlılığa sahip değildir. Bu nedenle son yıllarda YZ tabanlı uygulamalar geliştirilmiştir. Örneğin EVA System, akıllı telefon kamerası ile alınan servikal görüntüleri analiz ederek anormal hücreleri saptayabilmektedir (Glab et al., 2024). Benzer şekilde CerviCARE AI, derin öğrenme algoritmaları ile kolposkopi görüntülerini sınıflandırarak lezyonların tespitinde yüksek doğruluk oranı sağlamaktadır. Ayrıca HPV testleriyle entegre edilen YZ çözümleri, hastaların risk gruplarını belirleyerek ileri tetkike yönlendirilmesini kolaylaştırmaktadır (Ouh et al., 2024). Bu gelişmeler, özellikle uzman hekim sayısının sınırlı olduğu, sağlık merkezlerine erişimin güç olduğu ya da kırsal bölgelerde yaşayan dezavantajlı gruplarda erken tanı olasılığını artırarak kadın sağlığını desteklemektedir.

4. Türkiye’de Kadın Sağlığı Hizmetlerinde Yapay Zekâ Uygulamaları

Türkiye’de sağlık hizmetlerinde dijitalleşme süreci, kadın sağlığı alanında da YZ tabanlı uygulamaların geliştirilmesine zemin hazırlamıştır (Yorgancıoğlu Tarcani, Yalçın Balçık, & Sebik, 2024). Üniversiteler, araştırma merkezleri, kamu kurumları ve özel sektör iş birlikleriyle yürütülen projeler; kolay teşhis, risk analizi ve hasta takibi gibi konularda öne çıkmaktadır. Kadınlar bireysel düzeyde ise akıllı telefon uygulamaları, giyilebilir sağlık teknolojileri ve YZ destekli danışmanlık platformları aracılığıyla regl döngüsü, üreme sağlığı ve gebelik takibinde bu hizmetlerden yararlanmaktadır.

Kadın sağlığına yönelik YZ projelerinin geliştirilmesinde T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Yapay Zekâ ve Yenilikçi Teknolojiler Daire Başkanlığı önemli bir rol üstlenmektedir. Bu daireye bağlı birimler, sağlık hizmetlerine entegre edilebilecek yeni sistemlerin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğini desteklemektedir (Yorgancıoğlu Tarcani et al., 2024). Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yürüttüğü “Kadınlara Yönelik Yapay Zekâ ve Veri Bilimi Geliştirme Programı”, kadınların teknoloji alanında yetkinlik kazanmalarına destek olarak hem YZ tabanlı sağlık teknolojilerinin geliştirilmesine katılımlarını artırmakta hem de sağlık süreçlerinde daha bilinçli rol üstlenmelerine imkân tanımaktadır.

Türkiye’deki uygulama örneklerinden Mamosis, YZ destekli görüntü analiziyle mamografi verilerini değerlendirerek %90’ın üzerinde doğruluk

oranı ile hızlı teşhis desteği sunmakta; bu sayede meme kanserinin tanısına yardımcı olmaktadır. Ayrıca Hacettepe Üniversitesi Üremeye Yardımcı Teknikler Ünitesi'nde yürütülen çalışmalarda YZ ağları kullanılarak gebelik sonuçları tahmin edilmiş, klinik gebelik sonucu pozitif olanlar %53, negatif olanlar %81 doğruluk oranıyla belirlenmiştir (Esinler & Yaralı, 2006). Bunun yanı sıra, PepAI gibi yerli dijital sağlık asistanları regl döngüsü ve doğurganlık planlamasında bireysel rehberlik sunmaktadır.

5. Etik, Gizlilik ve Cinsiyet Eşitliği Perspektifi

Kadın sağlığına yönelik YZ uygulamalarında etik, gizlilik ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları en kritik tartışma alanlarını oluşturmaktadır. Özellikle üreme sağlığı, gebelik takibi ve jinekolojik hastalıklara ilişkin dijital veriler, bireylerin en mahrem sağlık bilgilerini içermekte ve bu nedenle yüksek düzeyde koruma gerektirmektedir. Verilerin kötüye kullanılması, yetkisiz erişim ya da ticari amaçlarla paylaşılması, kadınların hem bireysel mahremiyetine hem de toplumsal konumuna zarar verebilir. Bunun yanı sıra, YZ algoritmalarında kullanılan veri setlerinin cinsiyet önyargıları içermesi, kadınların tanı ve tedavi süreçlerinde eşitsizliklere yol açabilmektedir. Örneğin, yalnızca erkek verilerine dayalı geliştirilen kardiyovasküler risk modelleri, kadınlardaki farklı klinik belirtileri göz ardı ederek yanlış tanı olasılığını artırabilmektedir. Harvard Business School'dan Rembrand Koning ve arkadaşlarının araştırması da kadınların üretken YZ araçlarını erkeklerden ortalama %25 daha az benimsediğini ve bunun arkasında etik kaygılar ile toplumsal yargılanma korkusunun önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Otis, Delecourt, Cranney, & Koning, 2024). Bu nedenle, etik ilkelere dayalı, şeffaf ve hesap verebilir YZ sistemlerinin geliştirilmesi; cinsiyet farklılıklarını dikkate alan, kapsayıcı ve adil veri setleriyle eğitilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, kadınların sağlık verilerinin işlenmesi sürecinde açık rıza, bilgilendirilmiş onam ve veri güvenliği standartlarının uygulanması, bireysel hakların korunması açısından vazgeçilmezdir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetten bir yaklaşım benimsendiğinde, YZ sadece sağlık hizmetlerinde verimliliği artırmakla kalmayacak, aynı zamanda kadınların sağlık hizmetlerine eşit ve adil erişimini de destekleyecektir.

Bu çerçevede, Avrupa Birliği'nin 2024 yılında yürürlüğe koyduğu Yapay Zekâ Yasası, yüksek riskli alanlarda kullanılan YZ sistemleri için şeffaflık, güvenlik ve ayrımcılığa karşı koruma standartları getirmiştir (European Commission, 2024). Kadın sağlığı uygulamaları da bu 'yüksek risk' kategorisine girebilecek nitelikte olduğundan, benzer düzenlemelerin Türkiye'de de geliştirilmesi, etik ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı güvenilir YZ çözümlerinin hayata geçirilmesi açısından yol gösterici olacaktır.

6.Sonuç

Kadın sağlığında YZ uygulamaları, üreme sağlığından gebelik ve doğum takibine, jinekolojik kanserlerin erken teşhisinden menopozy yönetimine kadar çeşitli alanlarda geliştirilmektedir. Büyük veri analizi, görüntü işleme teknikleri ve karar destek sistemleri sayesinde tanı süreçlerinin doğruluğu artmakta, kişiselleştirilmiş bakım olanakları güçlenmekte ve komplikasyonların yönetimi kolaylaşmaktadır. Bununla birlikte veri gizliliği, etik sorumluluklar ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konular bu teknolojilerin entegrasyonunda belirleyici rol oynamaktadır. Türkiye’de üniversiteler, araştırma merkezleri, kamu kurumları ve özel sektörün iş birliğiyle yürütölen projeler ile kadınların teknolojiye katılımını artırmaya yönelik programlar, bu alandaki gelişmeleri desteklemekte ve kadın sağlığına övgü YZ tabanlı çözümlerin yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Sonuç olarak, YZ kadın sağlığı hizmetlerinin daha kapsayıcı, güvenilir ve aynı zamanda erişilebilir bir yapıya kavuşmasında dönüştürücü bir potansiyel taşımaktadır.

Kaynakça

- Adedinsewo, D. A., Pollak, A. W., Phillips, S. D., Smith, T. L., Svatikova, A., Hayes, S. N., Mulvagh, S. L., Norris, C., Roger, V. L., Noseworthy, P. A., Yao, X., & Carter, R. E. (2022). Cardiovascular disease screening in women: Leveraging artificial intelligence and digital tools. *Circulation Research*, 130(4), 673–690.
- Aeberhard, J. L., Radan, A. P., Soltani, R. A., Strahm, K. M., Schneider, S., Carrié, A., Lemay, M., Krauss, J., Delgado-Gonzalo, R., & Surbek, D. (2024). Introducing artificial intelligence in interpretation of foetal cardiotocography: Medical dataset curation and preliminary coding—An interdisciplinary project. *Methods and Protocols*, 7(1), 5.
- Aftab, N. (2025). Artificial intelligence in obstetrics and gynaecology: Advancing precision and personalised care. *Cureus*, 17(6), e86929.
- AlSaad, R., Elhenidy, A., Tabassum, A., Odeh, N., AboArqoub, E., Odeh, A., AlTamimi, M., Abd-Alrazaq, A., Thomas, R., Bashir, M., & Sheik, J. (2025). Artificial intelligence in gestational diabetes care: A systematic review. *Journal of Diabetes Science and Technology*. Advance online publication.
- Brandão, M., Mendes, F., Martins, M., Cardoso, P., Macedo, G., Mascarenhas, T., & Mascarenhas Saraiva, M. (2024). Revolutionizing women's health: A comprehensive review of artificial intelligence advancements in gynecology. *Journal of Clinical Medicine*, 13(4), 1061.
- Cirban Ekrem, E., & Daşkan, Z. (2021). Perinatal dönemde yapay zekâ teknolojisinin kullanımı. *Eurasian Journal of Health*, 5(2), 147–162.
- Darcy, A., Beaudette, A., Chiauzzi, E., Daniels, J., Goodwin, K., Mariano, T. Y., ... Robinson, A. (2023). Anatomy of a Woebot® (WB001): Agent guided CBT for women with postpartum depression. *Expert Review of Medical Devices*, 20(12), 1035–1049.
- Demir Yıldırım, A., Yılmaz Esencan, T., Güder, A., & Daştan, K. (2023). Ebe-lik alanında kullanılan mobil sağlık uygulamaları. *Karya Journal of Health Science*, 4(2), 174–178.
- Deva, A., et al. (2025). A mixed-methods evaluation of LLM-based chatbots for menopause. *Menopause: The Journal of the North American Menopause Society*.
- Dimple, M. D. (2025). AI for monitoring neonatal intensive care units. *International Journal of Advance Research and Innovative Ideas in Education*, 11(2), 3154–3159.
- Esinler, I., & Yaralı, H. (2006). Neural network analysis to predict pregnancy outcome in assisted reproductive techniques. *Journal of Reproductive Medicine*, 51(5), 403–408.

- European Commission. (2024, August 1). Regulatory framework proposal on artificial intelligence (AI Act). *Digital Strategy*. Retrieved from <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/regulatory-framework-ai>
- Giaxi, P., Vivilaki, V., Sarella, A., Harizopoulou, V., & Gourounti, K. (2025). Artificial intelligence and machine learning: An updated systematic review of their role in obstetrics and midwifery. *Cureus*, 17(3), e80394.
- Glab, G., Chmaj-Wierzchowska, K., Wierzchowski, M., Michalak, S., & Sajdak, S. (2024). Correlation of the mobile colposcopy EVA system with AI algorithm VisualCheck2.0 and Mobilab HPV 16/18/31 antigen rapid test in daily gynecological practice. *European Journal of Obstetrics & Gynecology and Reproductive Biology*, 293, 104–110.
- Irfan, N., Zafar, S., Shakil, K. A., & others. (2025). Integrating AI predictive analytics with naturopathic and yoga-based interventions in a data-driven preventive model to improve maternal mental health and pregnancy outcomes. *Scientific Reports*, 15, 23878.
- Karacan, E., & Gökçe, S. (2020). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın sağlığı. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 39–59.
- Karagöl, B., Bilmez, G., Ariöz, A., & Şahin, S. (2023). Kadın sağlığı alanında teknoloji kullanımı ve bakım. *Türkiye Sağlık Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 57–69.
- Larsen, M., Olstad, C. F., Lee, C. I., Hovda, T., Hoff, S. R., Martiniussen, M. A., Mikalsen, K. Ø., Lund-Hanssen, H., Solli, H. S., Silberhorn, M., Sulheim, Å. Ø., Auensen, S., Nygård, J. E., & Hofvind, S. (2024). Performance of an artificial intelligence system for breast cancer detection on screening mammograms from BreastScreen Norway. *Radiology: Artificial Intelligence*, 6(3), e230375.
- Lee, K. S., Yeung, J., Kurniawati, A., & Chou, D. T. (2025). Designing human-centric AI mental health chatbots: A case study of two apps (Wysa and Youper). In *Information Systems for Intelligent Systems* (Lecture Notes in Networks and Systems, Vol. 1255) (pp. 435–449). Springer.
- Malani, S. N., Shrivastava, D., & Raka, M. S. (2023). A comprehensive review of the role of artificial intelligence in obstetrics and gynecology. *Cureus*, 15(2), e34891.
- Otis, N. G., Delecourt, S., Cranney, K., & Koning, R. (2024). Global evidence on gender gaps and generative AI (Harvard Business School Working Paper No. 25-023). *Harvard Business School*.
- Ouh, Y. T., Kim, T. J., Ju, W., Lee, J. H., Rhee, J. E., Kim, H. J., ... & Bae, D. S. (2024). Development and validation of artificial intelligence-based analysis software to support screening system of cervical intraepithelial neoplasia. *Scientific Reports*, 14, 1957.

- Šabanović, Š., Ljiljana, M. T., Babič, E., Vadovský, M., Paralič, J., Včev, A., & others. (2018). Metabolic syndrome in hypertensive women in the age of menopause: A case study on data from general practice electronic health records. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 18(1), 24.
- Vargas-Hernandez, A., Riaz, A., Nawaz, M., & Fatima, T. (2025). Artificial intelligence in menopause management. *Mathews Journal of Gynecology & Obstetrics*, 10(1), 1–7.
- Yorgancıoğlu Tarcani, G., Yalçın Balçık, P., & Sebik, N. B. (2024). Türkiye ve dünyada sağlık hizmetlerinde yapay zekâ [Artificial intelligence in health-care in Türkiye and the world]. *Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 14(1), 50–60.

Yapay Zekâ ile Kadın Sağlığında Erken Tanı ve Önleyici Yaklaşımlar

İsmail Emre Deniz¹

Özet

Kadın sağlığını iyileştirmeye yönelik küresel çabalar önemli ölçüde cinsel sağlık ve üreme sağlığını iyileştirmeye yönelmiştir. Ancak, küresel hastalık çeşitliliği son yıllarda önemli biçimde değişime uğramıştır. Günümüzde kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığının yanı sıra; kardiyovasküler hastalıklar, kanserler, solunum yolu hastalıkları, hormonal ve metabolik hastalıklar, depresyon, anksiyete, diyabet, depresyon ve iskelet sistemi rahatsızlıklarının da önemli düzeyde arttığı görülmüştür. Bu sebeple, kadınların sağlığını en verimli şekilde iyileştirmek için; bu hastalıkların önlenmesi, yönetimi, tedavisine yeni kaynakların ayrılması ve dijitalleşme çağına uygun tedavi yöntemlerinin belirlenmesi oldukça önemli hale gelmiştir. Bu yaklaşımlar, kadınların hastalık yükünü, davranışsal, biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel risk faktörlerini azaltabilir. Geçmişte çoğu tıbbi araştırma erkekler üzerinde yürütülmüş ve bulguların kadınlar için de geçerli olduğu düşünülmüş ve cinsiyet farklılıkları ihmal edilmiştir. Ancak, araştırmalardaki kadın sayısı arttıkça, klinik olarak farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu noktada cinsiyet farklılığını gözeterek kadın sağlığının önemi göz ardı edilmemelidir. Çünkü kadınlar erkeklerden farklı olarak; ergenlikten menapozu kadar, adet kanaması ve doğurganlık gibi sorunları kapsayan farklı sağlık sorunlarıyla da karşılaşmaktadır. Bu sorunlar diğer hormonal, metabolik ve psikolojik dengeleri de etkilemektedir. Geleneksel sağlık kurumları, sağlık sorunlarının komplike olmasıyla birlikte; hastalığın temel problemini saptayamamakta ve benzersiz talepleri görmezden gelmektedir. Günümüzde yapay zekânın kadın sağlığında devreye girdiği yer burasıdır ve bulguları tespit etmede güçlü bir yöntem sağlar. Yapay zekâ uygulamaları kadın sağlığında hastalıkların önlenmesi, tespit ve tedavisine potansiyeline sahiptir. Bu uygulamalar bilgiye erişimi hızlandırarak ve sağlık hizmetlerini daha kişiselleştirilmiş hale getirerek kadın sağlığının iyileştirilmesine önemli katkı sağlamaktadır. Yapay zekâ, veri kümelerinden öngörülebilir bulunma özelliği ile kadın sağlığının farklı alanlarında yenilikçi çözümler geliştirmektedir.

1 Department of Biostatistics, Institute of Health Sciences, Bursa Uludag University, Bursa, Turkey. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4883-9959>

1.Kadın Sağlığına Genel Bakış

Kadın sağlığı sadece anne sağlığı olarak düşünülmemelidir. Kadın sağlığının hem sosyal hem de biyolojik boyutları vardır.

Biyolojik boyutlar; üreme işlevi ile kadınlara özgü potansiyel sağlık risklerini barındırır ve bu durum toplumda genellikle erkekler ile paylaşılmaz. Üreme hastalıkları dışında, kadınlar erkeklerle birlikte diğer tüm vücut sistemlerinde hastalık riskini paylaşırlar. Örneğin, kardiyovasküler hastalıklar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde meme kanseri ve genital kansere göre kadınların ölümünü daha fazla etkilemektedir. Erkekler ve kadınlar arasındaki genetik ve hormonal farklılıklar, hastalık yükündeki farklılıklara yansiyabilir.

Sosyal boyuta bakılırsa; bir kadın sadece bedeni nedeniyle değil, aynı zamanda toplumun onun rolünü tanımlama biçimi nedeniyle de farklıdır. Kültürel olarak gelişen cinsiyete bağlı farklılıklar, kadın sağlığının güçlü belirleyicileridir. Kadın sağlığının önemli bir belirleyicisi, toplumların bir kadının hayatının ne kadar değerli olduğuna dair değerlendirmesidir. Sağlık için kaynak tahsisi kararları alırken, toplumlar bilinçli veya bilinçsiz olarak kimin yaşayıp kimin öleceğine karar verirler. Kadınların değerinin düşük olduğu ve özellikle de kaynakların kıt olduğu yerlerde, toplumlar kadın sağlığı için gerekli kaynakları tahsis etmeyecektir. Kadın sağlığı, yalnızca toplumun bir kadının değerini nasıl değerlendirdiğiyle değil, aynı zamanda toplumun cinsellik ve üreme için belirlediği normlarla da belirlenir. Kadın sağlığı denince akla ilk gelen kavramlar; üreme sağlığı, gebelik ve doğum, kanser türleri (meme, rahim ağzı vb.), ruh sağlığı (depresyon, anksiyete vb.) ile hormonal ve metabolik hastalıklardır (Fathalla, 1994).

2.Yapay Zekâ ve Sağlık Alanındaki Rolü

İlk olarak 1950’lerde ortaya atılan “yapay zekâ” terimi, başlangıçta makineler tarafından sergilenen insan zekâsına dair basit bir teori olarak ortaya çıkmıştır (Bini, 2018).

Günümüzde hızlı teknolojik ilerleme ve son derece büyük veri kümelerinde katlanarak artışlar yaşandığı bir dönemde, yapay zekâ, eşi benzeri görülmemiş bir ölçekte salt teoriden somut uygulamaya geçiş yapmıştır (Topol, 2019). Neredeyse gerçek zamanlı, otonom sürürlü araçlarda olağanüstü büyük veri kümelerinin değerlendirilmesinden ve akış geçmişinden etkilenen video izleme önerilerinden (Netflix, Los Gatos, CA, ABD), çevrimiçi satın alma önerilerine, reklamlara ve dolandırıcılık tespitine (Amazon, Seattle, WA, ABD) kadar, yapay zekâ, toplumun birçok alanına kökten yerleşmiş durumda ve genellikle kişisel elektronik cihazlarımızın arka

planında görünmez bir şekilde işlev görüyor. Yapay zekânın bir alt kümesi olarak kabul edilen makine öğrenimi, insan zekâsıyla ilişkili deneyimsel “öğrenmeyi” sergilerken, aynı zamanda hesaplamalı algoritmalar kullanarak analizlerini öğrenme ve geliştirme kapasitesine de sahiptir. Bu algoritmalar, makineyi otonom öneriler veya kararlar almaya eğitmek için kalıpları tanımak ve etkili bir şekilde öğrenmek amacıyla büyük veri giriş ve çıkış kümeleri kullanır. Algoritmanın yeterli tekrarı ve modifikasyonundan sonra, makine bir girdi alabilir ve bir çıktıyı tahmin edebilir hale gelir (Naylor, 2018). Daha sonra çıktılar, algoritmanın doğruluğunu değerlendirmek için bilinen bir dizi sonuçla karşılaştırılır ve algoritma daha sonra, daha fazla sonucu tahmin etme yeteneğini mükemmelleştirmek için yinelemeli olarak ayarlanır. Derin sinir ağları, nihai çıktıyı ayırmak ve yönetmek için hiyerarşik katmanlardan yararlanan bu modellerin daha karmaşık versiyonlarıdır. Ağ, bir girdi katmanı ile başlar ve ardından her biri girdinin farklı özelliklerine yanıt veren bir dizi gizli katmana ilerler. Bu katmanlar, girdi “derinleştikçe” daha fazla anlayış sağlar ve açıkça programlanmış talimatlar olmadan modellerin geliştirilmesine olanak tanır. Makine belirli bir kavramı birden fazla katmanda inceledikçe, mevcut algoritma yeni veriler elde edildikçe kendini art arda geliştirebilir. İnsan beyninin işleyişine benzer şekilde, makine birden fazla hiyerarşik veri düzeyindeki dendritik bağlantılardan nöronal bağlantılar kurabilir. Bu ağlar, derin öğrenme olarak bilinen yeni bir yapay zekâ biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Makine öğreniminin öngörü yetenekleri sağlık alanında giderek daha fazla kullanılmaktadır. Sağlık ve veri bilimleri arasında bir yakınlaşma olarak, makine öğrenimi modelleri, tanı hataları, tedavi hataları, iş akışı verimsizlikleri ve değer odaklı bakımın önündeki engeller gibi çeşitli sorunlara potansiyel çözümler olarak önerilmiş ve test edilmiştir (Haeberle, ve diğerleri, 2019). Makine öğreniminin öne çıkan teorik uygulamalarından biri, Dr. Eric Topol’un tanımladığı gibi, şu anda içinde yaşadığımız sıkı tıp dünyası ile mücadele etmek için elektronik sağlık kayıtlarındaki tıklamaların otomasyonunu içerir. Özellikle, elektronik sağlık kayıtlarındaki tek bir hasta, analiz için yaklaşık 32.000 ayrı veri ögesiyle ilişkilendirilir ve bu da hasta verilerini işlemek için yapay zekâ tabanlı bir algoritma gerektirir (Milinovich & Kattan, 2018). Şu anda, elektronik tıbbi kayıtlardaki eylemleri otomatikleştirme çabaları, düzenlenmiş özel erişim sorunları nedeniyle sınırlıdır. Ancak, nihai otomasyon yetenekleri gerçekleştirildiğinde, yapay zekâ doktorlara eğitildikleri görevleri nihayet yerine getirmeleri ve sağlık hizmetini tekrar insani hale getirmeleri için zaman kazandırır. (Topol, 2019).

Derin öğrenme metodolojileri; görüntü işleme tekniklerini de ele almaktadır. Netliği ve doğruluğu geri kazandıran, bu teknikler tıbbi

görüntüleme, gözetim ve daha birçok alanda önemli olan sonraki analizler ve yorumlar için temel oluşturur. Kapsam, çeşitli ayarlamalar yoluyla görüntü kalitesini yükseltmeye odaklanılan görüntü iyileştirmeyi de kapsar. Kontrastı, parlaklığı, keskinliği ve diğer nitelikleri değiştiren teknikler görsel yorumlanabilirliği artırır. Çeşitli alanlarda uygulanan bu geliştirme süreci, profesyonellerin daha ince ayrıntıları kavramasını sağlayarak bilinçli karar alma ve gelişmiş analiz süreçlerini kolaylaştırır (Preetha & Jeevaraj, 2024).

Günümüz klinik uygulamalarında, yapay zekâ teknolojileri, tıbbi bakım sırasında üretilen dijital verilerden değerli tahminler çıkararak sağlık hizmetlerinde devrim yaratmayı taahhüt ediyor. Geleneksel olarak, kanıta dayalı tıp; kalıpları belirlemek ve bunları matematiksel denklemler olarak göstermek için istatistiksel yöntemlere dayanıyordu. Ancak, makine öğrenimi aracılığıyla yapay zekâ, verilerdeki karmaşık ilişkileri (basit bir denklemle kolayca ifade edilemeyen) ortaya çıkaran gelişmiş teknikler sunuyor. Bu, makine öğrenimi sistemlerinin, klinisyenler gibi karmaşık problem çözme süreçlerini ele almasını ve iyi gerekçelendirilmiş sonuçlara ulaşmak için kanıtları dikkatlice analiz etmesini sağlıyor (Buch, Ahmed, & Maruthappu, 2018).

Yapay zekâ, özellikle dijital tıp olmak üzere tıbbın dönüşümünde hayati bir bileşen olabilir. Birden fazla sağlık alanına uygulanabilen hassas metodolojilerin geliştirilmesini sağlar. Yapay zekâ tabanlı gelişmiş algoritmalar ve bilgi işlem gücündeki iyileştirmeler, önümüzdeki yıllarda klinik hizmetlerin verimliliği ve performansı gibi sağlık alanındaki zorlukların üstesinden gelmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, enfeksiyon kontrol müdahaleleri için klinik hizmetlerin dikkatini artırmak, artan nüfusu ve karmaşık hastalık gereksinimlerini yönetmek ve dünyanın yaşlanan nüfusunun getirdiği zorlukları yönetmek için sağlık verilerini modellemek açısından da değerli olabilirler.

Yapay dar zekâ, iyi tanımlanmış ve öznel belirsizliklere yer vermeyen tek bir belirli görevi çözmede mükemmeldir. Sağlık hizmetlerinde yapay zekânın mevcut kullanımının çoğu bu kategoriye girmektedir. Örneğin, robotik cerrahideki yapay zekâ tabanlı gelişmeler, geleneksel açık cerrahi yöntemleri yerine minimal invaziv hassas cerrahiye optimize ettiğini göstermektedir (Zemmar, Lozano, & Nelson, 2020)

Yapay genel zekâ, insan zekâsını ve yeteneklerini taklit etmeye çalışarak bir adım daha ileri gitmektedir. Yapay zekânın bu yönü kapsamlı bir çalışma ve araştırma altındadır. Geleneksel bilgidен uygulamaya, bilgidен kanıta dayalı uygulamaya geçişi kolaylaştırmaya yardımcı olabilir. Bu modeller, kapsamlı verilere dayanır ve hatta geleneksel translasyonel araştırma yollarının

gerektirdiği sürenin çok daha kısa bir kısmında akıllı çözümler sağlayabilir. Otomasyon ve biçimsel akıl yürütmeye dayalı yapay zekâ uygulamaları; radyoloji, nöroloji, ortopedi, cerrahi ve onkoloji gibi çeşitli klinik alanlarda kullanılmaktadır. Bu yapay zekâ araçları, uygulayıcıların klinik karar alma süreçlerine yardımcı olmak için rehberlik edebilecek karar destek sistemleri haline gelebilir. Bu; erken teşhis, tanı, tedavi veya uzun vadeli hastalık yönetiminin iyileştirilmesi şeklinde olabilir. Klinik deneme tabanlı büyük veri kümeleri oluşturmak, klinik popülasyon tabanlı araştırmalar için de faydalı olacaktır (Delanerolle, ve diğerleri, 2021).

Yapay zekâ sistemleri, geniş hasta popülasyonlarından bilgi toplayarak sağlık riskleri hakkında gerçek zamanlı tavsiyelerde bulunmalarına ve sağlık sonuçlarını tahmin etmelerine olanak tanır. Yapay zekâ cihazları iki ana gruba ayrılır. İlk grup, hastaların özelliklerini kümelemek ve sonuç olarak hastalık sonuçlarının olasılığını tahmin etmek amacıyla yapılandırılmış verileri analiz eden makine öğrenimi tekniklerini içerir. İkinci grup, yapılandırılmış tıbbi verileri tamamlamak ve zenginleştirmek için klinik notlar ve tıbbi dergiler gibi yapılandırılmamış verilerden bilgi çıkaran doğal dil işleme yöntemlerini içerir. Doğal dil işleme prosedürleri, metinleri makine tarafından okunabilir yapılandırılmış verilere dönüştürür ve bunlar daha sonra makine öğrenimi teknikleriyle analiz edilebilir. Yapay zekâ, tıp alanında en az dört farklı şekilde kullanılmaktadır: (1) hastalık başlangıç riskinin değerlendirilmesinde ve tedaviye başlamadan önce tedavi başarısının tahmin edilmesinde; (2) komplikasyonları yönetme veya hafifletme girişiminde; (3) aktif tedavi veya işlem aşamasında hasta bakımına yardımcı olarak; (4) bir hastalığın patolojisini veya mekanizmasını ve/veya ideal tedavisini aydınlatmayı amaçlayan araştırmalarda. (Becker, 2019).

3. Yapay Zekâ ve Kadın Sağlığı

Kadınlar; ergenlikten menopoza ve yaşlılığa kadar, adet kanaması, doğurganlık, gebelik, doğum, kronik hastalıklar ve ruh sağlığı gibi konuları kapsayan farklı sağlık sorunlarıyla karşı karşıyadır. Ancak, geleneksel sağlık kurumları sıklıkla kadınların özel ihtiyaçlarını uygun şekilde karşılayamamakta ve sonunda bunları görmezden gelmektedir. İşte tam bu noktada yapay zekâ devreye girerek, muazzam bilgileri değerlendirme, trendleri tespit etme ve bulguları kişiselleştirme kapasitesiyle güçlü bir yöntem sunmaktadır. Kadınlar, yapay zekâ destekli çözümler kullanarak vücutları hakkında daha bilinçli kararlar alabilir, sağlıklarını daha iyi anlayabilir ve yaşamları boyunca özel tedaviler alabilirler (Korytnikova, 2023). Kardiyovasküler sistem, meme kanseri, kemik erimesi, serviks ve endometriyum, kadın sağlığı alanındaki yapay zekâ araştırmalarının ilgi alanları olmuştur. Yapay sinir ağları

yardımla, menopoz sonrası kadınlarda endometrijal kanserin tahmini için sınıflandırma ve regresyon ağaçları incelenmiştir. Benzer şekilde, yapay zekâ, insan papilloma virüsü tiplerinin servikal displazinin tekrarlama riskini etkilemedeki etkisini tahmin etmiştir ve mamografi, sonografi ve manyetik rezonans görüntüleme görüntülerinin çalışma için toplandığı meme görüntüleme yaygın olarak kullanılmıştır. Meme kanseri taramasının okuma iş yükünü azaltmak için normal dijital mamografi muayenelerinin yapay zekâ ile otomatik olarak belirlenmesinin uygulanabilirliği incelenmiş ve ultrason görüntü analizine yapay zekâ tabanlı bir karar destek sisteminin dahil edilmesinin tanı performansını iyileştirdiği bulunmuştur (Yoldemir, 2020). Makine öğrenimi algoritmaları, mamografileri ve diğer görüntüleme verilerini inceleyerek kötü huylu olabilecek endişe verici lezyonları veya doku bölgelerini tanıyabilir. Meme kanseri olan kadınlar için bu, daha erken teşhis ve daha kesin tanı sağlayarak tedavi sonuçlarını iyileştirebilir.

Kadın sağlığı, hastalık sonuçlarını iyileştirmek ve sağlık hizmetlerindeki boşlukları azaltmak için yeni yaklaşımlar sunan yapay zekâ sayesinde bir evrim geçiriyor. Üreme sağlığı ve meme kanseri gibi kadınları etkileyen benzersiz sağlık sorunları ve özellikle marjinal bölgelerden gelen kadınlar için sağlık hizmetlerindeki eşitsizlikler göz önüne alındığında, makine öğrenimi ve yapay zekânın kadın sağlığında uygulanması önemlidir. Gebelik zorluklarını tahmin etmek, makine öğreniminin kadın sağlığındaki uygulamalarından biridir. Makine öğrenimi algoritmaları, bir kadının tıbbi geçmişi, sağlık durumu ve yaşam tarzı faktörleri de dahil olmak üzere çeşitli değişkenlere bakarak erken doğum veya preeklampsi gibi sorunlara yakalanma riski en yüksek olan kadınları belirleyebilir. Sonuç olarak, tıp uzmanları erken müdahale edebilir ve hem anne hem de çocuk için sonuçları iyileştirebilir. Sanal sağlık asistanlarının oluşturulması, makine öğreniminin kadınların sağlığını iyileştirmek için kullanıldığı bir diğer alandır. Bu asistanlar, kadınlara doğum kontrolünü açıklayarak veya tıbbi geçmişine bağlı olarak tarama muayeneleri önererek kişiselleştirilmiş sağlık tavsiyeleri ve desteği sunabilir. Bu, kadınların kendi sağlıklarının sorumluluğunu almalarını sağlayacak ve sağlık hizmetlerine erişimi artıracaktır (Negi, Thakur, Pandey, & Singh, 2023)

Ayrıca yapay sinir ağları da kardiyolojide, ST yükselmesiz miyokard enfarktüsünü kardiyojenik olmayan göğüs ağrısından ayırmak, akut koroner sendrom sonrası hasta riskini tahmin etmek ve makine öğreniminin öngörü performansını daha da iyileştirip iyileştiremeyeceğini belirlemek için kullanılmaktadır. Destek vektör makineleri ve lojistik regresyon da inme, kalp yetmezliği ve böbrek yetmezliği için risk tahmin modelleri olarak kullanılmıştır. Yapay sinir ağları, gebe kadınlarda doğuştan kalp hastalığı

riskini tahmin etmek için kullanılmaktadır. Modelin, gebeliğin erken dönemlerinde doğuştan kalp hastalığı geliştirme riski yüksek olan hastaları belirlediği bulunmuştur. Makine öğrenimi, koruyucu tıpta, hangi hastaların kardiyovasküler hastalık, kolorektal kanser ve retinopati, nöropati ve nefropati gibi tip II diyabet komplikasyonları açısından yüksek risk altında olduğunu tahmin etmek için kullanılmıştır. Yapay zekânın, canlı doğum tahmini, embriyo implantasyon potansiyelleri, endometriozisin yardımcı üreme teknolojilerinin sonuçları üzerindeki etkisi vb. ile kısırlık tedavilerinin kişiselleştirilmesinde de önemli bir rol oynayabileceği öne sürülmüştür (Vogiatzi, Pouliakis, & Siristatidis, 2019).

4. Kadın Sağlığında Yapay Zekâ Destekli Uygulamalar

Fertility AI (Tüp Bebek Tedavisinde Yapay Zekâ): Embriyo değerlendirmesi ve seçimi, tüm tüp bebek sürecinin toplu tezahürünü temsil eder. Döllenmiş oositlerin büyük kohortundan iyi embriyoları seçmeyi amaçlar; bunların çoğunun anormal gelişim veya kromozomal dengesizlikler nedeniyle yaşama şansı olmadığı belirlenir. Nitekim morfolojiye, zaman aralıklı mikroskopik fotoğraflamaya veya implantasyon öncesi genetik testle embriyo biyopsisine dayalı embriyo seçiminden sonra bile, insanlarda implantasyon oranlarının tahmin edilmesinin zor olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Embriyo değerlendirme ve seçimini geliştirme ve canlı doğum oranlarını artırma çabaları, yeni teknolojilerin benimsenmesini gerektirecektir. Son zamanlarda, insan embriyolarını değerlendirmek için nesnel, standartlaştırılmış ve etkili araçlar olarak yapay zekâ tabanlı çeşitli yöntemler ortaya çıkmıştır. Dahası, yapay zekâ tabanlı yöntemler, hastanın üreme potansiyelinin değerlendirilmesi ve gonadotropin stimülasyon protokollerinin kişiselleştirilmesi gibi tüp bebek tedavisinin diğer klinik yönleri için de uygulanabilir (Zaninovic & Rosenwaks, 2020).

Yapay Zekâ Ağları ile Gebelik Sonucu Takibi: İlk defa 1997 yılında canlı doğum oranını tespit etmede yararlanılmıştır. Gebelik sonuçları yapay sinir ağları kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırmada “Artifisiyel Neural Network” yapay zekâ ağı kullanılmıştır. Bu ağın intrasitoplazmik sperm mikroyenjeksiyon uygulamasıyla sonuçlandırılmış gebeliklerin yokluğunu ya da varlığını kestirmede başarılı olduğu tespit edilmiştir (Esenler & Yaralı , 2006).

Yapay Sinir Ağları İle Kromozomal Anomalileri Saptamak: Yapay zekâ desteği ile fetal kalp hızı hareketi kullanılarak fetüsün diğer faaliyetleriyle korelasyonuna bakılmıştır. Bu sayede patolojik olguların %50’sinin tespit edilebildiği görülmüştür (Warrick, Hamilton, Precup, & Kearney, 2010).

Kheiron Medical-Mia: Mamografi akıllı değerlendirmesi anlamına gelen Mia, Kheiron Medical tarafından geliştirilen bir algoritmadır. Hatırlatma önerileri sunar, bağımsız bir ikinci okuyucu gibi davranır ve atipik meme dokusu bölgelerini vurgular. Mia, radyologların meme kanseri taramasında geri çağırma kararını vermelerine yardımcı olur. Bağımsız ikinci okuyucu, eş zamanlı okuyucu veya çift okuyucu triyajı gibi çeşitli konfigürasyonlarda kullanılabilir (Annie, ve diğerleri, 2023).

Google AI Ultrasound: Yapay zekâ ile ultrasona erişimin genişletilmesini sağlayan bu uygulama, çok yönlü ve giderek daha erişilebilir bir erken hastalık tespit aracıdır. Ultrason görüntülerinden önemli sağlık bilgilerinin yorumlanmasını kolaylaştırmak için yapay zekâ modelleri geliştirir. Amaç, eğitilmiş ultrasonografılara erişimin sınırlı olduğu bölgelerde bakıma erişimi genişletmektir (Google for Health, 2025).

Gestasyonel Diabetes Mellitusta Yapay Zekâ: Gebelerin glisemi verilerini bulundukları yerde doğrudan glikoz ölçüm aletlerinden yüklemelerine, ketonüri veya diyetle uygunluk gibi değişkenleri bildirmelerine olanak sağlayan, gebelerin uzaktan değerlendirilmesi için tasarlanmış web tabanlı bir uygulamadır. Glisemik ve ketonüri durumları otomatik olarak belirlenebilir (Caballero-Ruiz, ve diğerleri, 2017).

iSono Health- ATUSA: Dünyanın ilk yapay zekâ destekli taşınabilir ve otomatik üç boyutlu meme ultrason tarayıcısıdır. Tüm meme hacmini otomatik olarak yakalayarak, eğitilmiş bir ultrason operatörüne ihtiyaç duymadan, hasta başında tekrarlanabilir meme ultrasonu görüntülenmesine olanak tanır. ATUSA'nın tescilli tarama yöntemi sayesinde, doktorlar, hastalarının tanı ve takibinde güven kazanmak için gelişmiş üç boyutlu görselleştirmeye sahip olurlar (iSono Health – Say Hello to ATUSA, 2025)

Gebelik Yaşı Tahmini: Yapay zekâ teknolojisi ile son adet dönemine göre hesaplama yapılarak gebelik yaşı tahmin edilebilir (Ramakrishnan, Rao, & He, 2021).

GE Healthcare: Kontrastlı manyetik rezonans görüntüleme yoluyla meme lezyonlarının otomatik tespiti ve sınıflandırılması için yapay zekâ tabanlı uygulamadır (GE Healthcare Mamografi, 2025).

SAAGA: Ergenlikten perimenopoza kadar kadınların hormonal yolculuklarının tüm aşamalarında destek sağlayan yapay zekâ destekli kişisel sağlık asistanı uygulamasıdır (SAAGA, 2025).

EMA(AI for womens health): Kadınlara ve ailelerine özel olarak tasarlanmış ilk yapay zekâ asistanıdır ve adet döneminden menopoza kadar kadınlara güvenilir, kanıta dayalı destek sağlar. Herhangi bir teknoloji

platformuna sorunsuz bir şekilde entegre olacak şekilde tasarlanan Ema, sağlık markalarının, sağlıklı yaşam şirketlerinin ve sağlayıcıların kullanıcılarına kişiselleştirilmiş sağlık eğitimi ve rehberliği sunmalarına yardımcı olur (Ema, 2025).

ProMom: Hamile kalmaya çalışan, hamile olan veya yeni doğmuş bir bebekle hayatını sürdürüyor olan kadınlar için, bu yolculuğun her aşamasını basitleştirmek için tasarlanmış, yapay zekâ destekli bir annelik asistanıdır. Kişiselleştirilmiş takvimler, gerçek zamanlı soru-cevap ve özenle seçilmiş ürün önerileri gibi araçlarla ProMom anne ve anne adaylarına zaman kazandırır (ProMom, 2025).

Bloom cycles: Kadınların adet dönemlerini takip eden ve doğurganlık tahmini yapan yapay zekâ destekli bir uygulamadır (Bloom Cycles, 2018).

Belo:AI Pregnancy Tracker: Hamilelik süresince yapay zekâ desteği ile bebeğin büyümesini ve iç görülerini takip eden uygulamadır (Evolife, 2025).

Pregnancy Plate: Hamilelik süresi boyunca kadınların gıda güvenliğini ve beslenme düzenini kontrol eden yapay zekâ destekli diyet uygulamasıdır (PregnancyPlate, 2025).

Docus AI-Endometriozis Symptom Kontrolü: Endometriozis, rahim iç zarına benzeyen dokunun rahim dışında büyüdüğü, sıklıkla ağrıya neden olduğu ve bazı durumlarda doğurganlığı etkilediği karmaşık bir durumdur. Bu anormal büyüme, öncelikle pelvik bölgede olmak üzere vücudun diğer bölgelerinde de lezyon, kist ve yapışıklık oluşumuna yol açabilir. Docus AI symptom kontrolü, semptomlara ve tıbbi geçmişe dayanarak, bu olası tedaviler hakkında ilk rehberliği sunarak, sağlık durumunu yönetmeye yönelik bilinçli adımlar atmaya yardımcı olur (Docus, 2025).

Her Health AI: Endometriozisin erken teşhisini sağlayan, invaziv cerrahi ihtiyacını azaltan ve hasta sonuçlarını iyileştiren kadınlara yönelik yenilikçi yapay zekâ destekli uygulamadır (Her Health AI, 2025).

Lasa Health: Makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak; kadınların teşhis konulmamış kronik pelvik ağrı hastalıklarını tespit etmek için elektronik sağlık kayıtları ile entegre olur. Lasa AI adlı chatbot, kronik pelvik ağrısı olan kadınlara anında destek ve rehberlik sağlayarak 7/24 kişisel sağlık asistanı görevi görmektedir. Lasa Health platformunu kullanan hastalara ücretsiz olarak sunulan bu hizmet, soruları yanıtlamakta, başa çıkma stratejileri öneriyor ve terapötik egzersizler ve rahatlama teknikleriyle ağrı yönetimine yardımcı olmaktadır. Bu sürekli etkileşim, hastaların bakım planlarına sadık kalmasını sağlayarak daha iyi ağrı yönetimi ve daha iyi bir yaşam kalitesi sağlamaktadır. (Lasa Health, 2025).

Genius Cervical AI: Genius servikal yapay zekâ, genius dijital görüntüleyicide görüntülenen hasta örneklerinden kanser öncesi lezyonları ve serviks kanseri hücrelerini, enfeksiyöz organizmaları ve glandüler bileşeni objektif olarak tanımlamaya yardımcı olan serviks kanseri taraması için yeni bir yapay zekâ destekli uygulamadır (Hologic, 2025).

CAIADS(Colposcopic AI asisted): (Xue, ve diğerleri, 2020), 19.435 hastadan alınan çok sayıda kolposkopik görüntü ve klinik bilgi kullanılarak eğitilen, ayarlanan ve doğrulanan bir kolposkopik yapay zekâ yardımcı tanı sistemi (CAIADS) geliştirmiş ve bu sistemin serviks kanseri/öncül kanserin tespitinde kolposkopi ve biyopsinin tanı kalitesini iyileştirme potansiyelini ortaya koymuştur.

AI-4CC: Rahim ağzı kanseri ölüm oranını azaltmak amacıyla sağlık uygulamalarına entegre edilen yapay zekâ desteğidir (La Fondation, 2023).

Sonio Detect: Doğum kusurları, Avrupa ve ABD’de doğan her 33 bebekten 1’ini etkilemektedir. Bu vakaların %50’sinde kusurlar ultrason sırasında tespit edilememiş ve bu da fetal tıbbın ne kadar karmaşık olabileceğini göstermektedir. Sonio; anne ve çocuk sağlığını iyileştirmeyi misyon edinmiştir. Teknolojik inovasyon, tıbbi uzmanlık ve yapay zekâ aracılığıyla bakıma erişimi ve bakım kalitesini destekler (Sonio Samsung Company, 2023).

Sindicolpo: Yapay zekâ destekli rahim ağzı kanseri akıllı telefon uygulamasıdır. Doktorların her yerden, her zaman ve uzaktan rahim ağzı kanseri taraması yapmasını sağlamaktadır (CareNx, 2025).

Yukarıdakadın sağlığında kullanılan yaygın yapay zekâ uygulamalarından bahsedilmiştir. Yapay zekânın önümüzdeki yıllarda yenilikçi ve gelişen sağlık sektöründe birçok uygulamaya entegre edileceği öngörülmektedir.

5. Kadın Sağlığında Yapay Zekânın Sağladığı Faydalar ve Zorluklar

Makine öğreniminin temel faydalarından biri, sağlık kayıtlarından, görüntüleme testlerinden ve laboratuvar test değerlerinden gelen büyük miktarda klinik bilgiyi veya büyük veriyi işleyip analiz ederek; uzmanların gözden kaçırabileceği örüntüleri ve risk faktörlerini belirleme yeteneğidir. Bazı araştırmacılar, yapay zekânın hastalıkları teşhis etmede insanlar kadar veya onlardan daha iyi performans gösterebileceğini öne sürmektedir (Mirbabaie, Stieglitz , & Frick , 2021). Bu teknoloji, özellikle kadın sağlığı için önemli olan hastalıkların erken teşhisini ve tanısını destekleyebilir. Örneğin, derin öğrenme veya sinir ağlarını içeren karmaşık bir makine öğrenimi biçimi, meme kanseri taramasında umut verici sonuçlar

göstermektedir. Araştırmacılar, bu teknolojinin radyologların mamogramları analiz ederek ve şüpheli alanları daha ileri inceleme için işaretleyerek meme kanserini daha erken ve daha doğru bir şekilde tespit etmelerine yardımcı olabileceğini bulmuşlardır (Leibig, ve diğerleri, 2022). Bu, daha erken müdahaleye ve daha iyi sonuçlara yol açabilse de, bu sistemlerin daha yaygın olarak benimsenebilmesi için ek klinik çalışmalara ihtiyaç vardır. Daha da önemlisi, teknoloji her yaştan, etnik kökenden ve vücut tipinden kadında doğru sonuçlar üretebilmeli ve daha karmaşık meme kanseri türlerini tespit edebilmelidir. Yapay zekânın kadın sağlığını iyileştirmesinin bir diğer yolu da sağlık hizmetlerini daha kişiselleştirilmiş hale getirmektir. Kadınların sağlık ihtiyaçları yaş, kilo, üreme durumu ve tıbbi geçmiş gibi faktörlere bağlı olarak büyük ölçüde değişir ve yapay zekâ, kişiselleştirilmiş içgörüler ve öneriler sunmak için bu tür verilerin büyük hacimlerini analiz etmeyi mümkün kılar. Bu uygulama, belki de hızla büyüyen femtech veya kadın teknolojisi endüstrisinde en belirgin şekilde kendini göstermektedir. Örneğin, tele-tıp şirketi Nurx, akıllı anket özelliği aracılığıyla bireysel kadınlar için en etkili doğum kontrol seçeneklerini belirlemek için yapay zekâ algoritmalarını kullanmaktadır. Bir kullanıcı reçete talebinde bulunmak için çevrimiçi anketi doldurduğunda, platform yapay zekâ algoritmalarını kullanarak kullanıcının tıbbi geçmişini, davranışlarını ve tercihlerini analiz eder ve en etkili doğum kontrol seçenekleri için kişiselleştirilmiş öneriler sunar (Hawkins, 2021). Başka bir örnek olarak; doğurganlık izleme şirketi Ava Science, cilt sıcaklığı ve kalp atış hızı değişkenliği gibi fizyolojik parametreleri izlemek için sensörler ve makine öğrenimi algoritmalarının bir kombinasyonunu kullanan giyilebilir bir cihaz geliştirmiştir (Goodale, ve diğerleri, 2019). Yapay zekâ algoritmaları, bir kadının adet döngüsünün uzunluğu, yumurtlaması ve doğurganlığı hakkında kişiselleştirilmiş bilgiler sağlamak için verileri analiz eder (Edmonds, 2023).

Makine öğrenimi ve derin öğrenme modellerinin çeşitli görevleri uygun şekilde kategorize etmesi veya tahmin etmesi için büyük veri kümeleri zorunludur. Bununla birlikte sağlık sektörü; hasta kayıtlarının gizli olması ve sağlık kuruluşlarının sağlık verilerini paylaşma konusunda genellikle tereddüt etmesi nedeniyle veri erişilebilirliği konusunda karmaşık bir sorunla karşı karşıyadır. Ayrıca, bir algoritma bunları kullanarak ilk çalıştırıldığında verilere kolayca erişilemez. Özellikle, makine öğrenimi tabanlı sistemler, eğitim kümelerine ek veriler sağlandıkça sürekli olarak ilerleyebilir; ancak şirket içi direnç nedeniyle bu senaryoya ulaşmak zordur (Baowaly, Lin, Liu, & Chen, 2019). Dahası, yapay zekâ tabanlı uygulamalar veri güvenliği ve gizlilikle ilgili sorunlar ortaya çıkarır. Bilgisayar korsanları, veri ihlalleri sırasında genellikle sağlık kayıtlarına odaklanır. Çünkü bu kayıtlar önemli ve savunmasızdır. Bu

nedenle, sağlık kayıtlarının gizliliğini korumak hayati önem taşır. Ayrıca; algoritma, hasta özellikleri ile sonuçlar arasındaki bağlantıları emdiğinde, aşırı uyum sorunu ortaya çıkar. Bu sorun, sonuçları etkileyen çok sayıda değişken nedeniyle ortaya çıkar ve algoritmanın yanlış tahminler yapmasına neden olur. Veri sızıntısı, algoritma daha yüksek tahmin doğruluğuna ulaştığında, yapay zekânın azalan eğitim veri kümesinin ötesindeki olayları tahmin etme yeteneğini tanımlayan bir diğer endişe kaynağıdır. Ayrıca, derin öğrenme algoritmaları tahminleri için daha az anlamlı açıklamalar sunabilir. Bir algoritma, öneriler yanlış gittiğinde kendini yasal olarak korumakta zorluk çeker. Bu durum, uzmanların verilerin tahminleriyle nasıl ilişkilendirildiğini anlamasını zorlaştırır. Yapay zekâ sistemlerindeki kara kutu sorunu, halkın sağlık sistemlerine olan güvenini kaybetmesine yol açabilir. Sağlık personeli; iş yükü azalabileceğinden ve görev değişikliğine sebep olabileceğinden dolayı; sağlık hizmetlerinde yapay zekâdan korkabilir. Yapay zekâ ile ilgili bir diğer sorun ise, sağlık çalışanlarının yapay zekâyı başarıyla kullanmaları için eğitilmesine harcanan zaman ve kaynakların maliyetidir. Sağlık hizmetlerinde, planlanan klinik çalışmalarda yapay zekâ tabanlı ilaçların etkinliğini doğrulayan yetersiz deneysel veriler, yapay zekânın olumlu bir şekilde kullanılmasının önündeki kritik bir engeldir. Yapay zekâ araştırmaları çoğunlukla klinik olmayan ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, bulguların genelleştirilmesi zor olabilir. Benzer şekilde, kurumlar belirsizdir ve deneysel veri eksikliği ve araştırma kalitesinin düşük olması nedeniyle yapay zekâ tabanlı çözümleri uygulama konusunda isteksizdir (Alami, ve diğerleri, 2021). Yapay zekânın diğer dezavantajları arasında genel olarak yapay zekâ tabanlı uygulamalar oluşturma yüksek maliyetleri, insanları tembelleştirmesi, tekrarlayan görevleri yapay zekâ ile değiştirmesi nedeniyle işsizlik yaratması ve makinelerde duygu ve yaratıcılık eksikliği yer alır (Kuwaiti, ve diğerleri, 2023).

6. Sonuç

Kadın sağlığına yönelik yapay zekâ destekli uygulamalar; erken tanı oranlarını yükseltmekte ve tıbbi hizmetlerin kalitesini arttırmakta önemli bir potansiyel taşımaktadır. Günümüzde bu uygulamaların klinik olarak kullanımı da yaygın hale gelmeye başlamıştır. Bu durumda dikkat edilmesi gereken en önemli konular etik ilkeler ve veri güvenliğidir. Güvenli ve etkin kullanım, sadece bireylerin değil; toplumların da sağlık düzeyini yükseltmekle birlikte metodolojik bir adımdır.

Kaynakça

1. Alami, H., Lehoux, P., Denis, J.-L., Motulsky, A., Petitgand, C., Savol-delli, M., . . . Fortin, J.-P. (2021). Organizational readiness for artificial intelligence in health care: insights for decision-making and practice. *Journal of Health Organization and Management*, 35(1), 106-114. doi:10.1108/JHOM-03-2020-0074
2. Annie, Oberije, C. J., Ambrózay, É., Szabó, E., Serfözö, O., Karpati, E., . . . Kecskemethy, P. D. (2023). Prospective implementation of AI-assisted screen reading to improve early detection of breast cancer. *Nature Medicine*(29), 3044–3049. doi:10.1038/s41591-023-02625-9
3. Baowaly, M. K., Lin, C.-C., Liu, C.-L., & Chen, K.-T. (2019). Synthesizing electronic health records using improved generative adversarial networks. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 26(3), 228-241. doi:10.1093/jamia/ocy142
4. Becker, A. (2019). Artificial Intelligence in Medicine: What is It Doing for Us Today? *Health Policy and Technology*, 8(2), 198-205. doi:10.1016/j.hlpt.2019.03.004
5. Bini, S. A. (2018). Artificial Intelligence, Machine Learning, Deep Learning, and Cognitive Computing: What Do These Terms Mean and How Will They Impact Health Care? *The Journal of Arthroplasty*, 2358-2361. doi:10.1016/j.arth.2018.02.067
6. *Bloom Cycles*. (2018, 08 06). Women's Health FemTech Application: <https://bloomcycles.com/> adresinden alındı
7. Buch, V. H., Ahmed, I., & Maruthappu, M. (2018). Artificial intelligence in medicine: current trends and future possibilities. *British Journal of General Practice*, 68(668), 143. doi:10.3399/bjgp18X695213
8. Caballero-Ruiz, E., García-Sáez, G., Rigla , M., Villaplana, M., Pons, B., & Hernando, M. (2017). A web-based clinical decision support system for gestational diabetes: Automatic diet prescription and detection of insulin needs. *International Journal of Medical Informatics*(102), 35-49. doi:10.1016/j.ijmedinf.2017.02.014
9. *CareNx*. (2025, 02 24). SindiColpo: <https://carenx.com/offering/sindi-colpo> adresinden alındı
10. *Docus*. (2025, 08 10). Endometriosis Symptom Checker: <https://docus.ai/symptom-checker/symptom-checker-for-women/endometriosis> adresinden alındı
11. Edmonds, J. K. (2023). The Association of Women's Health, Obstetric and Neonatal Nurses. *Use of Artificial Intelligence to Improve Women's Health and Enhance Nursing Care*, 52(3), 169. doi: 10.1016/j.jogn.2023.03.004
12. *Ema*. (2025, 06 16). The first AI for women's health and wellness: <https://www.emaapp.co/> adresinden alındı

13. Esenler, İ., & Yaralı, H. (2006). Artifişiyel neural network (yapay zekâ) ile ICSI uygulamalarında gebeliklerin tahmin edilmesi. *Uzmanlık Sonrası Eğitimi ve Güncel Gelişmeler Dergisi*, 3(3), 176-180.
14. *Evolife*. (2025, 09 18). Belo — All-in-One pregnancy tracker & support app: <https://pregnancy.evolife.app/> adresinden alındı
15. Fathalla, M. (1994). Women's health: An overview. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*(46), 105-118. doi:10.1016/0020-7292(94)90225-9
16. *GE Healthcare Mamografi*. (2025, 08 15). GE Healthcare: <https://www.gehealthcare.com.tr/products/mammography> adresinden alındı
17. Goodale, B. M., Shilaih, M., Falco, L., Dammeier, E., Hamvas, G., & Leeners, B. (2019). Wearable Sensors Reveal Menses-Driven Changes in Physiology and Enable Prediction of the Fertile Window: Observational Study. *Journal of Medical Internet Research*, 21(4), 1-13. doi:10.2196/13404
18. *Google for Health*. (2025, 09 13). AI in Ultrasound: <https://health.google/ultrasound/> adresinden alındı
19. Haeberle, H. S., Helm, J., Navarro, S., Karnuta, J., Schaffer, J., Callaghan, J., . . . Ramkumar, P. (2019). Artificial Intelligence and Machine Learning in Lower Extremity Arthroplasty: A Review. *The Journal of Arthroplasty*, 2201-2203. doi:10.1016/j.arth.2019.05.055
20. Hawkins, L. (2021, 04 20). *Nurx: breaking down barriers to women's healthcare*. Digital Halthcare: <https://healthcare-digital.com/digital-healthcare/nurx-breaking-down-barriers-womens-healthcare> adresinden alındı
21. *Her Health AI*. (2025, 08 12). Early detection, better outcomes: <https://herhealthai.com/> adresinden alındı
22. *Hologic*. (2025, 05 26). Genius Cervical AI: <https://www.hologic.com/hologic-products/cytology/genius-cervical-ai> adresinden alındı
23. *iSono Health – Say Hello to ATUSA*. (2025, 08 14). iSono Health – Say Hello to ATUSA: <https://isonohealth.com/> adresinden alındı
24. Korytnikova, E. (2023). Artificial Intelligence and Women's Health: Innovations, Challenges, and Ethical Considerations. *Advances in Clinical and Medical Research*, 4(3), 2-6. doi:10.52793/ACMR.2023.4(3)-59
25. Kuwaiti, A. A., Nazer, K., Al-Reedy, A., Al-Shehri, S., Al-Muhanna, A., Subbarayalu, A., . . . Al-Muhanna, F. (2023). A Review of the Role of Artificial Intelligence in Healthcare. *Journal of Personalized Medicine*, 13(6), 14-22. doi:10.3390/jpm13060951
26. *La Fondation*. (2023, 02 04). AI4CC Diagnostic Tool: <https://fondation.msf.fr/en/projects/ai4cc> adresinden alındı
27. *Lasa Health*. (2025, 05 12). Lasa AI: <https://www.lasahealth.com/> adresinden alındı

28. Leibig, C., Brehmer, M., Bunk, S., Byng, D., Pinker, K., & Umutlu, L. (2022). Combining the strengths of radiologists and AI for breast cancer screening: a retrospective analysis. *The Lancet Digital Health*, 4(7), 507-519. doi:10.1016/S2589-7500(22)00070-X
29. Milinovich, A., & Kattan, M. (2018). Extracting and utilizing electronic health data from Epic for research. *Annals of Translational Medicine*, 6(3), 42. doi:10.21037/atm.2018.01.13
30. Mirbabaie, M., Stieglitz, S., & Frick, N. (2021). Artificial intelligence in disease diagnostics: A critical review and classification on the current state of research guiding future direction. *Health and Technology*(11), 693-731. doi:10.1007/s12553-021-00555-5
31. Naylor, C. D. (2018). On the Prospects for a (Deep) Learning Health Care System. *JAMA*, 1099-1100. doi:10.1001/jama.2018.11103
32. Negi, S., Thakur, S., Pandey, P., & Singh, U. (2023). Impact of Machine Learning in Women's Health. *International Journal for Research in Applied Science & Engineering Technology*, 11(11), 1576-1586. doi:10.22214/ijraset.2023.56828
33. Preetha, R. A., & Jeevaraj, E. (2024). Deep learning models for digital image processing: a review. *Artificial Intelligence Review*, 57(11), 2-3. doi:10.1007/s10462-023-10631-z
34. *PregnancyPlate*. (2025, 08 11). Your AI pregnancy nutrition companion: <https://www.pregnancyplate.com/> adresinden alındı
35. *ProMom*. (2025, 08 10). Your Motherhood Copilot: <https://www.promom.ai/#features> adresinden alındı
36. Ramakrishnan, R., Rao, S., & He, J.-R. (2021). Perinatal health predictors using artificial intelligence: A review. *Women's Health*(17), 5-8. doi:10.1177/17455065211046132
37. *SAAGA*. (2025, 03 19). SMARTER SUPPORT FOR FEMALE HEALTH: <https://www.saagahealth.com/> adresinden alındı
38. *Sonio Samsung Company*. (2023, 12 08). The Future of Prenatal Ultrasound is Being Built with Sonio's Artificial Intelligence: <https://sonio.ai/en/artificial-intelligence/> adresinden alındı
39. Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*, 44-56. doi:10.1038/s41591-018-0300-7
40. Vogiatzi, P., Pouliakis, A., & Siristatidis, C. (2019). An artificial neural network for the prediction of assisted reproduction outcome. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics*, 36(7), 1441-1448. doi:10.1007/s10815-019-01498-7
41. Warrick, P. A., Hamilton, E., Precup, D., & Kearney, R. (2010). Classification of normal and hypoxic fetuses from systems modeling of intrapartum

- cardiotocography. *IEEE Transactions on Biomedical Engineering*, 57(4), 771-779. doi:10.1109/TBME.2009.2035818
42. Xue, P., Tang, C., Li, Q., Li, Y., Shen, Y., Zhao, Y., . . . Zhao, F. (2020). Development and validation of an artificial intelligence system for grading colposcopic impressions and guiding biopsies. *BMC Medicine*, 18(406), 2-10. doi:10.1186/s12916-020-01860-y
43. Yoldemir, T. (2020). Artificial intelligence and women's health. *CLIMAC-TERIC*, 23(1), 1. doi:10.1080/13697137.2019.1682804
44. Zaninovic, N., & Rosenwaks, Z. (2020). Artificial intelligence in human in vitro fertilization and embryology. *Fertility and Sterility*, 114(5), 914. doi:10.1016/j.fertnstert.2020.09.157
45. Zemmar, A., Lozano, A., & Nelson, B. (2020). The rise of robots in surgical environments during COVID-19. *Nature Machine Intelligence*, 2(10), 566-567. doi:10.1038/s42256-020-00238-2

Yapay Zekâ ve Kadın: Fırsatlar mı Riskler mi? 8

Emine Mutaftcı¹

Özet

Teknolojilerinin simgesi niteliğindeki robotların yeni bir aktör olarak gündelik yaşama dahil olması olarak tanımlayabileceğimiz yapay zekâ (YZ), günümüz toplumlarında sadece teknik bir yenilik değil; insan davranışlarını, karar alma süreçlerini ve toplumsal ilişkileri doğrudan etkileyen bir toplumsal aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Robotlar ve otonom sistemler, gündelik yaşama dahil olurken sadece gündelik hayatı kolaylaştıran işlevsel araçlar olarak değil insan hayatına kültürel, etik ve sosyolojik etkileri ile de tartışma konusu haline gelmektedirler. Özellikle karar alma mekanizmalarının algoritmik sistemlere devredilmesi, bireylerin davranış kalıplarının YZ tarafından yönlendirilmesi ve kamusal alanın dijitalleşmesi, YZ'yi toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği bir zemin konumuna getirmiştir (Zuboff, 2019). YZ toplumsal yapıları, güç ilişkilerini ve sosyal eşitsizlikleri yeniden şekillendiren kapsamlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla günümüz dünyasında en çok tartışılan teknolojik yeniliklerden biri olan YZ, yazılım mühendisliği ve bilgisayar bilimlerinin olduğu kadar sosyal bilimlerinin de merkezi araştırma konularından birini oluşturmaktadır. YZ yalnızca teknolojik bir gelişme olmasının ötesinde, toplumsal etkileri çok katmanlı olan bir toplumsal dönüşümdür. Schwab “Dördüncü Sanayi Devrimi” adlı eserinde YZ'yi endüstri, ekonomi, yönetim modelleri, bireylerin yaşam biçimleri ve toplumu dönüştüren temel bir unsur olarak tanımlar (Schwab, 2016).

Dolayısıyla toplumsal etkileri kapsam olarak çok derin ve sistemsel olan bu dönüşümü kavramak yalnızca teknolojik yenilikleri takip etmenin ötesinde; yapay zekâ teknolojisinin üretim sürecinden kullanım alanlarına kadar uzanan etkilerinin, toplumsal yapılar, kurumlar ve bireyler üzerindeki yansımalarını çözümlayebilmek açısından da önem taşımaktadır. Toplumsal değişme sosyolojinin temel konularından biridir. Sosyoloji, toplumsal yapıyı oluşturan toplumsal kurumların, toplumsal ilişkilerin, normların ve değerlerin süreç içinde geçirdiği değişim ve dönüşümü kapsamlı olarak anlamaya ve açıklamaya çalışan pozitif bir bilim dalıdır (Bozkurt, 2011). YZ'yi sosyolojik

1 Öğr. Gör., Balıkesir Üniversitesi, e_mutaftci@hotmail.com ORCID ID: 0009-0006-1878-6795

açından ele almak günümüz toplumlarında hızlanan toplumsal dönüşümü ve bu hızlı dönüşümün toplumsal yapıya etkilerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Kitabın bu bölümünde, YZ'nin günümüz toplumlarında oldukça hızlanan toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerine etkilerinin, özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında YZ'nin kadınlar açısından taşıdığı risk ve fırsatlar ekseninde ele alınması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, bu bölümde öncelikle toplumsal bir dönüşüm aracı olarak YZ'nin, toplumsal yapılar, ilişkiler ve normlar üzerindeki etkileri ele alınmış ardından özellikle kadınlar açısından taşıdığı fırsat ve riskler toplumsal cinsiyet perspektifinde ilgili literatür ışığında değerlendirilmiştir.

1.Giriş

İnsanlık, tarih boyunca doğayı anlamaya ve çevresini kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmeye yönelik sürekli bir çaba içinde olmuştur. Bu çaba, tarihsel süreçte insan türünün evrimiyle paralel olarak değişimin temel kaynağı olmuştur. Jared Diamond, toplumlarının çevresel koşullarla olan etkileşimlerinin medeniyetlerin kaderini belirlediğini vurgular (Diamond, 1997, s. 25-30). Sosyolog Anthony Giddens, modernlik döneminde bu değişimlerin hızlandığını, bireylerin ve kurumların sürekli bir dönüşüm içinde olduğunu ifade eder (Giddens, 1990, s. 4-7). Günümüzde ise teknoloji ve küreselleşme etkisiyle bu değişim süreci derinleşmiş ve çok boyutlu hal almıştır. Manuel Castells, bilgi toplumunun yükselişiyle birlikte toplumsal yapıların iletişim ağları üzerinden yeniden şekillendiğini belirtir (Castells, 2010, s. 5-10). Ayrıca Inglehart ve Baker'ın çalışmaları, ekonomik ve kültürel modernleşmenin, geleneksel değerler ve modern değerlerin çatışması ve uyum sürecinde belirleyici rol oynadığını ortaya koyar (Inglehart & Baker, 2000, s. 2-25). Sosyolojik bağlamda toplumsal dönüşüm süreçleri, farklı boyutları ve dinamikleriyle çok katmanlı olarak ele alınmaktadır.

İnsanoğlunun toplumsal gelişim süreci, farklı evreler halinde incelenmekte ve her evre, kendine özgü ekonomik, sosyal ve teknolojik dinamiklerle tanımlanmaktadır. Bu dönüşüm sürecinin ilk aşaması olarak tanımlanan Toplum 1.0, avcı-toplayıcı yaşam biçimiyle, insanın mikro çevresel kaynaklara bağımlı olduğu bir dönemi ifade eder. Nüfus artışı, kaynakların tükenmesi ve göçlerin zorlaşması gibi faktörler, insanları yeni stratejiler geliştirmeye yönlendirmiştir (Smith, 2010, s. 12-15). Bu süreç tarımın başlaması ve artı ürünün üretilmesiyle birlikte, insanların belirli bir alana yerleşmesini mümkün kılarak Toplum 2.0 döneminin temelini atmıştır. Tarım temelli bu yeni yaşam biçimi, M.Ö. 13.000'lerden 18. Yüzyıla kadar devam etmiş ve insanlık tarihinin en uzun ve yapısal olarak en belirgin evresini oluşturmuştur (Childe, 1950, s. 67-70). Sanayi Devrimi'nin tetiklediği Toplum 3.0, 18. yüzyıl sonlarından 20. Yüzyıl başlarına kadar süren bir dönemi kapsar. Buhar

gücü ve mekanik makinelerin üretimde kullanılması, elektrik enerjisinin yaygınlaşması ve montaj hattı sistemlerinin geliştirilmesi ile, üretim biçimleri radikal şekilde değişmiş, kentleşme ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır (Mokyr, 1990, s. 23-28). Bu dönemde, ekonomik üretim ve sosyal yapı arasındaki ilişki yoğunlaşmış ve toplum modern sanayi toplumuna evrilmiştir. 1970’li yıllardan itibaren elektronik, bilgi teknolojileri ve otomasyon sistemleri ön plana çıkarak 4.0 veya bilgi toplumu dönemini başlatmıştır. Castells “küresel bilgi ağlarının yükselişi” olarak tanımladığı bu dönemi, dijitalleşmenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkardığı köklü değişimler çerçevesinde ele almaktadır, Castels’e göre, bu dönemde YZ, nesnelerin interneti ve biyoteknoloji gibi teknolojiler günlük hayatın ve iş süreçlerinin ayrılmaz parçaları haline gelmiştir (Castells 2010). Schwab ise “Dördüncü Sanayi Devrimi” adlı çalışmasında, bu sürecin insan ve makineler arasındaki etkileşimi derinleştirerek toplumsal yapıyı dönüştürdüğünü vurgular (Schwab, 2016, s. 41.45).

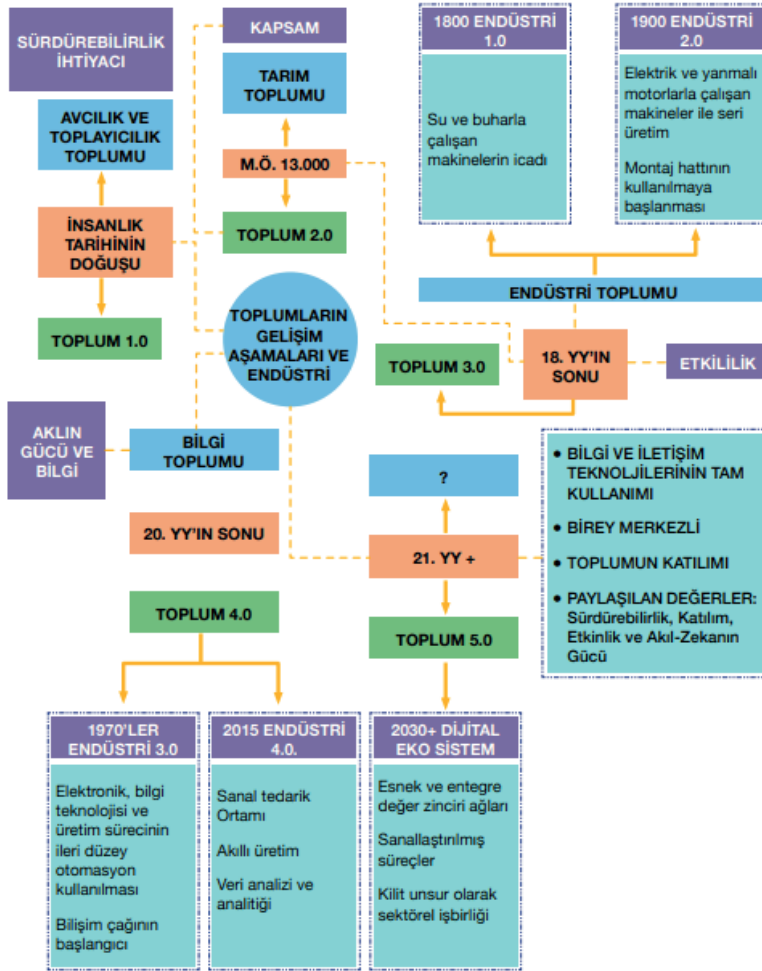
Günümüze gelindiğinde ise hızla dijitalleşen dünyada “dijital ekosistem” olarak ifade edilebilecek yeni bir döneme girildiğinden bahsedilmektedir. “Dijital ekosistem” kavramı, ekonomik, sosyal ve teknolojik sistemlerin birbiri ile entegre biçimde çalışmasıyla ortaya çıkan bütünsel yapıya işaret etmektedir. Dünyanın gittikçe artan bir hızla dijital hale geleceği ve 2030 yılı ve sonrası süreçte yaşanacağı öngörülen bu yeni dönem, Toplum 5.0 olarak adlandırılmaktadır. Özellikle YZ’nin şekillendireceği bu yeni dönem, teknolojik gelişmelerin insan yaşamına entegre edilerek sosyal sorunların çözümünde kullanılması vizyonunu taşımaktadır. Toplum 5.0 kavramsal olarak YZ, otomasyon, büyük veri ve bulut bilişim gibi ileri teknolojilerin, ekonomik ve sosyolojik yapılarla harmanlandığı bir süreci ifade ederken insan hatasının minimize edilmesini ve toplumsal faydayı artırmayı amaçlamaktadır (Kozacıoğlu 2022, s. 45-50).

Teknoloji, insanın yaşam kalitesini artırma ve karmaşık küresel problemleri çözme konusunda bir araç olma vizyonu ile hareket etmektedir. (Schwab, 2016, s. 89-94) İnsanlığın artan gıda ve enerji ihtiyacının yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan eşitsizlikler gibi küresel ölçekteki zorluklarla karşı karşıya kalması, bu sorunlara çözüm üretme arayışını hızlandırmış ve bu doğrultuda teknoloji temelli süper akıllı toplum modeli geliştirilmiştir (Bauer et al., 2017, s. 130-135).

Birleş Milletler Kalkınma Programı bu karmaşık sorunların üstesinden gelmek için teknolojinin kapsayıcı ve sürdürülebilir bir biçimde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır (UNDP, 2020, 21). Bu çerçevede, toplum 5.0 vizyonunun merkezinde yer alan YZ teknolojileri, sadece teknik bir

araç olmasının ötesinde sunduğu olanakların yanı sıra potansiyel riskler de barındırması nedeni ile toplumsal yapıyı yeniden şekillendirme gücüne sahip önemli bir olgu olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 1. Toplumsal Dönüşümler

Kaynak: Keidanren, s. 2. <http://www.keidanren.or.jp/en/> ; Schrauf ve Berttram, 2018, 8; Salgues, 2018, 8

Özetle insanlık tarihi, Toplum 1.0'dan 5.0'a uzanan süreçte tarım, sanayi, bilgi ve dijital devrimle şekillenmiş, her aşamada üretim biçimleri, toplumsal yapılar ve yaşam tarzları köklü değişimlere uğramıştır (Bkz. Şekil 1). Günümüzde Toplum 5.0 vizyonu sadece teknolojik bir gelişmeyi değil,

bu gelişmelerden toplumun tüm kesimlerinin adil ve kapsayıcı biçimde yararlanmasını da hedeflemektedir. Dolayısıyla günümüzde Toplum 4.0'dan 5.0'a geçiş sürecinde hedeflenen toplumdaki dezavantajlı kesimlerin risklerden korunmasını ve fırsatlardan daha çok kişinin faydalanmasının sağlanarak kapsayıcılığının artırılmasıdır.

Literatürde YZ 'ya yaklaşımda iki temel perspektif öne çıkmaktadır. Birinci perspektif YZ 'yı, siyasal iktidarların toplumsal denetim sağlamasında kullandığı bir araç olarak görmektedir. Bu yaklaşım YZ 'yı, mevcut toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmekle kalmayıp, aynı zamanda kendisini geliştirenlerin kültürel ön yargılarını da yansıtan bir olgu olarak ele almaktadır (Noble, 2018; Eubanks, 2018). İkinci perspektif ise teknoloji ve özellikle YZ'yi, toplumsal yapının inşasında etkin bir "toplumsal aktör" olarak konumlandırmakta ve teknolojinin toplumla etkileşim içinde şekillendiğini ileri sürmektedir (Latour, 2005; Suchman, 2007). Her iki perspektif de YZ'nin toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini farklı açılardan ele almakta olup, bu teknolojinin hem önemli fırsatlar hem de riskler barındırdığını ifade etmektedir.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

YZ (Artificial Intelligence, AI) hesaplama sistemlerinin öğrenme, akıl yürütme, problem çözme, algılama ve karar verme gibi insan zekâsı ile tipik olarak ilişkilendirilen görevleri yerine getirme yeteneğidir. Russell ve Norving'e göre YZ, ortamı algılayan, hedeflerine ulaşmak için eylemde bulunan ve rasyonel karar verebilen ajanların oluşturulmasıyla ilgilenen bilim dalıdır.

Klasik teknolojik araçlardan farklı olarak, YZ sistemleri otonom karar alma, öğrenme ve çevresel değişimlere tepki verme yetenekleriyle donatılmıştır. (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Dolayısıyla YZ, düşünme süreçlerini taklit etmenin ötesinde belirli bir durum karşısında en uygun davranışı seçebilme yeteneğidir (Russell ve Norvig 2020). Wray at al (2016), tarafından geliştirilmiş olan "Semi-Autonomous System (SAS) modeli, yapay zekanın, insanla kontrolü paylaşan, karar süreçlerine katılan bir yapıda işlediğini ortaya koymaktadır. Bu yönü ile, teknik bir ilerleme olmasının ötesinde toplumsal yapının yeniden biçimlenmesine de etki eden bir sistem olan YZ, insanla etkileşim halinde karar alabilme ve bu kararları toplumsal süreçlere dahil edebilme özelliğiyle "yarı özerk bir aktör" olarak değerlendirilmektedir (Wray, Pineda ve Zilberstein, 2016). Bu özellikleri, teknolojinin sosyolojik incelenmesinde dinamik, özerk, karar alabilen ve öğrenen sistemlerin toplumsal etkisini analiz etmek için klasik kuramları tamamlayıcı, yeni teorik

yaklaşımları zorunlu kılmıştır. Sosyoloji literatüründe yapay zekâyı anlamak için hümanist (insan merkezli) yaklaşım ve post-hümanist (insan sonrası) yaklaşım olmak üzere iki temel perspektif öne çıkmaktadır.

Hümanist perspektif, YZ'yi toplumsal ve kültürel bağlamlarda şekillenen bir ürün olarak görür. Bu anlayışa göre teknoloji, toplumsal normlar, kültürel değerler ve güç ilişkileriyle ayrılmaz bir şekilde iç içedir (Winner, 1986; Feenberg, 1991). Dolayısıyla YZ sistemleri, salt teknik bir tasarım olmanın ötesinde, mevcut ideolojik ve kültürel önyargıları yeniden üreten ve pekiştiren yapılar olarak karşımıza çıkar. Örneğin, algoritmik önyargılar ve veri setlerindeki cinsiyet temelli çarpıklıklar, kadınların iş ve eğitim gibi alanlarda dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır (Barocas & Selbst, 2016; Buolamwini & Gebru, 2018). Humanist yaklaşım, teknolojinin tasarım ve uygulama süreçlerinin toplumsal sonuçlarının derinlemesine analiz edilmesini vurgular. Bu çerçevede, işe alım algoritmalarının kadınları sistematik olarak dışlaması veya dijital asistanların sıklıkla kadın sesleriyle programlanması toplumsal olarak cinsiyet normlarının teknolojiye nasıl yansıdığını ortaya koyar (Noble, 2018; Dastin, 2018). B

Post hümanist perspektif ise, insan merkezli paradigmaları sorgulamakta ve insan olmayan varlıkların toplumsal ilişkilerde aktif birer aktör olduğunu savunmaktadır (Braidotti, 2013; Haraway, 1991). YZ'nin öğrenme, karar alma ve çevresiyle etkileşim kurma kapasiteleri, teknolojiyi sosyal ağların vazgeçilmez bir bileşeni haline getirir. Aktör-Ağ Teorisi (ANT) bağlamında, Latour (2005) teknolojiyi pasif bir araç olmaktan çıkarak, toplumsal düzenin şekillenmesinde rol oynayan “aktör”ler olarak tanımlar. Böylece, YZ sistemleri toplumsal etkileşimlerde anlam inşa eden ve normatif yapılar oluşturan sosyal aktörler olarak konumlandırılır (Suchman, 2007; Law, 2009). Post hümanist kuramcılar, teknolojik varlıkların etik, politik ve toplumsal süreçlerde yer alabileceğini ve insan-merkezli özne tanımının sınırlarını genişletmemiz gerektiğini savunur (Hayls, 1999; Braidotti, 2013).

Heriki yaklaşım, YZ'nin toplumsal rolüne ilişkin farklı kavramsallaştırmalar sunmakla birlikte, her ikisi de YZ teknolojisinin toplumsal bağlamda incelenmesi gerektiği konusunda uzlaşmaktadır. Humanist yaklaşım, teknolojiyi toplumun bir ürünü olarak ele alıp mevcut eşitsizliklerin teknolojiye nasıl yansıdığını gösterirken; post-hümanist perspektif, teknoloji ile toplum arasındaki sınırların esnek ve karşılıklı etkileşimli bir yapıda olduğunu vurgular.

YZ 'nın toplumsal cinsiyet bağlamında incelenmesi, bu kuramsal çerçevenin en kritik boyutlarından biridir. Hem hümanist hem de post hümanist yaklaşımlar, teknolojinin toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde nasıl

şekillendiğine dair derinlemesine analizler yapmaya olanak tanır. Kadınların teknoloji alanında temsil edilme biçimleri, YZ sistemlerinin hem üretim hem de kullanım süreçlerinde toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretilmesine ya da dönüştürülmesine neden olabilmektedir (West, Kraut & Ei Chew, 2019). Özellikle algoritmaların veri setlerindeki cinsiyetçi önyargılar, kadınların iş gücündeki fırsat eşitliğini olumsuz etkileyebilmektedir (Crawford, 2016). Bununla birlikte YZ, kadınlara eğitim, sağlık ve istihdam gibi alanlarda yeni olanaklar sunma potansiyeli de taşımaktadır (Eubanks, 2018). Bu çerçevede, YZ'nin sadece teknik bir gelişme olmadığı; toplumsal cinsiyet eşitliği ve fırsatlara erişim gibi konularda anlam üreten, toplumsal normlara yön veren ve bu yönüyle toplumsal algı üzerinde etkin rol oynayan bir sistem olduğu söylenebilir. Dolayısıyla YZ sistemlerinin mevcut eşitsizlikleri yeniden üretme ya da dönüştürme potansiyelinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Bir sonraki bölümde, YZ ve toplumsal cinsiyet kesişiminde kadınların karşılaştığı riskler ile fırsatlar ele alınacak, algoritmalarındaki cinsiyet normlarının bu süreçteki etkileri detaylandırılacaktır. Bu çalışma, YZ 'nın teknik bir mesele olmaktan çıkarak, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından taşıdığı önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. Toplumsal Cinsiyet ve Yapay Zeka

YZ, toplumda derin etkileri olan ve büyük bir hızla gelişen bir teknolojidir. YZ, küresel ölçekte birçok alanda giderek artan bir ölçekte kullanılan bir teknolojidir. Teknolojik ilerlemeler, sosyal ilişkileri, normları ve sosyal yapıları derinden etkilemekte ve yeniden şekillendirmektedir. Kitabın bu bölümünde, YZ teknolojisinin toplumsal etkilerini beraberinde getirdiği fırsat ve riskleri toplumsal cinsiyet bağlamında ele almak amaçlanmıştır.

Cinsiyet biyolojik bir olgu olmakla birlikte toplumsal cinsiyet kavramı, cinsiyetlere atfedilen rol ve beklentilere karşılık gelmektedir. Toplumsal Cinsiyet, kadın ile erkek arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir (Marshall, 1999: 98). Kavram, kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamlar ve beklentileri ifade etmektedir (Dökmen, 2010: 20, Kurttaş, 2023: 268). Bu bağlamda, kadın ve erkek arasında var olan farklılıkların, biyolojik farklılıklardan ziyade, kültür tarafından oluşturulduğu ve şekillendirildiğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasında kültür tarafından inşa edilmiş olan farklılıklara işaret etmekle birlikte toplumsal cinsiyet çalışmaları, erkekler üzerinde yapılan çalışmalardan ziyade toplumda baskı altında kalan ve söz konusu baskının yol açtığı sorunları derinden yaşayan taraf olarak kadınlar üzerine yoğunlaşmaktadır.

Bu anlamda toplumsal cinsiyet araştırmaları erkek egemen bakış açısının kadınlar üzerinde kurmuş oldukları baskı, söz konusu durumun ataerkil düzenin sürdürülmesine nasıl bir rol üstlendiğiyle ilgilenmektedir (Giddens, 2008: 509). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet araştırmaları genellikle, kadınlar ve kadının toplumsal konumuna yoğunlaşmaktadır (Scott, 2007: 9).

Kadının toplumsal konumu, eşitsizliklerin yoğun olarak gözlemlendiği ve yeniden üretildiği bir alan olması nedeni ile toplumsal dönüşüm süreçlerini ve toplum üzerindeki etkisini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. YZ'nin toplum üzerindeki etkisinin incelenmesinde toplumsal cinsiyet temelli farklılıklara değinilmesi, kadının toplumsal konumunu da dikkate alarak fırsat ve risklerin doğru analiz edilmesinin sağlanmasını ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin derinleşmesini önleyecek kapsayıcı politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Kadının toplumsal konumu, kadın hakları bağlamında ele alınan bir konu olmasının yanı sıra toplumun genel refahı, toplumsal kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından da kritik bir göstergedir. Kadınların, eğitim, iş, sağlık vb. alanlarda fırsatlara eşit erişimi toplumsal gelişmenin temel şartıdır.

İnsanlık tarihinin en köklü değişimlerinden birine sahne olan veri temelli teknolojilerin hızla geliştiği günümüz toplumlarında dijitalleşmenin toplumsal yapı üzerindeki etkileri giderek daha görünür hale gelmektedir. YZ (YZ), büyük veri (Big Data), nesnelerin interneti (IoT) ve otomasyon gibi teknolojiler, sadece üretim ve hizmet alanlarında değil; eğitim, sağlık, güvenlik ve yönetim gibi toplumsal yaşamın temel yapı taşlarında da köklü değişimler yaratmaktadır. Bu dijital dönüşümün sağladığı verimlilik, hız ve erişilebilirlik gibi avantajların yanı sıra; eşitsizlikleri derinleştirme, ayrımcılığı pekiştirme ve toplumsal dışlanmayı yeniden üretme riski de ciddi biçimde tartışılmaktadır (Crawford). Özellikle algoritmaların karar alma süreçlerinde kullanımı, tarafsızlık ve nesnellik gibi değerlerle ilişkilendirilse de bu teknolojilerin işleyiş biçimi toplumsal önyargılardan bağımsız olmadığından birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında bakıldığında, dijital dönüşüm kadınlar için hem fırsat hem de risk barındırmaktadır. Kadınların bu dönüşüme etkin katılımı; yalnızca bireysel gelişimleri açısından değil, aynı zamanda toplumsal kalkınma, ekonomik büyüme ve demokratikleşme süreçleri açısından da stratejik önemdedir. Ancak kadınların dijital dünyada eşit koşullarda yer almaması, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dijital teknolojiler aracılığıyla yeniden üretim potansiyelini de beraberinde getirmektedir (UNESCO, 2019). Bu çerçevede, YZ sistemlerinin tarafsız ve nesnel araçlar

olduğu yönündeki yaygın kabul, özellikle eleştirel sosyal bilim literatürü tarafından sorgulanmaktadır.

Virginia Eubanks, 2018 yılında yazdığı “Eşitsizliğin Otomatikleşmesi” (Outomating Inquality) adlı kitabında, algoritmaların toplumsal önyargılardan bağımsız olmadığına dikkat çekerek, bu sistemlerin yoksul kadınlar başta olmak üzere marjinal gruplar üzerinde dijital denetim ve dışlama mekanizması kurduğunu öne sürmektedir (Eubanks, 2018). Eubanks, algoritmaların veriye dayalı görünmekle birlikte; sınıfsal, cinsiyet temelli ve ırksal önyargıları sistematik olarak yeniden ürettiğini savunur. Özellikle sosyal yardım, sağlık ve çocuk bakımı gibi alanlarda kullanılan dijital sistemlerin, kadınlar-ve bilhassa anneler- üzerinde yoğun bir dijital gözetim mekanizması yarattığını belirtir (Eubanks, 2018, s. 11-36) Benzer şekilde, Safiya Umoja Noble 2018’de yazdığı “Baskı Algoritmaları” (Algorithms of Oppression) adlı çalışmasında, özellikle siyah kadınların dijital ortamlarda nasıl stereotiplere indirgendiklerini ve arama motorları gibi sistemlerin ırksal ve cinsiyet temelli önyargıları nasıl yeniden ürettiğini ortaya koyar. Noble’a göre algoritmik sistemler yalnızca teknoloji değil, aynı zamanda kültürel ve politik değerlerin bir ürünüdür; bu nedenle dijital eşitsizlikler, teknik hatalardan çok daha fazlasını yansıtır (Noble, 2018, s. 3-5). Ayrıca AI Now Institute (AI Now)’un 2019 tarihli raporunda, YZ sistemlerinin kamu politikalarında yaygınlaşmasının, sosyal hizmetlere erişimde zaten dezavantajlı konumda olan kadınların daha da dışlanmasına neden olabileceği vurgulanmaktadır. Raporda, algoritmik karar alma süreçlerinde şeffaflığın olmaması, veri kaynaklarının önyargılı olması ve denetim mekanizmalarının yetersizliği nedeniyle, kadınların sistematik olarak ayrımcılığa maruz kalabileceği belirtilmektedir (AI Now Institute, 2019).

3.1.Fırsatlar: Açılan Yeni Ufuklar

YZ ve dijitalleşme, kadınlar için yeni meslek alanları, esnek çalışma imkanları ve girişimcilik fırsatları sunmaktadır (World Economic Forum, 2020). Özellikle uzaktan çalışma, freelance iş modelleri ve dijital platformlar aracılığıyla kadınların iş gücüne katılımı artmaktadır (ILO, 2021). Ayrıca, çevrim içi eğitim kaynaklarına erişimin artması, kadınların dijital becerilerini geliştirmesine olanak sağlamaktadır (UNESCO, 2021). Bu gelişmeler, kadınların sadece teknoloji kullanıcıları değil, aynı zamanda teknoloji üreticisi, tasarımcısı ve karar vericisi olmalarının önünü açmaktadır (European Commission, 2020).

3.2.Riskler: Var Olan Eşitsizliklerin Derinleşme Tehlikesi

YZ sistemlerinin gelişimi, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini derinleştirme riskini de beraberinde getirmektedir (Eubanks, 2018; Noble, 2018). Veri setlerinde yer alan önyargılar, algoritmalara yansımakta ve kadınların iş başvurularında kredi alımlarında veya sosyal yardımlarda ayrımcılığa uğramasına neden olabilmektedir (Binns, 2018; Buolamwini & Gebru, 2018). Ayrıca otomasyon, kadınların yoğun olarak istihdam edildiği sektörlerde iş kayıplarına yol açmaktadır. Kadınların teknoloji üretim süreçlerinden dışlanması ve dijital uçurumun özellikle kırsal kesimlerde yaşayan kadınlar açısından daha da derinleşmesi, mevcut eşitsizlikleri pekiştirmektedir (Roberts & Hernandez, 2019).

Söz konusu riskleri azaltabilmek ve fırsatların kapsayıcılığını arttırabilmek için dünyada ve Türkiye’de birtakım uygulamalar hayata geçirilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından gerçekleştirilen UN Women, YZ’nin kadınlar üzerindeki etkilerini inceleyerek kapsayıcı dijital politikalar geliştirilmesi için rehberlik sunmaktadır (UN Women, 2022). Türkiye’de de dijital dönüşüm ve YZ alanında önemli adımlar atılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Toplum 5.0 vizyonunu Türkiye’ye uyarlamak için çalışmalar yapmakta, dijital okuryazarlık, kapsayıcı YZ uygulamaları ve altyapı gelişim projelerini koordine etmektedir (Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2022); TÜBİTAK, YZ araştırma projelerine önemli destekler verirken özellikle kadın araştırmacıların sayısını artırmayı hedeflemektedir (TÜBİTAK, 2023); Türkiye Bilişim Derneği (TBD) “Dijital Kadın” programları ile kadınların dijital yetkinliklerini artırmak için eğitimler düzenlemekte ve kadın girişimcileri desteklemektedir. Ayrıca Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın kadınların ekonomik hayata katılımını artırmaya yönelik programları, dijital becerilerin geliştirilmesini de kapsamaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

Bununla birlikte atılan bu adımların daha geniş kitleleri kapsaması, özellikle dezavantajlı grupların erişimine açık olması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için yeni politikalar ve destekleyici çalışmalarla güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Teknolojik gelişme baş döndüren bir hızla devam etmektedir. YZ konusundaki araştırmalar 1960’dan beri gündemde olmasına karşın her geçen gün YZ araştırmacıları YZ’nin yeniden tanımlanmasına yardımcı olacak yenilikler ortaya koymaktadır. Gelecekte YZ’nin kullanım alanlarının çok daha yaygınlaşacağı dolayısıyla toplumsal etkilerinin de katlanarak

artacağı tahmin edilmektedir. YZ'nin toplumdaki işlevi tahmin edileceği gibi, toplumun söz konusu değişime adaptasyon süreci ve teknolojiyi nasıl kullandığı ile yakından ilişkilidir. Literatürde YZ 'ye yaklaşımda öne çıkan iki temel perspektif tarafından da dile getirildiği üzere YZ mevcut toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmekle kalmayıp, aynı zamanda kendisini geliştirenlerin kültürel ön yargılarını da yansıtırma riski taşıyabilmektedir. Diğer yandan toplumsal yapının inşasında etkin bir "toplumsal aktör" olarak öne çıkmakta ve toplumsal hayatımızın her geçen gün daha geniş bir alanına nüfuz etmektedir. Her iki perspektif de YZ'nin toplumsal dinamikler üzerindeki etkisini farklı açılardan ele almakla birlikte YZ teknolojisinin hem önemli fırsatlar hem de riskler barındırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla hem teknolojinin dönüştürücü gücünü gözden kaçırmayan hem de mevcut eşitsizlikleri pekiştirme riskini dikkate alan bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak teknolojik gelişmeler, -özellikle YZ teknolojileri- toplumsal yaşamı yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olmakla birlikte, bu değişim her zaman ilerleme anlamına gelmemektedir. YZ teknolojilerinin destekleyici araçlar yerine denetleyici ve dışlayıcı mekanizmalara dönüşmesi, özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştirme riski taşımaktadır. Kadın istihdamı, dijital dönüşüm sürecinde gündemde olan konulardan birini oluşturmaktadır. Dijitalleşme ve YZ teknolojilerinin iş gücü piyasaları üzerindeki etkisi özellikle kadın istihdamı açısından hem potansiyel riskler hem de önemli fırsatlar barındırmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) raporuna göre, dijitalleşme ve otomasyon nedeniyle erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla iş kaybı yaşayacağı öngörülmektedir (WEF, 2016: 39). Öte yandan kadınların dijital fırsatlardan yararlanmasını kısıtlayan başlıca engeller arasında teknoloji okuryazarlığı eksikliği ve eğitim olanaklarına erişimde yaşanan sınırlılıklar gelmektedir. Geleceğin meslekleri arasında yer alan endüstriyel veri bilimi uzmanı, robot koordinatörlüğü, bulut hesaplama uzmanı gibi alanlar yalnızca teknik bilgi ve beceriler değil aynı zamanda sürekli eğitim ve dijital okuryazarlık gerektirmektedir. Dolayısıyla bu mesleklerin kadınlar için erişilebilir hale gelmesi eğitim, teknoloji ve kariyer fırsatlarına eşit erişimin sağlanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Buna ek olarak kadınların iş başvuru süreçlerinde cinsiyetçi önyargılara maruz kalmamaları için karar verici olarak işlev gören algoritmik sistemlerin adil ve şeffaf bir şekilde denetlenmesi de kritik bir rol oynamaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında dijital dönüşüm ve YZ teknolojisinin kadınlar açısından taşıdığı risklerin azaltılması fırsatların daha kapsayıcı hale getirilmesi için somut adımlar atılması önemlidir.

Kadınların toplumsal alanda güçlendirilmesi yalnızca bireysel bir kazanım değil aynı zamanda toplumsal önyargıları aşıldığı daha adil, eşitlikçi ve kapsayıcı bir gelecek için gerekliliktir. Toplum 5.0 hedefleriyle uyumlu dijital dönüşüm, yalnızca teknolojik değil; aynı zamanda hukuki, toplumsal, kültürel ve ekonomik boyutlarda bütüncül düzenlemelerle mümkün olabilir (Floridi et al., 2018). Bu doğrultuda toplum 5.0 hedefleri ile uyumlu sürdürülebilir ve kapsayıcı, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin aşılmasını hedefleyen ve dezavantajlı grupların desteklenmesini mümkün kılan uygulamalar için atılabilecek adımlar aşağıda sıralanmıştır.

4.1.Risklerin Azaltılması ve Kapsayıcılığın Artırılması İçin Öneriler

1.Teknolojik ve Teknik Düzeyde:

- Adalet v ayrımcılık değerlendirmeleri zorunlu hale getirilmeli; AI sistemleri farklı toplumsal cinsiyetler ve dezavantajlı gruplar açısından kapsamlı biçimde test edilmelidir (Binns, 2018; Bellamy et al., 2018)
- Şeffaflık ve açıklanabilirlik ilkeleri, özellikle kamu hizmetlerinde kullanılan algoritmalar için standart haline getirilmelidir (Doshi-Velez & Kim, 2017; Floridi et al., 2018).
- Tasarım süreçlerinde kadınlar, engelliler ve kırsal kesimlerden bireylerin katılımı sağlanmalıdır (Costanza-Chock, 2020).

2.Hukuki ve Düzenleyici Boyutta:

- Yasal sorumluluk ve denetim mekanizmaları geliştirilmelidir (AlgorithmWatch, 2020).
- Risk temelli düzenlemeler, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık potansiyeli taşıyan uygulamalarda sınırlamalar getirilmelidir (Wachter, Mittelstadt & Floridi, 2017). YZ sistemlerinin toplumsal cinsiyet önyargılarına karşı denetlenmesi sağlanmalıdır.

3.Küresel ve Toplumsal Boyutta:

- Dijital okuryazarlık eğitimleri, özellikle kız çocukları ve kadınlar için yaygınlaştırılmalı; yerel dillerde ve kültürel farklılıkları gözetken içerikler geliştirilmelidir (UNESCO, 2021).
- Veri politikaları, çeşitliliği gözetmeli, farklı kültür ve dezavantajlı grupların YZ modellerinde temsil edilmesi sağlanmalıdır (Gebru et al., 2021).

4.Ekonomik ve Erişimsel Boyutta

- Altyapı yatırımları, kırsal bölgelerde internet ve enerjiye erişim sorunlarını ortadan kaldırmalıdır (ITU, 2020)
- Erişilebilirlik standartları, engelli kadın ve bireylerin teknolojiyi etkin kullanabilmesini sağlayacak şekilde zorunlu hale getirmelidir (WAI, 2019).
- Kadınların teknoloji sektöründe sadece kullanıcı değil karar alıcı rollerde yer alması teşvik edilmelidir

5.Katılımcı Yönetim ve Eğitim Entegrasyonu:

- Paydaş katılımı; sivil toplum kuruluşları, kadın örgütleri, akademi ve özel sektör arasında sürekli iş birliği mekanizmasıyla kurumsallaştırılmalıdır (OECD, 2021).
- Politika yapım sürecinde kadın temsiliyetine önem verilmeli, kadınların teknoloji politikalarının oluşturulma sürecine katılımları desteklenmelidir.
- Eğitim politikaları ile entegrasyon sağlanmalı; STEAM (bilim, teknoloji, mühendislik, matematik, yaratıcılık) alanlarında kadınların eğitime erişimleri desteklenmeli ve yanı sıra YZya etik, toplumsal cinsiyet ve sosyal bilimler perspektifi kazandırılmalıdır (UNESCO, 2022).
- Toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen teknoloji politikaları geliştirilmelidir.
- Kamu alanlarında kapsayıcı AI çözümleri geliştiren projelere öncelik tanınmalıdır (AI Now Institute, 2019). Örneğin, Kadın istihdamını destekleyen dijital dönüşüm politikaları benimsenmelidir.
- Kadınlara yönelik mesleki eğitimler ve kariyer fırsatlarına erişim sağlamalı; Kadınların dijital becerilerini desteklemeye yönelik eğitimler ücretsiz olarak düzenlenmeli ve kapsayıcılığı arttırılmalıdır.

4.2.Genel Değerlendirme

YZ teknolojileri ancak etik, kapsayıcı ve insan odaklı bir yaklaşımla geliştirildiğinde toplumsal refahı artırabilir (Floridi et al., 2018). Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bu teknolojilerin sadece kullanıcıları için değil, aynı zamanda üretim ve karar süreçlerine katılımı da eşitlikçi bir düzlemde ilerlemesi gerekmektedir. (UN Women, 2022). Bu bağlamda, “toplumsal cinsiyet duyarlılığı” yalnızca bir etik ilke değil, sürdürülebilir

dijital kalkınmanın temel yapı taşıdır (European Parliament, 2020). YZ sistemlerinin mevcut eşitsizlikleri yeniden üretme ya da dönüştürme potansiyelinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Geleceğin toplumunu inşa ederken, kadınların bu dönüşümde aktif rol almasını sağlayan engelleri kaldırılmasını destekleyen politikaların geliştirilmesi önemlidir.

Kaynakça

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2024), Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2024-2028. https://kadingirisimci.gov.tr/yayinlar/2024-2028-kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-planl/?utm_source=chatgpt.com
- AI Now Institute, (2019). AI Now Report 2019. New York University https://ainowinstitute.org/AI_Now_2019_Report.html
- AlgorithmWatch & Bertelsmann stiftung. (2020). Automating society report 2020: Life in the automated society. <https://automatingsociety.algorithmwatch.org>
- Bauer, W., Schlund, S., & Knoblauch, S. (2017). Industry 4.0 and Society 5.0: Opportunities and Challenges Springer, (s. 130-135)
- Bellamy, R. K. E., et al. (2018). AI Fairness: Evolution and Recommendations. Proceedings of the ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency.
- Binns, R. (2018). Fairness in Machine Learning: Lesson from Political Philosophy. Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability, and Transparency.
- Braidotti, R. (2013) The Posthuman. Polity Press.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). The Second Machine Age. W. W. Norton & Company.
- Boracas, S., & Selbst, A. D. (2016) Big data's disparate impact. California Law Review, 104, 671-732.
- Bozkurt, V. (2011), Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa: Ekin Yayınevi
- Buolamwini, J., & Gebru, T. (2018). Gender shades: Intersectional accuracy disparities in commercial gender classification. Proceedings of Machine Learning Research, 81, 1-15.
- Castells, M. (2010). The Rise of the Network Society Wiley-Blackwell. (s. 5-10)
- Chang, S., & Huynh, M. (2016). Automation and Job Displacement: Impacts on Female Employment. Journal of Labor Economics, 34(3), 567-600.
- Childe, V. G. (1950) The Urban Revolution The Town Planning Review, 21(1), 3-17.
- Crawford, K. (2016). Artificial intelligence's White guy problem. The New York Times.
- Costanzo-Chock, S. (2020). Design Justice: Community-Led Practices to Build the World We Need. MIT Press.
- Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (2022). Türkiye 'de Yapay Zekâ Stratejisi (2021-2025). <https://cbddo.gov.tr/>

- Dastin, J. (2018). Amazon scraps secret AI recruiting tool that showed bias against women. Reuters.
- Diamond, J (1997). *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*. W.W. Norton & Company. (s. 25-30)
- Doshi-Velez, F., & Kim, B. (2017). Towards A Rigorous Science of Interpretable Machine Learning. arXiv preprint arXiv:1702.08608.
- Dökmen, N. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Kimlik, rol ve statü* (2. Baskı) Remzi Kitabevi.
- Eubanks, V, (2018) *Automating Inequality: How High-Tech Tools Profile, Police, and Punish the Poor* St. Martin's Press.
- European Commission. (2020). *Women in Digital Scoreboard 2020*. European Union.
- European Parliament. (2020). *Report on Gender Equality and AI*. European Parliament Publications.
- Feenberg, A. (1991). *Critical Theory of Technology* Oxford University Press.
- Floridi, L., et al. (2018). AI4People-An Ethical Framework for a Good AI Society: Opportunities, Risks, Principles, and Recommendations. *Minds and Machines*, 28(4), 689-707.
- Fukuda, K. (2018). *Society 5.0: Aining for a New Human-centered Society*. Hitachi Review.
- Gebru, T., et al., (2021). Datasheets for Datasets. *Communications of the ACM*, 64(12)
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
- Giddens, A. (2008) *Sosyoloji* (Çev. Çiğdem Kağıtçıbaşı) İstanbul: Küre Yayınları.
- Haraway, D. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women*: University of Chicago Press.
- Hayles, N.K. (1999). *How We Become Posthuman*. Universty of Chicago Press.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65(1), 19-51. (s. 23-25).
- ILO. (2020). *World Employment and Social Outlook 2021: The Role of Dijital Labour Platforms*. International Labour Organization.
- ITU. (2020) *Measuring Dijital Development: Facts and Figures*. International Telecommunication Union.
- Keidanren, (2025), *Future design 2040* p.xx <http://www.keidanren.or.jp/en/>
- Kozacıoğlu, S. (2022). *Toplum 5.0 ve Dijital Dönüşüm*.Ankara Üniversitesi Yayınları (s. 45-50)

- Kurtdaş, E. (2023). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Birey ve Kimlik. Akademik Kitaplar Yayınevi.
- Latour, B. (2005). Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory. Oxford University Press.
- Law, J. (2009) Actor Network Theory and Material Semiotics In The New Blackwell Companion to Social Theory.
- Marshall, G (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çev: C. Güzel). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mokry J. (1990). The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress. Oxford University Press. (s.23-28)
- Noble, S. U. (2018) Algorithms of Oppression. NYU Press.
- OECD. (2021). AI and Gender Equality: Building Inclusive Dijital Economies. OECD Publishing.
- Roberts, S. T., Hernandez, L. (2019). Digital Divide and Women in Rural Areas. Journal of Rural Studies, 70, 115-123.
- Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. Crown Business.
- Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. Penguin.
- Scott, J. W. (2007). Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi (Çev: A.T. Kılıç) Agora Kitaplığı
- Salgues B. (2018). Society 5.0: Industry of the future, technologies, methods and tools. Hoboken. New Jersey, USA. John Wiley & Sons
- Schrauf, S., & Bertram, C. (2018). Society 5.0: A human-centered super-smart society, In Proceedings of the 2018 IEEE International Conference on Technology Management, Operations and decisions (ICTMOD) (pp.xx-xx). IEEE.
- Smith, B. D. (2010). The Emergence of Agriculture. Scientific Amerikan Library.
- TÜBİTAK. (2023). Yapay Zeka ve Kadın Araştırmacılar Projeleri Raporu. Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu.
- UNESCO. (2019). Artificial Intelligence and Gender Equality. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- UNESCO. (2021). Dijital Skills and Girls' Empowrment. UNESCO Publishing.
- UNESCO. (2022). Ethics and AI: Integrating Gender Perspectives in Education.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2020). Human Development Report 2020. UNDP. (s. 21-25).
- Un Women. (2022). Gender Equality and AI: Policy Brief. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women.
- Wachter, S., Mittelstadt, B., & Floridi, L. (2017). Why a Right to Explanation of Automated Decision-Making Does Not Exist in the General Data Protection Regulation. International Data Privacy Law, 7(2), 76-99.

- WAI. (2019). Web Accessibility Initiative Guidelines. W3C.
- West, S. M., Kraut, R. & Ei Chew, H. (2019) I'd blush if I could: Closing gender divides in digital skills through education UNESCO.
- Winner, L. (1986). *The Whale and the Reactor: A Search for Limits in an Age of High Technology* University of Chicago Press.
- Wray, K. H., Pineda, L., & Zilberstein, S. (2016). Hierarchical planning in dynamic environments with partial observability: In *Proceedings of the Twenty-Fifth International Joint Conference on Artificial Intelligence (IJCAI-16)* (pp.3342-3348).
- World Economic Forum. (2020). *The Future of Jobs Report 2020*.
- Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

Teknoloji ile Güçlenmek: Kadın, Bilgi ve Dijital Dönüşüm

Editör: Doç. Dr. Okan KOÇ